

STAATKUNDIG VERTOOG.

BENEDICTUS DE SPINOZA.

INLEIDING.

HOOFDSTUK I.

HOOFDSTUK II.

HOOFDSTUK III.

HOOFDSTUK IV.

HOOFDSTUK V.

HOOFDSTUK VI.

HOOFDSTUK VII

HOOFDSTUK VIII.

HOOFDSTUK IX.

HOOFDSTUK X.

HOOFDSTUK. XI.

BENEDICTUS DE SPINOZA.

STAATKUNDIG VERTOOG

OF

VERHANDELING

WAARIN WORDT AANGETOOND, HOE EEN MAATSCHAPPIJ

WAAR EEN VORST REGEERT ZOOWEL ALS EEN GEMEEN-

SCHAP WAAR DE REGEERING AAN EENIGE DER

AANZIENLIJKSTE BURGERS IS TOEVERTROUWD,

MOET WORDEN INGERICHT OM ALLE DWINGE-

LANDIJ TE VOORKOMEN EN ONGESTOORDE

RUST EN VRIJHEID AAN ALLE BURGERS

TE WAARBORGEN.

Uit het Latijn

DOOR

W. MEIJER.

AMSTERDAM. - S. L. VAN LOOY.

1901.

INLEIDING.

De Staatskunde laat zich gevoeglijk in drie soorten verdeelen. De eerste is die welke in de behoeften van het oogenblik moet voorzien, en te rade moet gaan met voorbijgaande volksmeeningen en tijdsomstandigheden. 't Is de handigheid om tusschen de meest verschillende belangen overeenkomst tot stand te brengen; of wel het middel te vinden om met goed geluk uit den doolhof der meeningen en de listig gesponnen netten der tegenpartij te geraken. Men ziet haar dagelijks toepassen in de wetgevende lichamen van onzen tijd en in de raadkamers der mogendheden. Zij is meer kunst dan wetenschap; meer slimheid en geslepenheid dan wijsheid.

Vervolgens die welke de zoogenaamde staatkundige partijen te zamen bindt. Zij beeldt zich in van beginselen uit te gaan, doch vergenoegt zich meestal (enkele loffelijke uitzonderingen niet te na gesproken) met min of meer samenhangende leuzen. Zij vertegenwoordigt de heerschende denkbeelden van het tijdvak waarin men leeft, en van het land waarin zij worden verkondigd. Zij staat hooger dan de eerste en kan onder leiding van mannen van beteekenis zelfs bij geringe getalsterkte harer aanhangers grooten invloed uitoefenen.

En eindelijk die welke de grondslagen en grondvormen, de ware, echte en hechte beginselen der menschelijke samenleving onderzoekt, uitgaande van een of andere algemeene wereld- of levensbeschouwing.

De laatste mag alleen de wijsgeerige worden genoemd; de beide eerste soorten achten veelal alle wijsgeerig overleg noodeloos en nutteloos, of zijn daarvan, wat ook niet zelden voorkomt, volslagen onbewust.

Nu zijn onder hen die op wijsgeerige wijze naar de beste staatsinrichting hebben gezocht, wederom drie richtingen op te merken. Er zijn er die zich de menschelijke natuur waarvan immers alle staatkunde moet uitgaan, geheel anders voorstellen dan die zich heden ten dage vertoont, zich inbeelden dat die weleer wat zij noemen volmaakt is geweest, en zich in elk geval een toekomststaat droomen uit dergelijke volmaakte wezens te zamen gesteld. Plato, de Christelijke kerk, Morus, Menno, Rousseau en Tolstoi hebben ons daarvan schitterende proeven geleverd. Dweepers als zij zijn, zijn hunne ontwerpen meestal volslagen onbruikbaar.

Daartegenover staan anderen, zooals Hobbes en Machiavelli, die den mensch onverbeterlijk achten en geen vreedzame samenleving mogelijk dan door volkomene vrijheidsberoving. Geweld en list zijn dan ook volgens hen de eenige middelen om onophoudelijken twist en tweedracht tusschen de menschen, den eeuwigen oorlogstoestand, te doen ophouden en den vrede te handhaven.

Spinoza daarentegen die niet *buiten* maar *in* al wat is, het volmaakte erkent (per realitatem et perfectionem idem intelligo), nam den mensch zooals hij was, met al zijn deugden, dat zijn: krachten en vermogens, maar ook met al zijn hartstochten, dat zijn: zwakheden en als men wil gebreken.¹ Hij verguisde hem niet tot de dieren als de jammerboden (pessimisten) van onzen tijd, maar verheerlijkte hem evenmin boven de engelen als de oudste Christenen en de Wederdoopers. Zijn streven was alleen 's menschen aard goed te begrijpen, om met die onontbeerlijke kennis toegerust, hun samenleving te regelen. Hoofdzakelijk was het hem daarbij te doen om wat wij thans, de Grondwet van den Staat noemen; over de bijzondere wetten had hij zich voorgenomen in een laatste hoofdstuk te handelen. Staatsregeling en Staatsrecht waren het hoofddoel van zijn onderzoek.

¹ Gebrek moet hier namelijk opgevat worden, zooals het behoort; te weten in ontkenningen zin als tekortkoming, en niet, zooals gewoonlijk onder den invloed der Christelijke levensbeschouwing geschiedt, in stelligen zin als zonde.

De mensch is een gezellig wezen. Behoeftte aan slaap, ziekte en ouderdom leeren hem het nut inzien van vereeniging met zijn natuurgenooten en daarom sluit hij zich uiteraard gaarne bij zijns gelijken aan. Menschen, die met onverklaarbare voorliefde hem gedurig op een lijn stellen met de beesten, noemen hem daarom bij voorkeur een kuddedier (ξῶν ἀγελαῖον). Toch is deze benaming verkeerd daar elke menschelijke gemeenschap zich soortelijk van alle dierlijke samenleving onderscheidt door opzettelijke, naar omstandigheden zich wijzigende en vermeerdering van welzijn beoogende ordeningen.

Het eerste nu wat menschen die samenleven door de rede wordt geleerd is dat er gezag moet zijn.

Nulla societas subsistere potest absque imperio et vi, zegt Spinoza. Men ziet in dat de enkeling wil hij uit den barbaarschen natuurstaat geraken, afstand moet doen van het recht dat hij als natuurwezen kan laten gelden op alles wat hem omringt en hij krijgen kan; of zooals de Engelschman het noemt: the simple plan to take what is in your power and to keep it if you can.

Men begint te begrijpen dat zal er ooit van vrede en rust, van ontwikkeling en beschaving sprake zijn, aan ieder het zijne moet worden gegund en toegewezen. Daarmede is het rechtsbegrip geboren en zoodra de meerderheid dit erkent, wordt aan een opperhoofd of aan een raad van vroede mannen de handhaving van dit recht opgedragen en de macht daartoe verleend. Zoo zien wij uit den eenvoudigen natuurmensch den staatsburger (ξῶν πολιτικόν) ontstaan. Niet van nature echter, Φύσει, zooals Aristoteles zegt, maar door redelijk en gemeen overleg. Homines civiles non nascuntur sed fiunt, zegt Spinoza. In den kinderlijk-eenvoudigen natuurstaat grissen ze elkander alles af, in den daarop volgenden beschavingstoestand brengt Demeter, de alles regelende, haar wetten. Jonge menschen die het raderwerk der maatschappij nog niet kennen, losbandigen die er nooit het ware inzicht van krijgen, be krompen geesten die zich niet buiten of boven hun eigen kring kunnen verheffen, - personen die men ten eeuwigen dage in elke maatschappij zal aantreffen, - meenen dat het mogelijk is op zich zelf te staan, of ook wel met anderen te kunnen samenleven zonder eenig erkend gezag of overheid. Dezulken verkeerden nog in den Natuurtoestand ² of den Status Naturae daar ze zich liever door hun lusten laten leiden dan door de Rede, en verkiezen dus den toestand der kuddedieren boven dien van den Staat. Ongebondenheid (anarchie) is hun leuze, hun levensdoel. Hun beweren is altijd dat een maatschappij zeer wel inogelijk is zonder Staatsgezag.

Voor Spinoza daarentegen waren maatschappij (Societas) en Staat (Civitas) woorden van bijna gelijke beteekenis. Een menschenmaatschappij zonder gezag was voor hem ondenkbaar. In de Ethiek (IV: 35) leert hij dat de mensch bezwaarlijk in afzondering leven kan en daarom in zekeren zin wel als een animal sociale beschouwd kan worden, maar in het Godgeleerd-Staatkundig Vertoog Hst. V verkondigt hij als een algemeen erkende waarheid dat de menschelijke samenleving niet mogelijk is zonder een met kracht gehandhaafde ordening (absque imperio et vi), en in Hst. III van ons Vertoog betoogt hij dat alleen daar, waar dergelijk gezag wordt erkend, van burgerlijke samenleving, of Staatsgemeenschap sprake kan zijn. Imperii status dicitur civilis.

In onzen tijd tracht men noodlottigerwijze de begrippen van maatschappij en staat van elkander los te maken, met het eerste te dweepen en het laatste te verwerpen. Tegenover de Staathuishoudkunde stelt men de Huishoudkunde der Maatschappij ³ (sociale economie) tegenover de Staatswetten, de wetten der Maatschappij enz. Zoolang echter nog, als Prof. L. Stein zegt, (die Sociale Frage b1z. 539) to vergeefs wordt uitgezien, "nach einer befriedigenden abschliessenden Definition der Gesellschaft" komt het ons hoogst bedenkelijk voor daarvoor het wel omschreven en deugdelijk begrip der Status civilis prijs te geven. Zeker is het dat dit onbepaalde van het begrip

² Zooveel mogelijk moet het woord 'Natuurstaat' vermeden worden, daar dit onnadenkenden verleidt tot de voorstelling alsof er een Staat van onontwikkelden mogelijk was, iets wat zich zelf tegenspreekt. Wie in den natuurtoestand blijven wil verwerpt elk Staatsgezag en omgekeerd.

³ Zie Mr. M. W. Treub. De ontwikkeling der Staathuishoudkunde tot Sociale Economie 1896.

Maatschappij reeds voor ontelbaren een bron van geestelijke ellende is geworden, en hen herhaaldelijk tot de vreeselijkste misdaden heeft geleid. Voor hen die dit inzien, is dan ook nog voor ons geslacht de vraag naar de beste Staatsinrichting een vraag van het hoogste gewicht, wat ook onze hedendaagsche Anabaptisten, Mennonieten, Tolstoianen, Anarchisten en natuurwijsgeeren daartegen mogen aanvoeren.

In den natuurstaat (*ubi omnia omnium sunt*), hangt ieders leven en bezit geheel of van zijn eigen kracht en behendigheid, tegevolge waarvan ieder in voortdurende onrust en vreeze verkeert. Eerst waar men er toe gekomen is aan een raad van vroede mannen of aan een opperhoofd de taak op te dragen voor de veiligheid der gemeenschap te zorgen en uit te wijzen wat recht is, d. i. wat dezen of genen in 't bijzonder toebehoort, - en tevens aan deze overheid de macht heeft toegekend en verleend om dat recht te handhaven; - want recht en macht zijn onafscheidelijk - kan er van rust en veiligheid sprake zijn: het eerste en hoofddoel van elken Staat (*vitae securitas*). Van een Staat zonder gezag kon Spinoza zich geen voorstelling maken.

Bij die overgave van ieders persoonlijke *rechtsmacht* aan een of andere overheid dreigt evenwel een gevaar: het gevaar van volkomen verlies der persoonlijke vrijheid. Men wil geregeerd worden naar de eischen van rede en recht maar daarom nog niet geheel overgegeven zijn aan de willekeur van een enkeling of van enkele regeeringspersonen. Ook- zijn er vrijheden die elk zich ten allen tijde voorbehoudt. Zoodoende is het doelwit dat elke Staatsregeling in het oog moet houden, tweeerlei: namelijk, *Vrede en Vryheid*. Beide moeten in den Staat verzekerd zijn.

In het afgetrokkene wordt dit doel het beste bereikt door de Volksregeering (Democratie). In haar blijft ieder in zekeren zin zijn eigen meester, is ieder regeerder en geregeerde tegelijk, is niemand onderdaan en stelt ieder zichzelf de wet, al heeft hij zich ook te onderwerpen aan den wil der meerderheid, daar immers bij het uitvaardigen van elke wet, ook zijn stem is gehoord en mede uit zijn naam recht wordt gesproken. De oorspronkelijke rechten op vrijheid en gelijkheid tusschen de enkelingen worden daarbij wel gewijzigd maar niet ten eenemnale vernietigd. Spinoza zegt ⁴ dat deze Regeeringsvorm de absolute is, omdat in dien vorm het natuurrecht ongeschonden bewaard wordt, aangezien niemand daar volkomen van zijn rechten afstand doet (*jus naturale sartum tectum conservatur.*) Daar de regeering bovendien door allen wordt uitgeoefend, is hare macht uiteraard onbeperkt, wat eigenlijk de hoofddeugd en het wezen van elke regeering is, en eindelijk heeft men de meeste zekerheid dat allen belang zullen stellen in het belang van den Staat of het algemeen welzijn (*Respublica*), wanneer ze zelf daarin hun eigen belangen kunnen voorstaan en behartigen.

De geschiedenis leert echter dat al deze voordeelen zich niet altijd in de toepassing verwezenlijken en dat de Volksregeering (Democratie) zeer licht ontaardt in een heerschappij van 't gemeen, de vreeselijkste die men zich denken kan.

Waar dus, hetzij door overlevering of om andere redenen een der beide andere regeeringsvormen, Aristocratie of Monarchie, Veelhoofdige of Eenhoofdige regeering bestaat en in de zeden van hun volk is op-genomen, doet men zeer wel die te behouden.

Want wat baat het, zegt onze wijsgeer, een koning (en daarmee bedoelt hij Karel I) to verjagen en er een anderen met een anderen naam (Cromwell namelijk als Protector) voor in de plaats to stellen? M. a. w. is een volk aan de Alleenheerschappij gewend, dan wint het niets bij verandering van dien regeeringsvorm.

Die regeeringsvorm is bijzaak; onder elk der drie bekende gedaanten kan een op hechte grondslagen gevestigde regeering gedacht worden.

⁴ In den 50sten Brief.

Schrijvers hoofddoel met dit Vertoog is dan ook (Hoofdst. VIII § 31) geen ander dan de beste inrichting van elk der drie bekende staatsvormen afzonderlijk te beschrijven; rekening houdende in de eerste plaats met, de natuur van den mensch voor wien zij bestemd zijn, een natuur die wel altijd dezelfde zal zijn geweest, is, en blijven zal ⁵; en in de tweede plaats lettende op het doel waarnaar elke staatsinrichting moet streven d. w. z. de rust en veiligheid van 's menschen bestaan, en de vrijheid om zich, zooveel en zoover als de menschelijke natuur zulks gedooft, te ontwikkelen.

Gewrochten der dichtende verbeelding omtrent een zoogenaamd volmaakt toestand der maatschappij hetzij in het verleden, Genesis en Rousseau, of in de toekomst, Plato, Johannes den Theoloog en Tolstoi, zijn hier dus uitgesloten. Deze zijn alleen in Utopia, dus nergens en nimmer te verwezenlijken.

Vatten wij thans in korte trekken te zamen wat Spinoza heeft geleerd. Uitgaande van het beginsel dat elk mensch zijn eigen belang moet zoeken en van het feit dat er voor den mensch aan de eene zijde geen geduchter vijand, aan de andere geen nuttiger bondgenoot is dan zijn natuurgenoot, stelde hij in zijn Levensleer vast, dat het dus voor ons van het hoogste belang was met onze medemenschen in vrede en eendracht te leven, en dat deze eendracht niet beter kon gewaarborgd worden dan wanneer ieder afstand deed van zijn recht om zich zelf te verweeren en dit overdroeg aan een overheid aan wie daartoe met aller instemming de vereischte macht moest worden verleend. Dienvolgens moet men dan ook voor zijn vaderland alles overhebben. *Summa pietas erga patriam*, leert Spinoza in het God geleerd Staatkundig Vertoog.

Aan de overheid moet nu worden overgelaten te bepalen, wat als recht, wat als onrecht zal geld en (Eth. IV. 37: Opm.) maar in de Grondwet van elk Rijk moet worden vastgesteld, hoe de Staat moet worden geregeld en wat tot de bevoegdheid der Overheid behoort, *m. a. w. hoe een regeering moet worden ingericht opdat alle dwingelandy (tyranny) hetzij van den koning (despotisme) hetzij van de Regenten (oligarchie) [hetzij van het grauw (ochlocratie)] voorkome worde en de rust en vrijheid der burgerij ongeschonden bewaard blijve.* ⁶

Hetgeen hier in loopend schrift is afgedrukt, is door Spinoza aan bet hoofd van zijn Vertoog gesteld, en staat als omschrijving onder den titel. Daarbij wordt tot onze bevreesing geen melding gemaakt van de Volksregeering die wij tusschen [] er bij plaatsten, terwijl deze toch, blijkens den brief aan Jarig Jelles over de Indeeling van dit Vertoog geschreven, mede door den schrijver zou behandeld worden en voor een klein gedeelte ook behandeld is. Het is alsof Spinoza voorzien heeft dat hij dit werk niet ten einde zou brengen. Wat gereed gekomen was, omschreef hij in bet Hoofd dat op het eerste blad staat, het overige ontrukte ons de onverbiddele dood. Intusschen waren reeds vroeger in het vijfde, zestiende, negentiende en twintigste Hoofdst. van het Godgeleerd-Staatkundig Vertoog de hoofdlijnen der ware Volksregeering door den denker aangegeven, zoodat wie beide Vertoogen grondig met elkander vergelijkt zich zeer goed een denkbeeld zal kunnen vormen van Spinoza's staatkundig stelsel in zijn geheel en de toepassing daarvan op alle denkbare vereenigen (societates), tot stand gebracht met het doel om eendrachtiglijk elkanders welzijn te bevorderen en naar hooger ontwikkeling te streven, kortom elkander in *alle* levensomstandigheden ter zijde te staan (civitates); wel te onderscheiden van zooveel andere bonden alleen gesticht om een bijzonder doel to bereiken: om zaken to doen, om kunst en wetenschap te beoefenen, om elkander tegen aanvallen van buitenlandsche vijanden to verdedigen enz. enz., zooals daar zijn de Gilden, de Royal Society, de Hanse, de Triple Alliantie en de nameloos vele Bonden van onzen tijd. Boven alle deze

⁵ Daar Spinoza namelijk nog niet wist dat een mensch eigenlijk uit een weekdier was ontstaan, kon hij ook niet aannemen dat het mogelijk was dat menschen ooit bovenmenselijke eigenschappen zouden verkrijgen. Deze denkbelden bleven voor Darwin en Nietzsche [sic] bewaard.

⁶ Dit Opschrift staat in de Oorspronkelijke Uitgaaf niet alleen onder den titel, maar ook boven het eerste Hoofdstuk.

troont de Volksbond of de Staat, zoowel wat de uitgebreidheid van zijn doel en strekking, als wat de hechtheid en de kracht zijner inrichting betreft.

Uit den aard der zaak staat bij het Godgeleerd-Staatkundig Vertoog de *vrijheid* op den voorgrond,⁷ het doel waarmede dat vertoog geschreven werd. Men vergeete echter niet dat aldaar de vrijheid van denken - en deze wordt alleen bedoeld - juist uit dien hoofde wordt aanbevolen, omdat zij nooit gevaar kan opleveren voor de rust en de veiligheid van den Staat, veeleer een der hoofdvereischten voor rust en veiligheid kan worden genoemd.⁸ *Rust en veiligheid* zijn daarentegen het natuurlijk uitgangspunt van 't Staatkundig Vertoog⁹, en dit heeft Adolph Menzel¹⁰ aanleiding gegeven tot de bewering dat Spinoza, wellicht ten gevolge van de beroeringen die in 1672 onze Republiek hebben geteisterd op het laatst zijns levens meer behoudend is geworden; te meer omdat hij in ons Vertoog ook de Aristocratie mits goed ingericht, als een volmaakte staatsvorm erkende en daarin een soort van "religion civile" gehandhaafd wilde zien die volgens bovengenoemden schrijver met de vrijheid van denken in het Godgeleerd-Staatkundig Vertoog gepredikt, onvereinigbaar zou zijn.

Indien het Spinoza vergund ware geweest de Volksregeering evenals de beide andere in hare betrekkelijke waarde te schetsen, dan voorzeker zou het gebleken zijn dat deze niet minder dan de beide andere onder de noodige waarborgen geschikt te maken was voor het groote doel in het Opschrift van ons Vertoog omschreven als: het ongestoord bezit van vrede en vrijheid. In bijzonderheden dit te betoogen zou ons hier te ver voeren; dat Spinoza er evenwel niet aan dacht de Volksregeering minder dan die der Regenten te achten, blijkt reeds uit een enkele opmerking in het begin van Hoofdst. XI, waarin zoo juist en snedig de grondfout wordt blootgelegd die elke Regentenregeering aankleeft. In een Aristocratie, zegt Spinoza, worden de regeerders *gekozen*, het zijn de uitverkorenen. Indien nu die regeerders werkelijk altijd de besten of aristoi in het Bewind kozen, dan zou de Aristocratie inderdaad de beste regeeringsvorm zijn; maar het is nu eenmaal zoo met de menschen gesteld dat zij, eenmaal aan het bewind, niet de besten, maar wel de rijksten en hun vrienden en bloedverwanten in de regeering kiezen; en met het oog hierop is er geen enkele reden om niet de Volksregeering boven de Regentenheerschappij te stellen, zooals in Hoofdst. XI duidelijk wordt aangetoond.

Wat eindelijk de inrichting van iederen Staat in het bijzonder betreft, hierbij ging Spinoza van het beginsel uit dat de handhaving en juiste toepassing der wetten niet beter te verzekeren was, dan door die afhankelijk te maken van de meest voorkomende driften der menschen: eerezucht namelijk en hebzucht. Spinoza meent dat in elken Staat een groot aantal bewindvoerders onmisbaar vereischte is; en aangezien nu de groote meerderheid der menschen zich alleen door hun driften en begeerten leiden laat, meende hij bij de inrichting zijner Staatsregeling bovenal op de kracht van genoemde drijfveeren te moeten steunen, omdat bij zulk een groot aantal regeerders op een handelen naar redelijk inzicht onmogelijk te rekenen viel.

Ook hier werd hij wederom geleid door zijn bewonderenswaardige gave om de dingen op te vatten zooals zij zijn, die hij aan zijn wiskundigen denktrant te danken had, en de kracht uitmaakt van al zijn wijsgeerige beschouwingen.

Tot zoover over de algemeene strekking van dit Vertoog.

Het zij ons vergund hierbij nog enkele letterkundige en geschiedkundige opmerkingen te voegen.

⁷ Spinoza zegt zelfs in het Twintigste Hoofdst. dat het einddoel van den Staat de vrijheid is. Men vergelijke Hoofdst. 3 en Hoofdst. 16 biz. 102 en 335 van mijn vertaling.

⁸ Zie het Opschrift van het Godgeleerd-Staatkundig Vertoog.

⁹ Zie Hoofdst. V § 2.

¹⁰ Wandlungen in der Staatslehre Spinoza's, Stuttgart 1898.

Van geen der "Nagelate Werken" van Spinoza kan het tijdstip der vervaardiging nauwkeuriger worden bepaald dan van het onderhavige. In de Voorrede zeggen de Uitgevers dat hij het *op het laatst zijns levens* heeft ondernomen en de schrijver zelf spreekt in dit werk van zijn Ethica als van een voltooid geschrift: dus moet het na Augustus 1675 begonnen zijn, toen Spinoza gereed stond die Ethica uit te geven.

Vermoedelijk moeten wij aan Jarig Jelles de verdienste toekennen, den schrijver tot de samenstelling er van bewogen to hebben. In September 1674 schreef deze aan zijn vriend den wijsgeer, een brief over de Staatskunde van Hobbes en in een brief die over ons Vertoog handelt ¹¹ zonder adres of dagteekening, zegt Spinoza dat hij op dat tijdstip (?) reeds tot de behandeling der Alleenheerschappij genaderd was in zeker Staatkundig Vertoog dat hij op aanraden van den vriend aan wien hij schreef, had aangevangen. De vooronderstelling ligt voor de hand dat Jelles het onderwerp in 1674 aangeroerd, niet heeft losgelaten en Spinoza zich na voleinding zijner Ethica daardoor opgewekt gevoelde ook het staatkundig vraagstuk op zijne wijze: d. i. zelfstandig en grondig to behandelen. Hij onthield zich daarbij, zeggen de uitgevers der Nagelate Werken, van het aanhalen van meeningen van andere schrijvers, maar gaf eenvoudig en duidelijk zijn eigen meening ten beste. Dit heeft sommigen in den waan gebracht dat hem de denkbeelden van andere schrijvers onbekend waren, dat hij, zoo men zegt, wel veel gedacht maar niet veel gelezen had. Intusschen weet men nu uit den door den Heer Servaas van Rooyen voor het eerst in druk gegeven en door Prof. J. Freudenthal in bijzonderheden nauwkeurig omschreven lijst zijner boekerij dat werken van Aristoteles, Hobbes, Macchiavelli, Morus, Clapmayer, van den Hove, Hugo Grotius en andere voorname Latijnsche schrijvers daarin voorhanden waren en hem dus ieder oogenblik ten dienste stonden, terwijl uit verschillende plaatsen der onderhavige verhandeling blijkt, dat hij bovendien nog over een schat van andere bronnen beschikte, behoorende tot de Spaansche en Hebreeuwsche letteren.

De geheele opzet van dit work doet vermoeden dat de schrijver daarbij Aristoteles tot voorbeeld genomen heeft; terwijl enkele bijzonderheden van uitvoering (b. v. de wijze van stemmen) ons herhaaldelijk doen denken aan de Politycke Weeghschaal van de la Court, waar die stemming zelfs in plaat is weergegeven.

Bij de beschrijving der beste *Alleenheerschappij* stond hem Arragon voor oogen, meer in bet bijzonder het Jus publicum van Antonio Perez, zooals Prof. Land ons mededeelt op b1z. 304 van het eerste deel der tweede Haagsche uitgave van Spinoza's werken. (Hoofdst. VII van ons Vertoog).

Bij de behandeling der *Veelhoofdige* regeering met eene regeerende hoofdstad als middenpunt, dacht hij hoofdzakelijk aan Venetie en bij de Regentenregeering bestaande uit vele verbonden steden, waren de Staten van Holland uit den aard der zaak, het voorbeeld waaraan hij zijne denkbeelden toetste. Ook hem was πολις (stad) evenals den ouden het oerbeeld van den Staat, de staatkundige, kiem of eenheid, zooals ook het woord burger ook nog bij ons de herinnering bewaard aan den *stedeling* die onder de hoede van den burgt woonde.

In de stad ontwikkelt zich dan ook inderdaad het eerst een geregelde samenleving en nog altijd heet bij ons de staatkunde, de politiek of stadsregeerkunst, al behoort ook in onzen tijd de beperking van een Staatswezen binnen de grenzen eener stad nagenoeg tot het verledene. Civis, civitas, status civilis moeten dus door ons vertaald worden door Staatsburger, Staat en Staatsregeling. In den nieuwen tijd heeft de Staat de Stad vervangen. In de zeventiende eeuw had het woord Staat de beteekenis van Status of toestand. Status naturalis, was Natuurtoestand; Status civilis, rechtstoestand of Staatsinrichting; men sprak van den staat der genade, den staat der zonde, enz. enz.

Doch keeren wij tot ons onderwerp terug. Wij hebben boven aangetoond welke voorbeelden uit de geschiedenis Spinoza bij zijn ontwerp eener Een- en Veelhoofdige regeering ten dienste stonden.

¹¹ Wij hebben then aan het einde van onze Inleiding afgedrukt.

Ware hij in de gelegenheid geweest zijn plan eener *Volksregeering* uit te werken, dan had hij ongetwijfeld de oorspronkelijke inrichting van den Israelitischen Staat tot richtsnoer genomen, zooals duidelijk blijkt uit bet 17de en 18de Hoofdst. van het Godgeleerd-Staatkundig Vertoog. Wel verre dus van zuiver bespiegelend te werk te gaan, blijkt ons dat hem de Staatsinrichting van Athene, Sparta, Rome, Genua, Venetie, Turkije, Frankrijk en Engeland nauwkeurig bekend waren en hij zich ten doel had gesteld zich naar de ervaring daarmede opgedaan, te regelen. Hij zegt dit met zoovele woorden in den aanhef van ons Vertoog.

In de verdeeling der Hoofdstukken zooals die in den brief aan Jelles zijn aangegeven, ziet men den gang van zijn betoog.¹²

De vertaling van Glazemaker is op vele plaatsen onduidelijk en op verre na niet zoo nauwkeurig als die der overige werken.

Het moeielijkst voor den vertaler zijn de *vak-* of *kunstwoorden* die herhaaldelijk in dit Vertoog voorkomen. Spinoza heeft ze uit de Latijnsche taal of uit het Grieksch ontleend, maar daar deze uitdrukkingen, hier met recht "stadhuiswoorden" te noemen, ook na den val van Rome in elke staatsinrichting steeds dienst bleven doen, zijn ze telkens weer voor andere ambten en betrekkingen en beginselen gebezigd en is de verwarring daardoor grenzenloos geworden.

Zoo noemt men zich thans b. v. democraat en is desniettemin een oprecht aanhanger van de monarchie; terwijl een ander democraat wil zijn, maar vreest voor volkssouvereiniteit.¹³ Een patricier, vroeger altijd een regeeringspersoon, is in onzen tijd een man van beschaafde vormen geworden. Het woord Republiek gedurende eeuwen begrepen als het Gemeenebest, of de Zaken van Staat wordt thans alleen gebezigd voor die staatsinrichtingen die geen eenhoofdige gezag erkennen, enz. enz.

Deze spraakverwarring steeds en dagelijks toenemende, sinds men uit de hoogte op de Ouden is gaan neerzien, is voor velen onzer staatkundigen een onderzeesche klip waarop vele hunner redeneeringen telkens weer stranden. Gewenscht is het dus om voor alles wat met de inrichting van den Staat verband houdt, Hollandsche woorden te kiezen, te meer daar onze taal thans rijk genoeg is om aan den eisch te beantwoorden. Daarom hebben we getracht alle vreemde woorden te vermijden, maar zijn nu ook verplicht van de voornaamste welke wij er voor in de plaats stelden, rekenschap te geven. Eerst het algemeen gebruik kan woorden „eiken" of „munten" zooals Rome zei; zoolang dit niet bestaat, moet ieder die zelf woorden kiest, zich daarover verantwoorden. Het oordeel der gemeent'¹⁴ moet uitmaken of de woorden die gekozen worden, doeltreffend zijn en in den smaak vallen.

Ter zake dus. In 't algemeen zij opgemerkt dat wij bij het kiezen onzer uitdrukkingen zelden op de geschiedkundige, maar meest op de letterlijke beteekenis acht sloegen.

Natura beteekent bij Spinoza, het Al; maar ook wel wat wij natuur noemen; en soms ook het wezen of den aard der dingen.

Jus beteekent *a.* heerschappij of rechtsgebied *b.* aanspraak op 't een of ander. In 't Meervoud meest rechtsinstellingen of wetten.

¹² Zelf gaf Spinoza geen Opschriften aan zijn Hoofdstukken. Wij hebben die er bijgevoegd tot gemak van den lezer. Ook hebben we een enkele maal de woorden onderstreept, en enkele Aanteekeningen onder de bladzijden geschreven.

¹³ Het woord democratie wordt N.B. ook gebruikt voor volksgezindheid en nu en dan voor het minvermogene deel der burgerij; evenals men door aristocratie, de aristoi of aanzienlijken pleegt aan te duiden!! Men zou even goed den koning, de monarchie kunnen noemen.

¹⁴ Niet de openbare meening, want wat openbaar is, is nog niet altijd algemeen en omgekeerd.

Res publica is vertaald door Gemeenebest, Algemeen welzijn of Zaken van Staat; niet door Republiek, omdat de publieke zaak, de *res publica* of het algemeen belang, niets to maken heeft met de vraag of de behartiging daarvan aan een, aan meerderen of aan alien is toevertrouwd. De Oud-Hollanders spraken van de *Respublica Venetiae, Russiae, Galliae* enz. en thans spreekt men nog van een republiek der letteren zonder daarbij in 't minst aan een overheid to denken.

Monarchie is vertaald door Alleenheerschappij omdat daaronder niet alleen een koninkrijk maar ook een keizerrijk en Presidentschap als van Napoleon III een Priesterrijk of een Keizerlijk Priesterrijk te verstaan is.

Aristocratie is vertaald door Regentenheerschappij of Regentenregeering. Volgens Spinoza is een Aristocratie een regeering waar zij die regeeren door de regeerenden worden *verkozen*. Hij noemt ze Patriciers.

Deze *Patricii* werden voorondersteld de ἀριστοι te zijn ook wel selecti genoemd. Glazemaker noemt ze Keurraden, of Uitverkorenen.

Onze vaderen noemden ze Heeren, Grooten, Regeerings- of Overheidspersonen, Vroedschappen, Vroede Vaders, Aanzienlijken, Oud-Burgers (de eigl. vertaling van *Patricii*) en Regenten.

Regenten is de letterlijke vertaling van Plato's ἀρχοντες edat overigens dit woord "regenten" de beste vertaling is van Spinoza's *Patricii*, blijkt uit het Staatkundig Vertoog VIII: 17 en X: 7.

In de *Democratie* van Spinoza hangt het recht om mede te regeeren niet af van de keuze der regenten, maar van wetten en bepalingen die voor ieder burger gelden: b. v. dat men in het land geboren is; dat men een zekeren leeftijd bereikt heeft; dat men een bepaalde som in de belastingen betaalt enz.: al te maal eigenschappen die, hoewel zeer grillig verdeeld, niet af hangen van de gunst of willekeur eener bestaande overheid, en min of meer van het toeval afhankelijk zijn.

Dit recht om mede te regeeren bestaat niet, als bij ons, alleen in het kiezen van regeeringspersonen, maar in het medestemmen in den Volksraad en bet bekleeden van ambten. Niet het Algemeen Kiesrecht maar het Algemeen Stemrecht is het hoofdkenmerk der *democratic*; zoals dat vroeger te Athene en te Rome, in onzen tijd in Zwitserland nog in zwang is. In de eerste tijden der Republiek werden volgens Hooft ook nog de Schutterijen geraadpleegd in zaken van gewicht; in vele Hansesteden hadden de Gilden belangrijken invloed op de regeering.

Al spoedig echter geraakte deze, den volksinvloed begunstigende regeling in onbruik en van dat tijdstip af aan, moesten de burgers maar prijzen wat de Heeren verkozen te wijzen, en zoo is het gebleven tot op den huidigen dag.

Daar nu in elke *Democratie*, de bepaling dat men tot het volk zelf moet behooren om Burgerschapsrechten te kunnen doen gelden op den voorgrond staat, terwijl Uitlanders daarvan zijn uitgesloten, en bovendien aan het Volk de regeering is toevertrouwd, kan *Democratie* wel niet beter dan door *Volksregeering* worden vertaald.

De afwijkingen of ziekteverschijnselen der drie voornaamste regeeringsvormen noemden wij: dwingelandij, familieregeering of heerschappij van 't gemeen.

Een *Dictator* heet een Rijks- of *Lahdvoogd*, omdat hem slechts tijdelijk de oppermacht wordt opgedragen, zoals te Rome in tijden van nood en bij ons geregeld in Ned. Oost-Indië. Elke voogdij is een onbepaalde maar tevens tijdelijke, plaatsvervangende macht.

Consul werd oudtijds altijd door *burgemeester* vertaald. Dit fraaie woord heeft thans evenwel een bepaalde en wel plaatselijke beteekenis, en daarom moet er helaas een ander voor worden gezocht. Staatshoofd, Gezaghebber, Bewindvoerder, Rijksbestierder, kan daarvoor in de plaats treden.

Imperium is gebied, gezag, orde, regeering; een woord van algemeene beteekenis. *Imperator* is een bevelhebber van het leger, men kan zoo noemen elk die gezagvoerder is.

Civitas is de staat, de burgerij of de gemeente.

Familia, is een bijzonder moeielijk te vertalen woord. Volgens Nizolius, Spinoza's Lexicon, kan familia: bloedverwantschap, geestverwantschap, of krijgskameraadschap beteekenen; een huisgezin, een school of een krijgsbende. Glazemaker en du Prat, de Fransche Vertaler van ons Vertoog, spreken van geslacht of familie. Ons is bet voorgekomen dat familia hier en daar door volksafdeeling, wijk of groep moet weergegeven worden. Wij gronden deze meening, op de navolgende overwegingen. In VI: 10 wordt elke familia afgedeeld in cohorten en legioenen. In VI: 11 worden alle burgers door de overheid in familien afgedeeld, die afzonderlijke namen krijgen. In VI: 13, komt afdeeling ook beter te pas. In VI: 15 moet uit elke familie een rechtsgeleerde gekozen worden. In XI: 16 wordt gesproken van alle cives uniuscujusque familiae en VI: 32 van een Chiliarcha cujusdam familiae.

Een rijk van 600 familien is ook veel te weinig voor een koninkrijk, als familie door "geslacht" moet vertaald worden.

Huigens noemt in een zijner verzen uit de Aedificia, de Provinciën: gentes. Spinoza kan de Stammen Israëls, de φυλαί van Attica of de comitia curiata van Rome voor oogen gehad hebben. Het waarschijnlijkst is echter hier aan een legerafdeeling te denken met staatkundige beteekenis, zooals eertijds de Schutterij der Steden in onze Republiek. (zie Wagenaar Amst.) Men had vendels van verschillende kleuren.¹⁵ Zulk een vendel telde een vierhonderd man.

Het woord familia zou dan met onze *kiesdistricten* overeenkomen of *wijken* waarin iedere stad verdeeld is.

Syndici waren te Athene de mannen die moesten toezien dat de wetten waarop de Staat rustte, wij zouden zeggen de Grondwet, steeds geeerbiedigd werd. Glazemaker noemt ze "wetverdedigers". "Wethouder" zou het beste woord voor ons zijn, indien dit niet wederom door het plaatselijke bewind was in beslag genomen. Raad van State schijnt ons de beste vertaling, om de beteekenis die dit woord thans voor ons heeft.

De Franschen hebben dit woord verlaagd en gebruiken het tegenwoordig alleen voor een samenspanning tot het behartigen van geldelijke belangen, waarbij allerminst van rechts- of wetsverdediging sprake is.

Concilium Supremum is de Groote Vergadering, de Rijks-, Land- of Volksraad. In onze Republiek waren het hunne Hoog-Mogenden; in Holland: Hunne Edel-mogenden. Hooge Raad, zou eigl. de beste vertaling zijn, indien deze uitdrukking niet bij ons een uitsluitend rechterlijke beteekenis had verkregen.

Senatus eigenlijk Raad der Ouden, in Spinoza's geest misschien het beste: Raad van Uitvoering of Uitvoerend Bewind. Uit Huygens Aedificia (zie Momenta Desultoria) blijkt, dat men in Spinoza's tijd, de Gecommitteerde Raden, "Senatus" noemde. Zij waren voor de Staten van Holland wat de Raad van State toenmaals moest wezen voor de Republiek, to weten het Uitvoerend Lichaam.

Voor *Senatus* kozen wij Regeeringsraad. Een Senator noemden wij Raadsheer al is dit woord ook tegenwoordig alleen bij het Hof in gebruik. In Duitschland is het nog: raadslid.

Een *concilium* bij ons en bij de Duitsehers thans Raad en Rath (eigl. consilium) geheeten, is letterlijk een vergadering, een bijeenkomst: door de kerk coetus of synode, door ooze nieuwsbladen een meeting en door ondernemers van nijverheidstoonstellingen, congressen genoemd. Met eerstgenoemde Hollandsche woorden wordt het ook door Hugo de Groot vertaald.

Waar men echter niet maar bij enkele gelegenheden maar veelvuldig en regelmatig te zamen komt, is Raad een betere vertaling dan Bijeenkomst.

¹⁵ Het dorp Wijchen is nog in Rotten afgedeeld.

De krijgsnamen heb ik op goed geluk gekozen. In IX: 7 volgen tribuni, duces, signiferi elkander op, die door Glazemaker met kolonellen, hopmannen en vaandrighs vertaald worden. Voor alle rangen hebben wij, die onder Maurits en Stevin de beste krijgsschool hadden van Europa, ook uitmuntende woorden aan te wijzen. Een generaal is een veldheer of opperbevelhebber, een admiraal is een zeevoogd, een capitein is een overste of hopman, een soldaat of militair, is een krijgsdienaar of krijgsman, een invalide of emeritus is een oud-gediende, terwijl ons voorts nog de woorden vaandrig, ritmeester enz. voor andere rangen toen dienste staan. Terwijl vroeger de Franschen aan ons hun woorden op dit gebied ontleenden, gaat het thans omgekeerd. Lansknachten, ruiters, dijken, masten en bolwerken komen alle voor in de Fransche taal: het woord boulevard wordt thans zelfs weer door ons overgenomen.

Doch laat ons zwijgen over al die dingen waarin een groot volk als het onze zoo erbarmelijk klein kan zijn en eindigen met een algemeene beschouwing van ons Vertoog.

Wij zien den Wijsgeer ook hier wederom op het hooge standpunt staan, van waar hij 's menschen kennis in „het Zuivere Denken”, den godsdienst in „het Godgeleerd-Staatkundig Vertoog”, en de wereld en het leven in zijn “Ethica” had gezien. Zijn klare wetenschap en helder inzicht berustte op het geloof en de schouwing van het eeuwige “Zijn”, den onveranderlijken bestaansgrond der dingen, die zich wel op duizendvoudige wijzen (in finitis modis) openbaart maar desalniettemin altijd zichzelf gelijk blijft. Op dit standpunt is alleen wetenschap mogelijk. Met het eeuwige Worden is niets aan te vangen; het leidt slechts tot moedeloosheid en ellende.

Ook hier uitgaande van het onvergankelijke wezen van den mensch, trachtte Spinoza vaste grondslagen te leggen voor de verschillende staatsgebouwen die door en voor menschen kunnen worden opgericht, en wist zich met vermijding van alle eenzijdigheid daarbij te vrijwaren, zoowel voor de overdreven verwachtingen van een koningrijk der hemelen op aarde, als voor de droefgeestige beschouwingen van een Hobbes en Macchiavel. Zoo is het hem gelukt denkbeelden hierin neer te leggen, die de dingen doen kennen in hun eeuwig karakter, of zooals hij zelf het uitdrukt: “der dingen nootsakelijkheid betreffen. Zulke denkbeelden kunnen ten allen tijde, dus ook nu nog, de grootste diensten bewijzen aan het menschelijk geslacht.

W. MEIJER.

BRIEF

van B. de Spinoza aan een vriend over den opzet en de indeeling van het Staatkundig Vertoog.

Beste Vriend! Uwen brief, die mij zoo welkom was, ontving ik gisteren. Van harte dank ik u voor de onvermoeide zorg, welke gij voor mij draagt, en zeker zou ik deze gelegenheid niet laten voorbijgaan indien ik niet met een ander werk bezig was dat ik van meer belang acht en dat u naar ik vertrouw nog beter zal bevallen. Ik ben namelijk, op 't oogenblik aan bet bewerken van zeker Staatkundig Vertoog, dat ik eenigen tijd geleden op uw aanraden, begonnen ben. Zes Hoofdstukken van dit Vertoog zijn reeds gereed. Het *Eerste* is een soort Inleiding tot het werk zelf; het *Tweede* handelt over bet Natuurrecht; het *Derde* over het recht der Overheid; het *Vierde* over de Staatsaangelegenheden, die tot den werkring der Overheid behooren; het *Vijfde* over het hoogste en einddoel van elke geordende samenleving; het *Zesde* over de vraag op welke wijze een Eenhoofdige regeering moet worden ingericht om niet in dwingelandij toontaarden. Thans behandel ik het *Zevende* Hoofdstuk, waarin ik achtereenvolgens het nut van alle punten van het zesde, betreffende de inrichting eener goed geordende koninklijke regeering tracht uiteen te zetten.

Daarna zal ik tot de Regentenregeering en de Volksheerschappij overgaan, en eindigen met de wetten en enkele andere vraagstukken van bijzonderen aard, die met de staatkunde in verband staan. En nu vaarwel enz.

STAATKUNDIG VERTOOG

WAARIN WORDT AANGETOOND, HOE EEN MAATSCHAPPIJ WAAR EEN VORST REGEERT ZOOWEL ALS EEN GEMEENSCHAP WAAR DE REGEERING AAN EENIGE DER AANZIENLIJKSTE BURGERS IS TOEVERTROUWD, MOET WORDEN INGERICHT OM ALLE DWINGELANDIJ TE VOORKOMEN EN ONGESTOORDE RUST EN VRIJHEID AAN ALLE BURGERS TE VERZEKEREN.

HOOFDSTUK I.

(INLEIDING).

De aandoeningen waaraan wij menschen ten prooi zijn, worden door de Wijsgeeren beschouwd als gebreken, waartoe de mensch door eigen schuld vervalt, en die ze daarom dan ook plegen to bespotten, to bejammeren, to berispen of als zij zelven gaarne voor heiligen doorgaan, to vervloeken. En daarom meenen zij een gode welgevallig werk te doen en het toppunt van wijsheid bereikt te hebben, wanneer zij de menschelijke natuur, zooals die nergens to vinden is, op allerlei wijzen ophemelen; en's menschen aard zooals die inderdaad is, onophoudelijk met schimpredenen overluden kunnen; daar ze zich de menschen niet voorstellen zooals zij zijn, maar zooals zij wilden dat ze wares.

Het gevolg daarvan is geweest dat ze meestal in plaats van een levensleer, spottichten hebben geschreven, en nooit een staatsleer samenstelden die bruikbaar was, maar altijd een leer die voor niets anders dan een hersenschim te houden was of alleen kon worden toegepast in Utopia of in die befaamde gouden eeuw der dichters, waar een dergelijke leer, zooals van zelf spreekt, volstrekt overbodig was. Daarom wordt wat van alle wetenschappen gezegd wordt die in het leven worden toegepast, hoofdzakelijk aan de Staatskunde verweten, dat namelijk haar leer zeer verschillend is van hare toepassing, terwijl voor het Staatsbestuur niemand minder geschikt wordt geacht dan geleerden en wijsgeeren.

§ 2. Staatslieden van beroep hebben daarentegen den naam dat zij de menschen veeleer zoeken te bedriegen dan wel voor hun belangen waken en worden daarom niet zoozeer om hun wijsheid dan om hun geslepenheid geroemd. De ondervinding toch leerde deze lieden dat er gezondigd zou worden zoolang er menschen zijn, en als ze daarom de menschelijke boosheid trachten te keer te gaan, en dat wel door middel van allerlei kunstgrepen die de ondervinding hen op den langen duur heeft geleerd en meestal worden toegepast door menschen die zich meer door vrees dan door de rede laten leiden, worden ze verdacht zich tegen den godsdienst te verzetten en wel voornamelijk door de Godgeleerden die meenen dat de overheid bij de behartiging der algemeene belangen dezelfde zedelijke voorschriften moet volgen waaraan ieder gewoon burger gehonden is.

Dat echte Staatslieden overigens veel beter over staatszaken geschreven hebben dan Wijsgeeren is boven alle bedenking verheven, want daar zij de ondervinding tot leermeesteres hadden, geven zij geen voorschriften die niet voor toepassing vatbaar waren.

§ 3. Nu ben ik vast overtuigd dat de ervaring ons alle soorten van staatsregelingen die bedacht kunnen worden om de menschen in eendracht te doen leven, met en benevens de middelen waardoor de menigte moet geleid of binnen zekere grenzen gehouden worden, reeds heeft leeren kennen; zoodat ik niet geloof dat wij iets zouden kunnen uitdenken dat met praktijk of ervaring in overeenstemming is, of het is reeds beproefd en getoetst. Want het is met de menschen aldus gesteld dat ze niet kunnen leven zonder eenig algemeen erkend recht. Dat gemeene recht echter zoowel als het staatsbeheer is ingesteld en beoefend door zeer scherpzinnige, hetzij geslepen, hetzij slimme menschen; en daarom is het bijna niet denkbaar dat wij iets wat der gemeenschap ten nutte kan strekken, zouden kunnen uitvinden, wat niet reeds door de omstandigheden of het toeval was aan de hand gedaan en door menschen die zich op het algemeen belang toeleggen en daarbij hun eigen welzijn willen behartigen, nog niet ontdekt was.

§ 4. Toen ik dus mijn aandacht wijdde aan de Staatskunde, heb ik mij niet voorgesteld iets nieuws of ongehoords, maar alleen dat wat met de praktijk het beste was overeen te brengen op duidelijke en overtuigende wijze aan te toonen of uit de natuur van den mensch zelf af te leiden; en om nu datgeen wat met deze wetenschap in verband staat even onbevooroordeeld te onderzoeken als wij dat met wiskundige zaken gewoon zijn, heb ik er mij ijverig op toegelegd de daden der menschen niet te bespotten, te beschreien, of te verfoeien, maar alleen ze te leeren verstaan; zoodat ik dan ook allerlei menschelijke aandoeningen als daar zijn: liefde, haat, toorn, nijd, eerezucht, barmhartigheid en zoovele andere gemoedsbewegingen, niet als gebreken der menschelijke natuur maar als eigenschappen daarvan heb beschouwd, die daartoe evenzoo behooren als hitte, koude, onweer, donder en dergelijke tot den aard van den dampkring; dingen die, hoe onaangenaam ook, toch onvermijdelijk zijn en bepaalde oorzaken hebben door middel van welke wij hun aard trachten te verstaan, waarna hun ware beschouwing onze ziel alsdan niet minder verheugt dan de kennis van dingen welke onze zintuigen aangenaam aandoen.

§ 5. Want dit is zeker, en de waarheid hiervan hebben wij in onze Ethica bewezen,¹⁶ dat de menschen onvermijdelijk aan aandoeningen onderhevig zijn en dat hun aard medebrengt dat ze medelijden hebben met hen wien het slecht gaat, en hen wien het goed gaat benijden; dat ze eer tot wraak dan tot barmhartigheid overhellen, en dat bovendien elkeen verlangt dat alle anderen leven naar zijn zin, goedkeuren wat door hem wordt goedgekeurd en afkeuren wat hij zelf afkeurenswaardig acht.

Aangezien zij nu allen echter tegelijk de eersten willen zijn, is hiervan het natuurlijk gevolg dat ze met elk-ander in strijd geraken en zooveel in hun vermogen is elkander trachten te fnuiken, waarbij hij die overwinnaar is zich meer daarop verheft dat hij den ander hinder deed dan dat hij zichzelf heeft bevoordeeld.¹⁷

En ofschoon allen vast overtuigd zijn dat de godsdienst daarentegen leert dat ieder zijn naasten als zich zelf moet beminnen, dat wil zeggen, dat ieder zijns naasten recht moet verdedigen alsof het zijn eigen was; zoo is het ons toch gebleken dat deze overtuiging tegenover onze hartstochten weinig vermocht.¹⁸

Wel doet zij zich gelden in de ure des doods, als namelijk onze hartstochten door de ziekte overmeesterd

zijn en de mensch verslagen ternederligt; of in kerken waar de menschen niets met elkander hebben uit te staan; maar op de markt of in regeeringskringen, waar het juist hoog noodig zou zijn, - volstrekt niet.

Bovendien hebben wij er nog op gewezen dat de rede wel veel vermocht om 's menschen aandoeningen in toom te houden en te leiden,¹⁹ maar tevens gezien dat de weg dien zij ons wijst bijzonder moeilijk is,²⁰ dermate dat zij, die meenen dat men de menigte of hen die in staatszaken elkanders tegenstanders zijn er toe zou kunnen brengen alleen volgens de voorschriften der Rede te leven, nog droomen van de gouden eeuw der dichters of aan sprookjes geloof slaan.

§ 6. Dit alles in aanmerking genomen, zal dan ook een rijk welks welzijn afhangt van de goede trouw van een of ander mensch en welks belangen niet goed kunnen behartigd worden tenzij de menschen die ze waarnemen te goeder trouw willen handelen; volstrekt niet duurzaam zijn. - Zal het daarentegen stand houden dan moet de staatsregeling zoo worden ingericht dat zij die aan het hoofd

¹⁶ 1) Zie Eth. III en IV; voorn. IV : 4, Me Gev. III : 31 Opm. en 32 Opm. en IV: Aanhangel § 13.

¹⁷ Eth. IV. 58 Opm.

¹⁸ Eth. IV. 15.

¹⁹ Eth. V. 4 Opm.

²⁰ Eth. V. 42 Opt.

van zaken staan, hetzij ze zich door de rede laten leiden of door hun hartstochten, er nooit toe kunnen gebracht worden trouweloos of slecht te handelen. Voor de veiligheid van een rijk is het onverschillig door welke overweging de mensen zich laten leiden tot een goed bewind van zaken, mits de zaken slechts behoorlijk bestuurd worden; want grootmoedigheid of geestkracht is de deugd van den enkeling de deugd van een rijk echter bestaat alleen in de zekerheid van zijn bestaan.

§ 7. Eindelijk zij nog opgemerkt dat alle mensen zonder onderscheid, onbeschaafde zoowel als beschaafde overal betrekkingen met elkander aanknoopen en eenigerlei staatsordening vestigen; reden waarom de verklaring en de natuurlijke grondslagen van elke regeering niet in de voorschriften der Rede moeten worden gezocht, maar afgeleid uit der mensen gemeenschappelijke geaardheid en gesteldheid; hetgeen wij in het volgende Hoofdstuk zullen doen.

HOOFDSTUK II.

(OVER HET NATUURRECHT.)

In ons Godgeleerd-Staatkundig Vertoog hebben wij over het Natuurrecht en het (Burger- of')²¹ Staatsrecht gesproken²² terwijl wij in onze Ethiek hebben uiteengezet, wat zonde, wat verdienste, wat rechtvaardigheid en onrechtvaardigheid²³ is en ten slotte ook aantoonde waarin 's mensehen vrijheid bestaat. Om nu echter de lezers van dit vertoog niet te noodzaken, datgene wat hier vooral in 't oog gehouden moet worden in andere boeken te zoeken, ben ik van plan die zaken hier nog eens te behandelen en met bewijzen te staven.

§ 2. Van elke in de natuur voorkomende zaak kan men zich een juist begrip vormen, onverschillig of die zaak op dat oogenblik al dan niet bestaat; [want uit de definitie van de dingen die in de natuur voorkomen is evenmin het begin als de duur van dat bestaan af te leiden].²⁴ Want hun denkbeeldig wezen blijft onveranderd hetzelfde, zoowel vóór als nadat hun bestaan een aanvang neemt. Zoodat dus noch het begin van hun bestaan noch de voortdurende daarvan kan volgen uit hun wezen; en ze do kracht die ze behoeven om hun bestaan te beginnen ook noodig hebben om dat voort te zetten. Waaruit volgt dat de kracht waardoor alles wat in de natuur is, bestaat en dus ook werkzaam is, geen andere wezen kan dan de eeuwige macht van God zelf. Want geen andere macht, tot de geschapene dingen behorende, zou in staat zijn zich zelf en dus evenmin wat in de natuur voorkomt te onderhouden, maar veeleer zelf de macht die zij noodig had om geschapen te worden ook behoeven om in dat bestaan te volharden.

§ 3. Uit deze waarheid nu, dat de macht waardoor alle dingen in de natuur bestaan en werken niets anders is dan Gods inacht ze. If, valt licht of to leiden wat het Natuurrecht is. Want dewijl God recht heeft op alles en Gods recht niets anders is dan Gods macht zelf, voor zoover deze als volstrekt onbeperkt en vrij wordt beschouwd; zoo volgt hieruit, dat elk ding in de Natuur uiteraard zooveel recht heeft als het kracht bezit om te bestaan en te werken, aangezien de macht waardoor ieder ding in de natuur bestaat en gedreven wordt, geen andere is dan Godes eigen macht, die door niets gebonden is.

§ 4. Onder het natuurrecht versta ik dus niets anders dan de wetten en regels der natuur, volgens welke alles geschiedt; ik bedoel de macht der Natuur zelf. En zoo zien we dus dat het oorspronkelijk recht der geheele natuur en dientengevolge van ieder wezen op zich zelf, zich evenver uitstrekt als zijn macht, en dat derhalve alles wat de mensch doet overeenkomstig den eisen zijner natuur, door hem gedaan wordt krachtens het recht hem door de natuur geschonken en hem evenveel recht toekomt op alles wat in de natuur is, als hij macht over haar kan uitoefenen.

§ 5. Indien het nu met de menschelijke natuur zoo gesteld was dat de menschen alleen volgens het voorschrift der rede leefden en naar niets anders streefden; dan zou het natuurrecht, voor zoover dit als der menschheid in 't bijzonder eigen wordt beschouwd, enkel door de macht der Rede bepaald worden. Doch meestal laten zich de menschen veel meer door blinde lusten dan door de Rede leiden en daarom is de bepaling van 's menschen natuurlijk vermogen of recht niet in de Rede te zoeken maar in allerlei lusten die hen dwingen tot handelen en waardoor zij zich in hun bestaan trachten te handhaven.

²¹ Letterlijk staat hier burgerrecht. Wijl bij ons echter de Burger-stedeling in den Staatsburger veranderd is, moet ook hier als elders, Civilis door Staats vertaald worden.

²² Godgel. Staatk. Vertoog Hst. 16.

²³ Eth. IV, 37 Opm. 2. IV : 67.

²⁴ Deze zin wordt later herhaald en schijnt dus hier overbodig

Wel is het niet te ontkennen dat die begeerten welke niet uit de Rede ontstaan, veeleer lijdingen zijn dan handelingen van den mensch, maar daar wij hier over de macht of het recht (de kracht of rechtsmacht) der Natuur in 't algemeen spreken, mogen wij hier ook geen onderscheid maker tusschen begeerten die uit de Rede en begeerten die door andere oorzaken in ons worden opgewekt, aangezien zoowel deze als gene Natuurwerkingen zijn en beide ons Natuurkrachten openbaren waardoor de mensch er naar streeft om in zijn bestaan te volharden. De mensch toch is, hetzij hij wijs, hetzij hij onwetend is, een deel der Natuur, en alles wat iemand tot handelen drijft moet als Natuurkracht beschouwd worden, voor zoover deze zich immers in de natuur van dezen of genen mensch openbaart. Want of een mensch zich bij zijn handelingen door de Rede of alleen door zijn lusten laat leiden, zoo is toch alles wat hij doet overeenkomstig de wetten en de regels der Natuur, dat is (volgens § 4 van dit Hst.) volgens het recht hem eigen van nature.

§ 6. De meeste menschen daarentegen gelooven dat de dwazen de orde der Natuur veeleer verstoren dan opvolgen, en denken zich de menschen in de Natuur als een staat in den Staat. Zij beweren namelijk dat de menschelijke ziel niet uit natuurlijke oorzaken ontstaat maar onmiddellijk door God is geschapen, en dat wel zoo onafhankelijk van alle andere dingen dat zij een onbeperkt vermogen heeft om zichzelf te bepalen en een goed gebruik van de Rede te maken. De ervaring leert ons echter ontegenzeggelijk dat het evenmin in onze macht staat een gezonde ziel als een gezond lichaam te hebben. Maar bovendien zoekt elk ding zooveel het kan zijn eigen bestaan te handhaven en derhalve zouden allen, indien zij de vrije keuze hadden om redelijk te leven of wel zich door blinde begeerten te laten leiden zonder eenigen twijfel de rede tot leidsvrouw moeten kiezen en hun leven op verstandige wijze inrichten. Toch is dit geenszins het geval, want "een ieder laat zich medeslepen door zijn lusten".²⁵ Te vergeefs trachten de Godgeleerden aan dit bezwaar te gemoet te komen door aan te nemen dat de oorzaak van deze onmacht in een gebrek van de menschelijke natuur of de zonde zou zijn te zoeken. Want ook al had het in de macht van den eersten mensch gelegen, al dan niet te staan of te vallen, hoe zou het dan mogelijk zijn dat hij gezond van zinnen zijnde en onbedorven van aard, willens en wetens ten val was gekomen? Hierop antwoordt men dat hij door den duivel verleid is geworden. Maar wie was het dan die den duivel zelf verleidde? Wie heeft, bid ik u, den duivel zelve, den voortreffelijksten van alle denkende schepselen zoo waanzinnig gemaakt dat hij zich wilde verheffen boven God? Moest hij dan niet, als hij een reine ziel bezat, zich zelve en geheel zijn bestaan, zooveel in hem was, trachten te behouden?

Hoe was het voorts mogelijk dat de eerste mensch, zelf helder van geest, en meester van zijn wil als hij was, zich liet verleiden en zijn ziel in den val liet lokken? Want hadde hij de macht gehad zijn rede goed te gebruiken dan kon hij niet bedrogen worden; aangezien hij dan immers noodwendig alle krachten die hij had zou ingespannen hebben om zich in zijn bestaan te handhaven en zijn ziel rein te houden.

De onderstelling nu is dat hij die macht bezat; dus moest hij noodzakelijk zijn ziel rein houden en kon men hem ook niet bedriegen. Uit zijn geschiedenis blijkt echter dat dit niet het geval is geweest en daarom moeten wij wel aannemen dat het niet in de macht stond van den eersten mensch om een goed gebruik van zijn rede te maken, maar dat hij als wij, aan hartstochten onderhevig was.

§ 7. Dat nu de mensch evenals alle andere wezens, zijn bestaan zooveel in hem is, tracht to handhaven, kan niemand ontkennen. Want indien hij hierin van andere wezens verschilde, zou dit hieruit moeten voortspruiten dat de mensch een vrijen wil had. Maar hoe vrijer wij ons den mensch denken, des te meer zien wij ons verplicht aan te nemen dat hij genoodzaakt is zichzelf in stand te houden en zijn verstand te gebruiken, hetgeen ieder mij gaarne zal toegeven die vrijheid niet met willekeur verwacht. Want vrijheid is een deugd of volmaaktheid: derhalve kan datgeen wat den mensch als zwakheid moet worden aangerekend, nooit als een uitvloeisel van zijn vrijen wil worden beschouwd.

²⁵ Vergilius Eel. 2, 65.

Den mensch dus vrij tenoemen omdat hij ook *niet* kan bestaan, en *niet* van zijn rede gebruik maken, gaat volstrekt niet aan; men mag hem alleen zoo noemen, voor zoover hij *wel* de macht heeft om te bestaan en te handelen volgens de wetten der menschelijke natuur. Hoe meer vrijheid wij den mensch toekennen des te minder recht hebben wij om te zeggen dat hij van zijn rede ook geen gebruik zou kunnen maken en het kwade boven het goede verkiezen: evenals ook de Godheid die volstrekt vrij bestaat, denkt en handelt, te gelijkertijd genoodzaakt is, - wel te verstaan krachtens den eisch zijner eigen natuur, - om aldus te bestaan, te denken en te handelen. Want zeker is het dat God met dezelfde vrijheid handelt als waarmede hij bestaat. En evenals hij nu krachtens den aard van zijn wezen bestaat, zoo handelt hij ook krachtens den aard van zijn wezen: dat is, volmaakt vrij.

§ 8. Wij komen dus tot het besluit dat het niet in de macht ligt van iederen mensch ten allen tijde van zijn rede gebruik to maken en zich op dit toppunt van menschelijke vrijheid to handhaven; dat ieder evenwel altijd, zooveel in zijn vermogen is, zijn tracht bestaan te handhaven en dat (daar ieders recht zich zoover uitstrekt als zijn macht zich kan doen gelden) al wat een ieder poogt of doet, hij moge wijs zijn of bekrompen, volkomen geschiedt krachtens het recht hem van nature geschonken. Hieruit volgt dat het recht en de ordening der Natuur, waaronder alle menschen geboren worden en voor het grootste deel voortleven, niets verbiedt dan wat niemand wenscht en wat niemand vermag; en dat geen twist noch haat, geen toorn noch listen, kortom niets van al datgeen waartoe onze lusten ons drijven, daarmede in strijd is. En hierover verwondere men zich niet, want de Natuur is niet gebonden aan de mensehelijke rede die niets anders dan het waarachtig belang en behoud van den mensch beoogt; - maar aan tallooze andere wetten die samenhangen met de eeuwige orde der dingen, waarvan de mensch slechts een uiterst klein deeltje is. Alleen naar deze orde der dingen zijn alle wezens met noodwendigheid genoopt zich te schikken, hun leven op bepaalde wijze te leiden en zich te gedragen.

Is er dus iets in de wereld dat ons bespottelijk, ongerijmd of verkeerd voorkomt, dan is dit daaraan toe te schrijven dat wij de dingen slechts ten deele kennen en grootendeels onbekend zijn met de inrichting en den samenhang, der Natuur in haar geheel, - en tevens wenschen dat alles zich naar den eisch onzer rede schikt, alhoewel toch datgene wat onze rede verkeerd acht, volstrekt niet verkeerd is uit het oogpunt van de wetten en de orde der geheele natuur maar alleen met het oog op de wetten van ons wezen.

§ 9. Uit bet bovenstaande volgt verder dat ieder zoolang aan een ander, rechtens onderworpen is, als hij in diens macht is; daarentegen geheel zijn eigen meester, voorzoover hij alle geweld kan keeren en alle leed hem aangedaan naar zijn hart hem ingeeft, wreken kan; kortom voorzoover hij geheel kan leven naar zijn eigen zin.

§ 10. Nu heeft men iemand in zijn macht als men hem geboeid heeft, of alle wapens en middelen om zich te verdedigen of te ontsnappen ontnomen heeft, of vrees heeft ingeboezemd, of door weldaden zoodanig aan zich heeft verbonden dat hij liever zijn' weldoener dan zich zelf ter wille is, en liever naar diens zin dan naar zijn eigen zin wil leven. Wie nu een ander op de eerste of de tweede wijze in zijn macht heeft, heeft slechts zijn lichaam, niet zijn geest in bedwang; op de derde en vierde wijze maakt men den ander naar ziel en lichaam van zich afhankelijk, doch alleen zoolang vrees en hoop duren. Zoodra een van beide ophoudt te bestaan, herneemt de ander zijn vrijheid van handelen.

§ 11. Maar ook onze oordeelskracht kan onder de heerschappij van een ander geraken in zoover onze ziel door een ander kan worden bedrogen; waaruit volgt dat onze ziel alleen in zoover zich zelve meester is, als zij in staat is een goed gebruik van de rede te maken. En daar nu verder de macht des menschen minder naar zijn lichaamskracht dan wel naar zijn geestkracht inoet worden afgemeten, volgt hieruit, dat zij het onafhankelijkst zijn die uitblinken in het gebruiken van hun rede, en zich door haar in hoofdzaak laten leiden. Daarom noem ik dan ook een mensch volmaakt vrij voorzoover hij zich door de rede laat leiden, omdat hij alsdan tot handelen wordt genoopt door redenen, die geheel en al en enkel uit zijn eigen natuur kunnen worden begrepen, al is het dan ook dat hij door deze met noodzakelijkheid tot handelen genoopt wordt. Want de vrijheid heft de noodzakelijkheid eener

handeling niet op, maar onderstelt die veeleer; zooals door ons in § 7 van dit Hoofdstuk is aangetoond.

§ 13. Een aan iemand gegeven belofte, waarbij men alleen mondeling beloofd heeft dit of dat te zullen doen, wat men ook rechtens had kunnen nalaten, of omgekeerd, - blijft zoolang van kracht als hij die de belofte deed, niet van gezindheid verandert. Want die de macht heeft zijn woord te breken, heeft inderdaad van zijn recht nog geen afstand gedaan; maar niets anders dan woorden ten beste gegeven. Indien dus zoo iemand, volgens 't Naturrecht zijn eigen rechter zijnde, terecht of ten onrechte (want dwalen is menschelijk), mocht hebben ingezien, dat er van de gegeven belofte meer schade dan voordeel to verwachten is; besluit hij uit eigen volmacht zijn woord te moeten breken en doet dat krachtens het recht hem van nature geschonken. (Zie § 9 van dit Hoofdstuk).

§ 13. Indien twee menschen samenkomen en hun krachten vereenigen, kunnen ze samen meer doen en zullen dus ook te zamen meer macht over de natuur kunnen uitoefenen dan beiden zoolang zij op zich zelf staan; en hoe meer menschen aldus hun krachten vereenigen des te meer macht zullen ze allen te zamen kunnen uitoefenen.

§ 14. Voorzoover de menschen zich door toorn, nijd of andere booze driften laten medeslepen, verwijderen zij zich van elkander en zijn zij elkaers tegenstanders: tegenstanders die zij to meer moeten vreezen naarmate zij meer vermogen en slimmer en geslepenere zijn dan alle overige dieren; en daar nu de menschen, zooals wij in § 5 van het vorige Hst. zeiden, voor het grooter deel van nature aan deze hartstochten onderhevig zijn, zijn ze van nature elkanders vijanden. Want mijn grootste vijand is hij, voor wien ik het meeste te vreezen heb en voor wien ik het meest op mijn hoede moet zijn.

§ 15. Dewijl echter (zie § 9 van dit Hst.) in den natuurstaat een ieder slechts zoolang zijn eigen meester is als hij kan zorgen niet door een ander to worden overheerscht, en het aan een man alleen nooit gelukken zal allen van zich of te weren, zoo volgt hieruit dat zoolang het natuurlijk menschenrecht bepaald wordt door de macht van ieder enkeling en ieder zijn eigen recht behoudt, dit recht eigenlijk geen recht is en meer in de verbeelding dan in werkelijkheid bestaat, aangezien men toch geen zekerheid heeft het te doen gelden. Het is immers zeker dat een ieder zooveel minder vermag en dus ook zooveel minder recht heeft als hij meer reden heeft (voor anderen) bevreesd to zijn. Voegt men nu nog hierbij dat de menschen zonder wederkeurig hulpbetoon al zeer bezwaarlijk in hun levensonderhoud kunnen voorzien en hun geest kunnen beschaven, dan komen wij tot het besluit dat het recht, dat het menschelijk geslacht van nature eigen is, bijna niet anders denkbaar is, dan daar waar menschen gemeenschappelijke rechten hebben, zoodat zij de gronden die zij bewonen en bebouwen te zamen kunnen verdedigen, zich gezamenlijk kunnen versterken, alle geweld weerstaan en naar een door allen goedgekeurd plan kunnen leven. Hoe meer personen nu zich op zoodanige wijze vereenigen, des te meer macht kunnen zij alien te zamen doen gelden (zie § 13 van dit Hst.), en indien de scholastieken uit dien hoofde, namelijk omdat de menschen in den natuurstaat eigenlijk geen recht kunnen uitoefenen, den mensch een "maatschappelijk dier" willen noemen, dan heb ik daartegen geen het minste bezwaar.

§ 16. Doch waar de menschen gemeenschapsrechten erkennen en allen als 't ware door een geest worden bezielt staat het vast, (volgens § 13 van dit Hst.) dat ieder van hen zooveel minder recht heeft als de anderen te zamen sterker zijn dan hij, zoodat hij inderdaad geen ander recht heeft op 't geen in de natuur aanwezig is, dan datgeen, 't welk het gemeene recht hem toestaat. Overigens is hij gehouden al wat hem met algemeen goedgevinden wordt opgelegd te verrichten of kan daartoe met volle recht gedwongen worden. (volgens § 4 van dit Hst.).

§ 17. Dit recht nu, welks omvang bepaald wordt door de macht der menigte, pleegt men *regeering* (Imperium) te noemen. Het berust geheel en al in handen van hem aan wien met algemeen goedgevinden de zorg voor het algemeen belang (Respublica) is opgedragen; zooals b. v. wetten vast te stellen, te verklaren, en af te schaffen; steden te ommuren, over vrede en oorlog te beslissen enz.

Is deze taak opgedragen aan een Raad die uit het geheele volk wordt samengesteld dan heet de regeering een Democratie of Volksregeering; bestaat die Raad echter slechts uit enkele uitverkorenen of aanzienlijken dan heet zij een Aristocratie of Regentenheerschappij en berust eindelijk de zorg voor het gemeenebest en dus ook de regeering bij een man, dan noemt men haar een amonarchie of Alleenheerschappij.

§ 18. Uit hetgeen wij in dit Hst. hebben uiteengezet is ons duidelijk geworden dat er in den natuurstaat van zonde geen sprake is, of als iemand zondigt, dan zondigt hij tegen zichzelf en niet tegen anderen, aangezien niemand krachtens het Natuurrecht gehouden is een ander ter wille te zijn tenzij hij dit wil en niets voor goed of kwaad behoeft te houden dan hetgeen hij zelf volgens eigen goeddunken goed of kwaad wil noemen ; terwijl het Natuurrecht ons volstrekt niets anders verbiedt dan wat niemand doen *kan*.- (zie § 5 en § 8 van dit Hst.) Zonde echter is een daad die men rechtens niet doen kan. Indien de menschen krachtens de wet der Natuur verplicht waren zich door de rede te laten leiden, dan zouden zij allen ook noodwendig door de rede geleid worden. Want de ordeningen der Natuur zijn ordeningen Gods (§ 2 en 3 van dit Hst.), welke God instelde krachtens dezelfde almacht waardoor hij zelf bestaat, mitsdien onvermijdelijk volgen uit Gods wezen (zie § 7 van dit Hst.) en dientengevolge eeuwig en onschendbaar zijn. Niettegenstaande de menschen zich dus hoofdzakelijk door hun lusten en niet door de rede laten leiden zoo brengen zij toch geen stoornis in de orde der Natuur maar gehoorzamen veeleer daaraan onvoorwaardelijk en zodoende blijkt dat een bekrompen en geestelijk zwak menseh evenmin door het Natuurrecht gedwongen is zijn leven als een wijze in te richten, als een zieke verplicht is een gezond lichaam te hebben.

§ 19. Er is alzoo geen zonde denkbaar dan in een geordende samenleving, waar namelijk krachtens het recht dat in het geheele rijk geldt, bepaald wordt wat goed en kwaad is en waar niemand (zie § 16 van dit Hst.) rechtvaardig handelen kan dan door te handelen ingevolge van een gemeenschappelijk besluit of met algemeen goedvinden. Want, volgens hetgeen wij zeiden in de vorige §, is *zonde*, wat volgens recht niet geschieden kan of wat rechtens verboden is; *gehoorzaamheid* daarentegen de onveranderlijke gezindheid om te doen wat rechtens goed is en krachtens besluit der gemeenschap geschieden moet.

§ 20. Nu pleegt men echter ook "zonde" te noemen wat in strijd met de voorschriften van het gezond verstand geschiedt en "gehoorzaamheid" de standvastige gezindheid om zijn lusten naar den eisch der rede te beheerschen, hetgeen ik volkomen zou goedkeuren indien 's menschen vrijheid in de onbepaalde heerschappij zijner begeerten, en zijn dienstbaarheid in de heerschappij der rede bestond. *Daar echter 's menschen vrijheid te grooter is, naarmate hij zich meer door de rede laat leiden* en zijn lusten weet te beheerschen, kunnen wij niet dan zeer oneigenlijk, een redelijk leven "gehoorzaamheid", noemen en "zonde", wat eigenlijk zwakte van geest en geen vrije handeling van den mensch tegenover zich zelve is, en met het oog waarop de mensch eer een slaaf dan een vrij man genoemd kan worden. (Zie § 7 en 11 van dit Hst.).

§ 21. Daar evenwel de rede ons voorschrijft plichtmatig te handelen en zachtzinnig en vriendelijk gezind te zijn, hetgeen alleen mogelijk is onder een geregeld-bewind en het bovendien ondenkbaar is dat een volk als 't ware door een geest wordt bezielde, zooals in elken Staat vereischte is, tenzij het wetten heeft die op redelijke grondslagen rusten; zoo is het volstrekt niet onbegrijpelijk, dat de menschen die gewoon zijn in een Staat te leven ook dat "zonde" noemen wat tegen het voorschrift der rede geschiedt, nademaal de wetten van elken staat die goed is ingericht, moeten zijn geregeld naar de eischen der rede. (Zie § 18 van dit Hst.).

Overigens is de reden waarom ik in § 18 van dit Hst. zeide dat de mensch in den Natuurstaat, als hij zondigt, tegen zichzelf zondigt; te vinden in Hst. 4, § 4 en 5, waar wordt aangetoond in welken zin men zeggen kan dat hij die regeert en de macht heeft om zijn natuurrecht uit te oefenen toch ook aan wetten gebonden is en zondigen kan.

§ 22. Ook wat den godsdienst betreft is het zeker dat een mensch des te vrijer is en 't meest zichzelf voldoet, naarmate hij God meer bemint en met een oprecht gemoed vereert.

Doch als wij niet denken aan de orde der natuur die ons onbekend is, maar alleen aan de voorschriften der rede, voor zoover zij den godsdienst betreffen, en daarbij opmerken dat die ons door God geopenbaard worden op een wijze alsof hij zelf spreekt tot ons gemoed, of wel den profeten in den vorm van wetten zijn geopenbaard;²⁶ - kunnen wij menschelijkerwijze sprekende²⁷ zeggen dat de mensch die God van ganscher harte liefheeft hem dient en daarentegen zondigt, als hij zich door blinde begeerten laat leiden.

Intusschen moeten wij indachtig blijven dat wij ons in Gods macht bevinden als het leem in de hand van den pottebakker, die uit dezelfde stoffe vaten maakt ter eere en ter oneere en dat dus de mensch wel de geboden Gods kan overtreden zooals die in onzen geest of dien der profeten als wetten gegrift werden maar nooit iets kan doen tegen het eeuwig besluit van God dat aan de geheele natuur is voorgeschreven en het geheele natuurverband betreft.

§ 23. Evenals nu zonde en gehoorzaamheid, strikt genomen, alleen in den Staat denkbaar zijn; is dit ook het geval met rechtvaardigheid en onrechtvaardigheid. Want in de Natuur is niets dat men met meer recht aan den een dan aan den ander zou mogen toekennen; alles behoort aan alien voor zoover zij althans de macht hebben zich in het bezit er van te handhaven. In den Staat echter, waar door het gemeene Recht wordt uitgemaakt wat van dezen en van genen is, wordt hij *rechtvaardig*²⁸ genoemd die den vasten wil heeft om ieder het zijne te gunnen; *onrechtvaardig* daarentegen een ieder die zich tracht toe te eigenen wat van een ander is.

§ 24. Dat overigens *lof* en *blaam* aandoeningen zijn van blijdschap en droefheid, gepaard aan de gedachte aan menschelijke macht of onmacht als oorzaak,²⁹ hebben wij in onze Ethiek uiteengezet.

²⁶ Zie over deze tweeerlei openbaring, het Godgeleerd-Staatkundig Vertoog.

²⁷ Zie Paulus' Brief aan de Rom. 6: 19.

²⁸ Deze eigenaardige Oud-Testamentische beteekenis van het woord "rechtvaardig" is bij ons bijna verloren gegaan. In onzen tijd kennen wij deze eigenschap bijkans alleen den rechter toe.

²⁹ Deze om schrijving is beter dan die van Eth. III, 29 Opm.

HOOFDSTUK III.

(VAN HET RECHT DER OVERHEID.)

§ 1. Overall waar een *regeering*³⁰ is, spreekt men van een *Staatsregeling*;³¹ al wat tot zulk een regeering behoort, wordt *Staat* genoemd; en alle zaken van Staat te zamen die opgedragen zijn aan het bestuur van hem die met de regeering belast is, de *algemeene belangen* of het *Gemeene Best. Staatsburgers* noemen wij de menschen voor zoover zij volgens het Staatsrecht alle voorrechten van den Staat genieten; *Onderdanen*, voor zoover zij verplicht zijn de Staatsinstellingen en Staatswetten to gehoorzamen. Dat er ten slotte drie soorten van Staatsregeling zijn, en wel de alhoofdige, de veelhoofdige en de eenhoofdige, hebben wij reeds in § 17 van het vorige hoofdstuk gezegd. Voor ik nu over ieder in bijzonderheden ga spreken, zal ik eerst behandelen wat tot de Staatsregeling in 't algemeen behoort; en hierbij komt het allereerst in aanmerking het *opperste gezag in den Staat*, of wel het *recht der overheid*.

§ 2. Uit § 15 van 't vorig Hst. blijkt, dat het recht van de regeering of der hooge overheid niets anders is dan het natuurrecht zelf; nu echter niet door de macht van iederen enkeling maar van een menigte menschen die als 't ware door één geest geleid wordt, bepaald; d. w. z. dat evenals ieder in den natuurstaat zooveel recht heeft als hij kan doen gelden, dit hier van het lichaam en de ziel van den geheelen Staat geldt. In dier voege dat ieder burger of onderdaan zooveel minder recht heeft als de Staat hem in macht overtreft (zie § 16 van het vorig Hst.) en dat derhalve geen burger rechtens iets doet of bezit dan wat hij tegenover de Staatswet kan verantwoorden.

§ 3. Kent nu de Staat aan een of ander persoon het recht toe en dus ook de macht (want anders heeft men hem volgens § 12 van 't vorig Hst. niets dan woorden gegeven) om naar zijn eigen zin te leven, dan doet de Gemeenschap daarmede van zelf afstand van haar eigen recht en brengt dit over op hem wien zij een dergelijke macht heeft geschonken. Heeft zij aan twee of meer personen zulk een macht geschonken, dat ze namelijk ieder naar hun zin mogen leven, dan heeft zij daarmede verdeeldheid in de regeering gebracht en geeft men ten laatste aan elken burger deze macht, dan vernietigt daarmede de Staat zichzelf, en houdt op Staat te zijn, waardoor alles tot den natuurstaat terugkeert; al hetwelk uit het voorafgaande ten duidelijkste blijkt. Hieruit volgt, dat het ten eenenmale ondenkbaar is, dat het ooit van staatswege ieder burger vergund zou worden naar eigen willekeur te leven en derhalve hondt het natuurrecht, *waarbij ieder zijn eigen rechter is*, in de (staats)burgerlijke samenleving uit den aard der zaak op te bestaan. Met opzet zeg ik *van staatswege*; want, gaan wij de zaak nauwkeurig na, dan houdt het natuurrecht van iedereen, in het staatsverband niet op te bestaan. Ieder mensch toch handelt zoowel in den natuurstaat als in den burgerstaat volgens de wetten zijner natuur en zorgt voor zijn eigen belang. In beide toestanden, bedoel ik, laat de mensch zich door hoop of vrees bewegen om het een of ander te doen of te laten; doch het voornaamste verschil tusschen beide is, dat in den burgerstaat allen voor hetzelfde vreezen, allen in hetzelfde vertrouwen stellen, en allen dezelfde levenswijze volgen zonder dat daardoor nochtans ieders recht om te oordeelen wordt opgeheven. Want wie zich voorgenomen heeft alle bevelen van den Staat op te volgen, hetzij uit vrees voor diens overmacht, hetzij uit liefde voor een rustig leven, zorgt inderdaad geheel naar zijn eigen zin voor eigen veiligheid en voordeel.

§ 4. Evenmin laat het zich denken dat het ieder staatsburger vrij zou staan de besluiten of rechten van den Staat *uit te leggen*. Want stond dit ieder vrij, dan zou hij daardoor zijn eigen rechter zijn, naardien het een ieder zeer gemakkelijk zou vallen zijn eigen daden onder een schijn van recht te

³⁰ Zie de Groot : De Jure Summ: Postest: circa sacra, pag. 2, over Imperium. De Status Imperii of Civilis staat tegenover de Status Naturae, waarover in 't vorige Hst. gehandeld is.

³¹ Men zie in de Inl. de Opm. over Stad en Staat.

verontschuldigen of goed te praten, en zodoende naar eigen zin zijn leven in te richten, 't geen volgens do vorige § onzinnig is.

§ 5. Wij zien dus dat *ieder staatsburger niet zijn eigen meester is maar afhankelijk van den Staat* welks bevelen hij zonder onderscheid moet opvolgen, en dat hij geenerlei recht heeft om uit te maken wat billijk of onbillijk, wat plichtinartig en wat gewetenloos ³² is; voorts dat, daar het staatslichaam als 't ware door één geest bezielde moet worden en dientengevolge de Staatswil als aller wil moet worden erkend, al wat de Staat voor rechtvaardig en goed houdt, moet worden geacht door elk goedgekeurd te zijn. Zoodat dan ook elk onderdaan, al meent hij ook dat de Staatswetten onbillijk zijn, niettemin verplicht is die nauwgezet op te volgen.

§ 6. Men zou hiertegen in kunnen brengen: of het niet tegen de regels der rede is zich geheel en al aan het oordeel van een ander te onderwerpen? en of dan niet elke staatsregeling met de rede in strijd zou zijn? Waaruit zou volgen dat elke burgerlijke rechtsorde onredelijk zou wezen, en alleen zou kunnen worden ingesteld door menschen zonder verstand, doch geenszins door hen die zich door de rede laten leiden. Dewijl echter de rede ons niets gebiedt dat tegennatuurlijk is, kan ons gezond verstand ons niet aanraden een elk zijn eigen meester to laten zoolang de menschen nog aan gemoedsbewegingen ten prooi zijn, (zie § 15 van het vorige Hst.) en dat wil (volgens § 5 Hst. 1) zooveel zeggen als dat de rede het bovenstaande voor onmogelijk houdt. Daarbij komt ³³ dat de rede ons boven alles vermaant om rust en vrede te zoeken, die niet kunnen worden verkregen tenzij de algemeen geldende Staatsbesluiten ongeschonden bewaard worden; en daarom zal de mensch hoe meer hij zijn rede laat heerschen, d. w. z. hoe vrijer hij is (zie § 11 van 't voorgaande Hst.) des te getrouwer de rechten van Staat eerbiedigen, en de bevelen volgen van de overheid, wiens onderdaan hij is. Hierbij komt nog dat de staatsregeling natuurlijk is ingesteld om de vrees die alen bezielde weg te nemen en de gemeenschappelijke ellende te keer te gaan, en dus in hoofdzaak hetzelfde beoogt wat ieder die zijn verstand gebruikt ook in den natuurstaat hoewel te vergeefs zou trachten to bereiken (zie § 15 van het vorig Hst.). Zoodat, ook al moet een mensch die zich door de rede laat leiden wel eens op staatsbevel iets doen dat volgens zijn inzicht met de rede in strijd is, zulk een nadeel rijkelijk wordt opgewogen door al hetgeen hem uit diezelfde staatsinrichting ten goede komt. Een van de wetten onzer rede is immers om van twee kwaden het minste te kiezen en dus kunnen wij gerustelijk beweren dat niemand ooit iets doet tegen het voorschrift der rede voor zoover hij doet wat de staat hem oplegt te doen, hetgeen ieder ons nog veeleer zal toegeven als wij zullen hebben uiteengezet hoever de macht van den Staat en dientengevolge zijn bevoegdheid zich uitstrekt.

§ 7. In de eerste plaats komt hierbij in aanmerking, dat evenals in den Natuurstaat (volgens § 11 van 't voorgaande Hst.) de mensch die door de rede wordt geleid, het meest vermag en het meest zijn eigen meester is, zoo ook die Staat het machtigst zal zijn en onafhankelijk tegenover anderen, die op de rede is gevestigd en met rede wordt beheerd. Want het gezag van een staat wordt bepaald door de macht van een volk dat als 't ware door één geest bezielde is. Deze eensgezindheid is echter volstrekt ondenkbaar, tenzij de Staat in hoofdzaak juist datgene beoogt wat door de zuivere rede allen menschen als nuttig wordt voorgehouden.

§ 8. Ten tweede merken wij op dat de onderdanen slechts tot zoover aan den Staat onderworpen en niet hun eigen meester zijn als zij diens overmacht en strafbepalingen vreezen, of wel de staatsburgerlijke rechtsorde op prijs stellen (zie § 10 van het vorig Hst.). Daaruit volgt, dat alles waartoe iemand noch door beloften, noch door dreigingen te brengen is, niet behoort tot de bevoegdheid van den Staat. Zoo kan b.v. niemand afstand doen van zijn recht tot oordeelen. Door welke beloften of bedreigingen zou men er toch iemand toe kunnen brengen te gelooven dat het geheel niet grooter was dan zijn deelen, of dat God niet bestond, of te meenen dat een of ander

³² pium et impium.

³³ Zie Aanteekening 33 Godgel. Staatk. Vertoog.

lichaam dat hij als begrensd voor zijn oogen aanschouwt, het oneindige wezen zou zijn ³⁴, of in 't algemeen iets aan te nemen in strijd met hetgeen hij meent of denkt?

En verder: door welke beloften of bedreigingen zou men een mensch kunnen bewegen, te beminnen dien hij haat, of dien hij liefheeft to haten? Tot deze soort van zaken behoort bovendien alles waarvan de menschelijke natuur zoozeer afkeerig is dat zij het voor erger houdt dan eenig ander kwaad, zooals dat iemand tegen zichzelf getuigt, zichzelf pijnigt, zijn ouders ombrengt, den dood niet zou tracliten te ontgaan en dergelijke meer; waartoe niemand door beloften of bedreigingen te brengen is. En als iemand desnietteenstaande zou willen beweren dat de staat het recht of de macht zou hebben zoo iets te bevelen, dan zouden we daaraan geen anderen zin kunnen hechten dan wanneer iemand zeide dat een mensch het recht had waanzinnig te zijn en als een gek zich te gedragen. Want wat zou het anders dan onzin zijn, zulk een gebod waartoe men niemand kan verplichten. Met dit alles bedoel ik echter uitsluitend wat onmogelijk tot de staatsbevoegdheid kan behooren, en waarvan de menschelijke natuur in 't algemeen een afkeer heeft. Want dat een dwaas of gek door geen beloften of bedreigingen bewogen kan worden de wetten op te volgen, en dat hier of daar iemand uit godsdienstige overwegingen de Rijkswetten de ergste aller rampen acht, ³⁵ daardoor worden de Staatswetten niet van kracht beroofd, aangezien de meeste burgers er zich wel door laten binden. Voorts zijn allen die alle hoop en vrees hebben afgeschud weder geheel eigenmachtig (zie § 10 van het vorig Hst.) en derhalve volgens § 14 van het voorgaande Hst. vijanden van Staat, die men met volle recht mag opsluiten.

§ 9. Eindelijk valt in de derde plaats op te merken dat iets te minder tot de staatsbevoegdheid behoort naarmate meerderen zich daaraan ergeren. Want regel is het dat menschen van nature samenspannen, zoowel als zij gezamenlijk ergens voor vreezen, als wanneer zij een gemeenschappelijk leed willen wreken; - en daar nu het recht van den Staat bepaald wordt door de vereenigde macht van het volk, is hot boven alle bedenking dat de macht van den Staat en zijn rechtsbevoegdheid in dezelf(le mate ondermijnd wordt als hij zelf aanleiding geeft dat meer menschen samenspannen. Want ook de Staat heeft zich voor 't een en ander in acht te nemen, en evenals ieder burger op zich zelf of de mensch in den natuurstaat, is ook de Staat te minder onafhankelijk naarmate hij meer reden heeft tot vreezen.

Hiermede besluiten wij onze opmerkingen over de rechtsbevoegdheid der hooge Overheid over de Onderdanen. Doch voor wij nu overgaan tot het bespreken van hun recht tegenover andere rijken, meenen wij eerst nog een bezwaar te moeten oplossen dat men gemeenlijk betreffende den godsdienst in 't midden brengt.

§ 10. Immers men zou ons kunnen tegenwerpen of dan het staatsverband en de gehoorzaamheid der onderdanen, zooals die, volgens ons betoog, in den Staat onontbeerlijk is, de verplichting ³⁶ niet opheft, die ons noopt Gode te dienen. Beschouwen wij de zaak echter van naderbij, dan zullen wij bevinden dat daarin in 't minst geen bezwaar is gelegen. Onze ziel toch is, als zij de rede volgt, niet afhankelijk van de overheid maar zelfstandig (zie § 11 't van het voorgaande Hst.). De ware kennis en liefde Gods kan dus nooit aan iemands gezag onderworpen zijn, evenmin als de liefde tot den naaste (volgens § 8 van dit Hst.); en bedenken wij bovendien dat de beste beoefening der naastenliefde bestaat in al wat men doet om vrede te bewaren en eendracht te bevorderen, dan zullen wij er toch wel van overtuigd zijn dat elk ten volle zijn plicht heeft gedaan die een ieder zooveel hulp verleent als overeen te brengen is met de eischen van het Staatswezen, d. i. eensgezindheid en rust. Wat den uiterlijken eeredienst betreft, zoo is mijn vaste overtuiging dat die tot de ware kennis van God en de liefde die daarvan het noodwendig gevolg is, niets toe of afdoet en dat daaraan dan ook niet zooveel

³⁴ Hier doelt Spinoza blijkbaar op de hostie der Katholieke kerk.

³⁵ Zooals de Mennonieten, de krijgswet.

³⁶ religio.

waarde moet gehecht worden dat men ter wille daarvan de algemeene vrede en rust in de waagschaal zou behooren to stellen. Bovendien is het zeker dat ik van nature, dat is (volgens § 3 van het vorig Hst.) krachtens Goddelijk bevel niet tot beschermer van den godsdienst ben aangewezen, daar ik niet, zooals weleer de leerlingen van Christus de macht bezit om onreine geesten uit te werpen en wonderen te doen, welke macht immers zoo onmisbaar is om den godsdienst te verspreiden, in streken waar hij verboden is, dat zonder deze niet alleen alle moeite vergeefs is maar bovendien de grootste moeielijkheden ontstaan, waarvan de noodlottigste bewijzen in alle eeuwen te vinden zijn. Een ieder is dus in staat waar hij zich ook bevindt God in waarheid to eeren, en voor zijn *eigen welzijn* te zorgen, wat de plicht van elk gewoon burger is.

Maar de zorg om den godsdienst te verspreiden moet aan God of aan de hooge Overheid worden overgelaten die alleen voor het *algemeen welzijn* te zorgen heeft. Doch laat ons tot het onderwerp terugkeeren.

§ 11. Na het recht der overheid over de burgers en de plicht der onderdanen te hebben uiteengezet, rest ons nog de vraag *welk recht eerstgenoemde tegenover andere rijken kan doen gelden*; wat thans uit bet reeds gezegde gemakkelijk is af te leiden.

Want aangezien (volgens § 2 van dit Hst.) het recht der Overheid niets anders dan natuurrecht is, volgt hieruit dat twee rijken tot elkander staan als twee menschen in den Natuurstaat, behalve dat de Staat kan zorgen dat hij niet door anderen wordt overvallen, wat een mensch in den natuurstaat niet mogelijk is, daar deze immers dagelijks door den slaap, dikwert door ziekte of neerslachtigheid en eindelijk door den ouderdom overmand wordt en bovendien nog aan allerlei ander ongerief bloot staat, waartegen een Staat zijn voorzorgen kan nemen.

§ 12. Elke staat is dus in zooverre onafhankelijk als hij voor zichzelf kan zorgen en waken dat hij door een ander niet onderworpen wordt (§ 9 en 15 van het vorige Hst.); daarentegen is hij (§ 10 en 15 van het vorig Hst.) in zoover van een ander afhankelijk, als hij de macht van dien anderen Staat vreest of daardoor verhinderd wordt ten uitvoer te brengen wat hij zich voorgenomen heeft, of eindelijk diens hulp noodig heeft om zich in stand to houden of uit to breiden.

Het valt immers geenszins te betwijfelen dat twee staten die elkander onderling hulp willen verleenen, beide te zamen meer vermogen en dus te zamen meer invloed kunnen uitoefenen dan een van beide alleen (§ 13 vorig Hst.).

§ 13. Dit alles laat zich nog beter begrijpen, indien wij bedenken dat twee staten van nature vijanden zijn; de menschen toch zijn (§ 14 vorig Hst.) in den natuurstaat elkanders vijanden; die zich dus een Natuurrecht buiten den Staat voorbehouden, blijven onze vijanden.

Indien dus de eene Staat den anderen den oorlog wil aandoen en alle middelen wil aangrijpen om dien aan zich te onderwerpen, heeft hij het recht dit te beproeven, aangezien er om oorlog to voeren niets noodig is dan om dien te willen. Om echter bepalingen te maken omtrent den vrede, gaat niet aan zonder medewerking van een anderen staat. Waaruit volgt, dat elke staat op zichzelf het recht van oorlog heeft maar dat de bevoegdheid om vrede te houden niet van een, maar minstens van twee staten afhangt, die daarom ook "verbondenen" genoemd worden.

§ 14. Dit verbond blijft zoolang van kracht als de reden, die daarvoor bestaat, namelijk vrees voor schade of hoop op winst bestaat. Houdt bij een van beide staten die hoop of die vrees op, dan herneemt die zijn recht (volgens § 10 van het vorig hoofdstuk) en wordt de band, waardoor de staten onderling vereenigd waren van zelf ontbonden, zoodat dan ook iedere staat het volste recht heeft een verbond op te zeggen, wanneer hij wil, en het niet aangaat hem te verwijten dat hij met list en bedrog omgaat, omdat hij zijn woord breekt zoodra hij geen reden meer heeft iets te vreezen of te verwachten, daar beide contractanten hetzelfde voorbehoud hadden gemaakt, dat namelijk degeen die het eerst buiten gevaar was, vrij zou zijn en van die vrijheid naar eigen zin gebruik zou maken, en bovendien omdat niemand zich voor de toekomst verbindt, dan in de veronderstelling dat de omstandigheden hetzelfde blijven. Veranderen deze, dan verandert ook de geheele verhouding en

daarom behoudt ieder der vereenigde staten zich het recht voor, voor zijn eigenbelang te zorgen en tracht ieder zooveel hij kan buiten gevaar te geraken en dus alleen van zich zelf afhankelijk te zijn en te verhinderen dat een andere staat te sterk worde. Indien dus een staat klaagt dat hij bedrogen is, mag hij niet den verbonden staat van ontrouw, maar alleen zichzelf van dwaasheid beschuldigen, als hebbende zijn eigen belang toevertrouwd aan een ander, die doen kan wat hij verkiest, en wien het welzijn van zijn eigen rijk boven alles gaat.

§ 15. Aan de staten die te zamen een verdrag hebben gesloten, komt (gezamenlijk) het recht toe de moeilijkheden die over de voorwaarden of bepalingen van zulk een verdrag waartoe zij zich onderling verbonden hebben, kunnen worden opgeworpen, uit den weg to ruimen, aangezien de beslissing over bet verdrag niet van een staat, maar van beide partijen afhangt (zie Art. 13). Indien zij zelven het daarover niet eens kunnen worden, keeren zij van zelf tot den staat van oorlog terug,

§ 16. Hoe meer Staten te zamen een verbond sluiten, te minder geducht wordt elk van hen voor de overigen of des to minder macht heeft ieder van hen om oorlog te beginnen, terwijl hij te meer gebonden is om de gestelde bepalingen na to leven; dat wil zeggen: in diezelfde mate is hij (§ 13 van dit Hoofdst.) minder onafhankelijk en meer verplicht zich to schikken naar den wil der verbondenen.

§ 17. Hierdoor wordt overigens ook volstrekt niet te kort gedaan aan de goede trouw, die zoowel het gezond verstand als de godsdienst ons leeren in acht te nemen, want noch de Rede noch de Schrift eischen van ons dat wij in elk geval ons woord gestand doen. Heb ik b. v. iemand beloofd, een geldsom die hij mij in 't geheim te bewaren gaf, onder mij te houden; dan ben ik van mijne belofte ontslagen, zoodra ik vernomen heb of meen te weten dat hetgeen hij mij gaf gestolen goed is; en beter doe ik in dat geval als ik mijn best doe het aan den eigenaar terug to geven. Zoo is ook een regeering, die een ander beloofd heeft iets te zullen doen, wat door verloop van tijd of bij nader inzien gebleken is of schijnt te blijken nadeelig to zijn voor bet algemeen belang harer onderdanen, wel degelijk verplicht haar woord niet gestand te doen. Daar alzoo de Schrift alleen in 't algemeen leert dat men zijn woord moet houden, en de bijzondere gevallen die uitgezonderd moeten worden, aan ieders oordeel overlaat ; leert zij niets, wat met hetgeen wij zoeven aantoonde, in strijd is.

§ 18. Doch om nu in 't vervolg niet meer zoo dikwijls den draad van ons betoog te moeten afbreken en bedenkingen van dien aard in het vervolg to voorkomen, wil ik eraan herinneren, dat ik alles uit den onveranderlijken aanleg van 's menschen natuur, hoe verschillend die overigens ook zijn moge, heb afgeleid en wel uit het algemeene streven van alle menschen om hun bestaan te handhaven, een streven dat allen menschen, onkundigen zoowel als verstandigen is aangeboren, zoodat onverschillig aan welke menschen wij denken, hetzij zij door hunne hartstochten of wel door hun Rede geleid worden, de zaak onveranderd dezelfde blijft, daar bet bewijs, als gezegd is, algemeen geldig is.

HOOFDSTUK IV.

(OVER HET BESTUUR DER ZAKEN VAN STAAT).

§ 1. In 't vorige Hoofdstuk hebben wij het recht dat aan de overheid toekomt en bepaald wordt door haar macht, uitvoerig beschreven. Het bestond, naar wij zagen, hoofdzakelijk hierin, dat het namelijk te beschouwen was als de geest van het Rijk, waardoor alle burgers zich moeten laten leiden, in dier voege, dat de, de Overheid alleen het recht heeft om te beslissen wat goed, wat kwaad, wat recht, wat onrecht is, m. a. w, wat ieder voor zich en allen te zamen hebben te doen of te laten. Daaruit volgde zooals wij zagen dat haar alleen het recht toekwam om wetten te maken en die, wanneer daarover verschil ontstaat, in elk bijzonder geval uit te leggen en te beslissen of in een gegeven geval tegen of overeenkomstig het recht is gehandeld (zie § 3, 4, 5 van 't vorig Hoofdst.); voorts het recht om oorlog te voeren of vredesvoorwaarden vast te stellen en aan te bieden, of als ze worden aangeboden ze aan te nemen. (§ 12 en 13 vorig Hoofdst.)

§ 2. Daar dit alles nu zoowel als de middelen die vereischt worden om een en ander ten uitvoer te brengen, dingen zijn, die op 't belang van 't Rijk in zijn geheel, d. i. het, algemeen belang betrekking hebben, zoo volgt hieruit, dat het Gemeene Best geheel afhankelijk is van het beleid dergenen, die het oppergezag in handen hebben. Ook volgt hieruit, dat alleen de overheid het recht heeft over ieders daden te oordeelen; iedereen wegens zijn daden ter verantwoording te roepen, misdadigers straf op te leggen en rechtsgeschillen tusschen burgers te beslechten of wel rechtsgeleerden aan te stellen om deze zaken in haar naam behartigen. Voorts alle maatregelen te nemen en beschikkingen te treffen die noodig zijn tot het voeren van oorlog en het sluiten van vrede: b. v. steden te stichten en te bevestigen; krijgslieden te huren; krijgsambten uit te deelen en te bevelen wat zij gedaan wil hebben; om vrede te sluiten gezanten uit te zenden en in gehoor to ontvangen en eindelijk voor dit alles de noodige gelden in te vorderen.

§ 3. En daar het dus uitsluitend tot de bevoegdheid der overheid behoort, de algemeene belangen te behartigen en landsdienaren (ministers) te dien einde aan te stellen; zoo volgt dat elk onderdaan die op eigen gezag, zonder voorkennis van den volksraad, eenige zaak van algemeen belang heeft ondernomen, een aanslag op de regeering doet, al meende hij ook dat wat hij zich voornam te doen voor den Staat van het hoogste belang zou zijn.

§ 4. Dikwerf echter wordt de vraag gesteld of ook de overheid niet aan wetten gebonden is en of zij dus ook niet zondigen kan? Daar echter de woorden wet en zonde niet alleen op de rechten van den Staat doch ook op de algemeene regelen der Natuur en vooral der Rede pligen toegepast te worden, mogen wij niet in volstrekten zin beweren dat een Staat aan geen wetten gebonden is of niet zondigen kan.

Want indien de Staat aan geenerlei wetten of regels, zonder welke de staat geen staat zou zijn, gebonden ware; dan zouden wij de Staat niet als een werkelijk bestaand ding, maar als een hersenschim moeten beschouwen. De Staat b. v. handelt verkeerd, wanneer hij doet of duldt wat de oorzaak kan zijn van zijn eigen ondergang. In dit geval kunnen wij zeggen dat hij zondigt, in denzelfden zin waarin wijsgeeren of geneesheeren soms zeggen, dat de Natuur verkeerd doet. Op deze wijze kunnen wij ook beweren dat de Staat zondigt, wanneer hij iets doet dat met de Rede in strijd is.

Elke staat toch is dan juist het krachtigst, wanneer hij op gezag van de Rede handelt (zie § 7 van het vorige Hoofdst.); voorzoover hij dus tegen de Rede handelt, doet hij zichzelf afbreuk of zondigt hij. Men zal dit nog duidelijker inzien, indien men, bewerende dat ieder met een zaak die in zijn macht is, kan handelen zooals hij wil; daarbij in aanmerking neemt dat deze macht niet alleen van het vermogen van den doender, maar ook van de geschiktheid van den lijder afhankelijk is. Immers als ik b. v. beweer, dat ik het recht heb met deze tafel te doen wat ik wil; dan bedoel ik toch waarlijk niet, dat ik het recht heb die tafel gras te doen eten. Zoo is 't ook met de menschen. Al beweren wij ook, dat deze niet hun eigen meester maar Staatshoorigen zijn; dan bedoelen wij daarmee niet dat de

menschen hun menselijke natuur moeten afleggen en een geheel anderen aard aannemen, zoodat de Staat het recht zou hebben te maken, dat de menschen vloegen of dat zij, wat even onmogelijk is, met eerbied zouden beschouwen wat bespottelijk of afschuwelijk is; maar veeleer dat er zekere omstandigheden zijn aan te wijzen die, als ze voorhanden zijn, onvermijdelijk eerbied en ontzag der onderdanen voor den staat ten gevolge hebben, terwijl bij haar ontstentenis alle ontzag en eerbied en daarmede de geheele staat verdwijnt. De staat moet dus, om te blijven bestaan, zorgen dat de redenen voor die vrees en dat ontzag in wezen blijven; anders houdt hij op staat te zijn. Want voor hen of voor hem, die het bewind voert, is het even onmogelijk dronken of naakt met lichtekooien over straat te loopen, - als tooneelspeler op te treden, - zijn eigen wetten in het openbaar te schenden of te bespotten, - en daarbij tegelijk de majesteit van het gezag te bewaren; als het onmogelijk is om tegelijk te zijn en niet te zijn. Evenzoo doet het vermoorden en plunderen van onderdanen; het schaken van meisjes en dergelijke dingen eerbied in verontwaardiging overgaan en dus de maatschappelijke orde in een staat van oorlog verkeeren.

§ 5. Zoo zien wij in welken zin men zeggen kan dat de staat aan wetten gebonden is en zondigen kan.

Indien wij echter onder *wet* verstaan het recht, dat door het Staatsrecht zelf kan worden gehandhaafd en onder *zonde* hetgeen de wetten van den Staat verbieden te doen, m. a. w. indien deze woorden in hun eigenlijken zin worden opgevat, dan hebben wij geenszins het recht te beweren dat de Staat aan wetten gebonden is of zondigen kan. Want alle regels en redenen van eerbied en ontzag, die door den staat in zijn eigen belang moeten worden in acht genomen, behooren niet tot het Staats- maar tot het Natuurrecht, aangezien zij volgens de vorige paragraaf niet door Staatsgezag, maar alleen door Oorlogsrecht te handhaven zijn en de Staat op Geen andere wijze daaraan gebonden is dan de mensch in den Natuurstaat, die, wil hij onafhankelijk blijven en niet tegen zich zelf zijn, moet toezien dat hij zich zelf niet den dood berokkent, welk beleid echter geenszins als een dwang maar als een vrijheid der menselijke natuur te beschouwen is. De Staatsrechten hangen echter alleen of van een besluit van den Staat, en deze heeft daarbij met niets anders dan met zijn eigen belang, namelijk om vrij te blijven, te rade te gaan en niets voor goed of kwaad te houden dan wat z. i. goed of kwaad voor hem zelf is. En daarom heeft hij niet alleen het recht zich te verdedigen, wetter uit te vaardigen en hun toepassing te verklaren; maar ook die af te schaffen en den boosdoener, wie hij ook zij, krachtens zijne machtsvolkomenheid vergiffenis te scheuken.

§ 6. Verbonden of wetten, waarbij een volk zijn rechten aan een vergadering of aan een man opdraagt, moeten zonder eenigen twijfel overtreden worden wanneer het algemeen belang eischt ze te schenden. Maar het oordeel daarover, of het namelijk van algemeen belang is die te schenden of niet, kan niet door een of ander gewoon burger, maar alleen door hem die het bewind voert, *rechtens* worden uitgesproken, (Zie § 3 van dit Hoofdstuk) en dus blijft, volgens Staatsrecht, alleen hij die regeert ook de verklaarder der wetten. Bovendien kan ook geen gewoon burger zich met recht op die wetten beroepen en daarom zijn zij ook eigenlijk niet van kracht tegenover hem die de regeering in handen heeft. Indien ze echter van den aard zijn, dat zij niet kunnen worden geschonden zonder tevens den grondslag van den Staat te ondermijnen, dat is, zonder tegelijk het algemeen ontzag van de meerderheid der burgerij in verontwaardiging te doen overgaan, wordt door hun schennis de staat van zelf ontbonden en houdt de overeenkomst op te bestaan, zoodat deze dus alleen door Oorlogsrecht of geweld, niet met een beroep op het Recht te handhaven is.³⁷

Zoo zien wij dus dat hij, die het bewind voert om geen andere reden verplicht is de voorwaarden van dit contract te eerbiedigen, dan die waarom de mensch in den natuurstaat, wil hij zich zelf niet te kort doen, verplicht is te zorgen dat hij zichzelf den dood niet berokkent, zooals wij in de vorige § gezien hebben.

³⁷ Dus is dan de verhouding der onderdanen tegenover de regeering die van de Staten onderling. Hier is sprake van een verbond en daaraan heeft Rousseau zijn gedachten ontleend. Vert.

HOOFDSTUK V.

(OVER DE BESTE STAATSINRICHTING).

§ 1. In § 11 van Hoofdst. II toonden wij aan dat de mensch het meest zijn eigen meester is naarmate hij zich meer door de Rede leiden laat en dat derhalve (zie § 7 Hoofdst. III) die Staat het machtigste is en het onafhankelijkst, die op de Rede is gegrond en daardoor bestuurd wordt. Daar nu de allerbeste levenswijze, als men zijn best doen wil zich zoo goed mogelijk in stand te houden, de zoodanige is die zich naar de voorschriften der Rede richt; volgt hieruit, dat niets beter is dan dat wat eenig mensch of Staat doet, onafhankelijk van anderen. Wij hebben namelijk volstrekt niet beweerd, dat alles wat rechtens geschiedt daarom zoo goed is als het zijn kan. Een ander ding toch is het den grond wettig to bebouwen en iets anders hem goed to bebouwen; zoo is er ook groot verschil tusschen de wettelijke wijze van zich te verdedigen, zijn leven in stand to houden, een oordeel uit te spreken enz. en de beste wijze om dit alles te doen. Evenzeer is er onderscheid tusschen het regeeren en het behartigen van het algemeen welzijn op wettige wijze en de regeering en zorg voor 't Gemeenebest op de best mogelijke wijze. Daarom moeten wij, nadat wij eerst over het recht van iederen Staat in 't algemeen gesproken hebben, thans nagaan, welke toestand voor elk Rijk de meest gewenschte is.

§ 2. Hoedanig nu de toestand van een of ander Rijk is, kan gemakkelijk worden afgeleid uit het doel van alle staatsregeling, dat niets anders is dan vrede en een rustig leven. En deswegen is dat Rijk het beste, waar de menschen eendrachtig te zamen leven en welks gezag ongeschonden gehandhaafd wordt. Want zeker is het, dat oproeren, oorlogen, minachting of schennis der wetten, niet zoozeer aan de boosheid der onderdanen dan wel aan een verkeerde staatsinrichting zijn toe te schrijven. Want de menschen worden niet als burgers geboren maar daartoe gevormd, en de den mensch aangeboren hartstochten zijn overal dezelfde. Indien dus in den eenen Staat meer snoodheid heerscht en meer misdaden begaan worden dan in den anderen, staat het vast dat zulks daaruit voortkomt, dat een dergelijke staat niet genoeg zorg heeft gedragen voor de eensgezindheid der burgers, zijn rechtswezen niet verstandig genoeg heeft ingericht en dientengevolge ook geen onbeperkt gezag in den Staat heeft weten te vestigen.

Want een staatsburgerlijke samenleving die niet alle aanleiding tot oproer heeft weten te voorkomen, waar voortdurend strijd te duchten is en waar eindelijk aanhoudend de wetten worden geschonden, verschilt niet veel van den natuurtoestand zelf, waarin ieder naar zijn eigen zin leeft, maar voortdurend in gevaar verkeert het leven te verliezen.

§ 3. Doch evenzeer als de gebreken der onderdanen, hun overdreven losbandigheid en weerspanning aan den Staat ten laste gelegd moeten worden, moet aan den anderen kant hun deugdzaamheid, hun standvastige getrouwheid aan de wet, grootendeels toegeschreven worden aan de verdienste van den Staat en de volkomen handhaving van het gezag; zooals blijkt uit § 15 Hoofdst. II. Zoo werd het bijv. Hannibal terecht als een groote verdienste aangerekend, dat er in zijn leger nooit eenig oproer was ontstaan.³⁸

§ 4. Van een Staat, wiens onderdanen alleen door vrees verhinderd worden naar de wapenen te grijpen, kan men beter zeggen dat hij zonder oorlog is dan dat er rust heerscht.

Rust toch is geen ontstentenis van strijd, maar een deugd die, uit geestkracht ontstaat.

Gehoorzaamheid immers is (§ 19 Hoofdst. II) de vaste wil om uit te voeren wat volgens het algemeen geldend besluit van den Staat behoort gedaan te worden. Een Staatsgemeenschap welks rust alleen afhangt van de lamlendigheid der onderdanen, zoodat zij zich als een kudde vee laten leiden, om zich nergens anders in te oefenen dan in onderdanigheid kan beter een vereenzaming dan een gemeenschap worden genoemd.

³⁸ Zie Geschiedenis van Justinus 32, 4, 12.

§ 5. Wanneer wij derhalve beweren dat zulk een Rijk het beste is waar de menschen in eensgezindheid hun leven leiden, dan bedoel ik daarmede een menschelijk leven dat zich niet bepaalt tot een goeden bloedsomloop en dergelijke dingen die alle levende wezens gemeen hebben, maar een leven dat zich hoofdzakelijk kenmerkt door redelijkheid, door waarachtige geestkracht en geestelijk leven.

§6. Men merke hierbij evenwel op, dat ik onder een regeering met zulk een doel ingericht, een zoodanige op het oog heb, die door een vrij volk is ingesteld en niet door oorlogsgeweld een volk is opgelegd.

Een vrij volk toch wordt meer door hoop dan door vrees, een onderworpen daarentegen meer door vrees dan door hoop geleid, want het eerste wil zijn leven genieten, het tweede slechts den dood ontgaan; het eerstgenoemde tracht voor zichzelf te leven, het laatste is gedwongen zich naar den overwinnaar to schikken; van waar men dan ook het laatste een slaafsch, het andere een vrij volk noemt.

Het doel nu van elke heerschappij door oorlogsgeweld verkregen is te heerschen en liever slaven te hebben dan onderdanen. En alhoewel tusschen een rijk dat door een vrij volk is gesticht en dat wat door den oorlog is verkregen, geen wezenlijk verschil bestaat als wij letten op beider rechtstoestand in 't algemeen, zoo hebben beide toch, zooals wij zoeven aantoonde, zeer verschillende doeleinden en dus ook verschillende middelen noodig, om ieder in't bijzonder in stand te blijven.

§ 7. Van welke middelen nu een Vorst die alleen door heerschzucht gedreven wordt, gebruik moet maken om zijn gezag te bevestigen en in stand to houden heeft Machiavelli zeer scherpzinnig en uitvoerig aangetoond; met welk doel echter is ons niet duidelijk gebleken.

Want had hij een goed doel op het oog, wat men toch van een wijs man moet veronderstellen, dan kan dit niet anders geweest zijn dan om aan te toonen hoe onverstandig velen zijn die een tiran uit den weg trachten te ruimen, terwijl zij de oorzaken die een Vorst tot een dwingeland maken, niet kunnen wegnemen, maar deze veeleer nog doen toenemen door den Vorst nog meer reden tot vrees te geven, hetgeen het geval is als het Volk den Vorst ter dood heeft veroordeeld en zich op dien vadermoord als op een goede daad verheft. Misschien heeft hij bovendien willen aantoonen hoezeer een vrij volk er voor waken moet zijn heil uitsluitend aan een persoon toe te vertrouwen; die als hij niet zoo dwaas is om te meenen dat hij het ieder naar den zin kan maken, dagelijks voor aanslagen moet vreezen en zodoende gedwongen is, hoofdzakelijk voor zichzelf te zorgen en de volksvrijheden veeleer te belagen dan ze ter harte to nemen. Tot deze meening over genoemden hoogst beleidvollen schrijver hel ik des te eerder over, aangezien hij ontegenzeggelijk een voorstander van de vrijheid was, voor welks behoud hij dan ook zeer nuttige raadgevingen ten beste heeft gegeven.

HOOFDSTUK VI.

(OVER DE ALLEENHEERSCHAPPIJ).

§ 1. Daar de menschen, zooals wij zeiden, meer door hun Gevoel dan door de Rede geleid worden, volgt daaruit dat een volk niet, tengevolge van redelijk overleg maar door een zekeren algemeenen en natuurlijken aandrang vereenigt, en zich door één geest als 't ware wil laten leiden; hetzij (zooals in § 9 Hoofdst. III is opgemerkt) door gemeenschappelijke hoop of vrees, of door de begeerte om eenig gemeenschappelijk leed te wreken, gedreven. Daar nu de vrees voor eenzaamheid allen menschen is ingeschapen, dewijl niemand in de eenzaamheid krachten heeft om zich te verdedigen en zich te verschaffen wat hij voor zijn levensonderhoud behoeft, zoo volgt daaruit, dat de menschen van nature naar Staatsgemeenschap verlangen en dat het onmogelijk is dat de menschen dien ooit geheel afschaffen.

§ 2. Het gevolg van partijtwisten en oproeren die dikwerf in de Staten voorkomen, is dus nooit dat de burgers den Staat ontbinden (zooals in vereenigingen van anderen aard vaak voorkomt) maar alleen dat ze den vorm daarvan veranderen, indien de strijd althans niet met behoud van den ouden Staatsvorm kan worden bijgelegd. Daarom reken ik ook onder de middelen die vereischt worden om een Rijk in stand te houden, die, welke noodig zijn om denzelfden regeeringsvorm, zonder dien eenige verandering van beteekenis te doen ondergaan, onveranderd te behouden.

§ 3. Indien het nu met 's menschen natuur zoo gelegen was, dat zij allen het meest verlangden naar hetgeen voor hen het beste was, dan was het geen kunst hen tot eendracht en goede trouw te bewegen; daar het echter duidelijk blijkt dat het geheel anders geschapen staat met de menschelijke natuur, is men wel genoodzaakt de regeering zoo in te richten dat allen, zoowel die regeeren als die geregeerd worden, doen wat in 't algemeen belang is of ze willen of niet; d.i. zoo, dat allen uit eigen beweging, hetzij door dwang hetzij door innerlijken aandrang genoodzaakt zijn zich als redelijke wezens te gedragen; en dit geschiedt, indien men de rijkszaken zoo inricht dat niets, wat het algemeen belang betreft, volkomen aan de goede trouw van een enkel man wordt overgelaten. Want niemand is zoo wakker of hij slaapt wel eens, en niemand heeft ooit zulk een krachtig en onkreukbaar gemoed gehad, of het is wel eens, en juist wanneer men 't meest behoefte aan geestkracht had, aan 't wankelen gebracht en medegesleept geworden. Is het dan ook inderdaad geen dwaasheid van een ander te eischen, wat niemand ooit van zichzelf zou kunnen verkrijgen; namelijk meer voor een ander dan voor zichzelf te zorgen, niet hebzuchtig, niet afgunstig, niet eierzuchtig enz. te zijn en dat vooral als men dagelijks aan de grootste verzoeking tot die hartstochten is blootgesteld.

§ 4. Hiertegenover staat echter dat de ervaring schijnt te leeren dat het in het belang van vrede en rust is alle gezag aan één man op te dragen. Geen rijk immers is zoolang zonder eenige noemenswaardige verandering in stand gebleven, als dat der Turken, terwijl daarentegen geen staten korter van duur waren, dan de volks- of Democratische regeeringen, geene ook, waar zooveel oproeren voorkwamen. Als men echter slavernij, barbaarschheid en afzondering van alle beschaving vrede wil noemen, dan bestaat er voor den mensch niets ellendiger dan de vrede. Het is niet tegen te spreken dat er tusschen ouders en kinderen meerdere en bitterder oneenigheden plegen voor te komen dan tusschen heeren en knechten, en toch zou het niet in 't belang van de huishouding zijn, het ouderlijk recht in een heerlijk recht te veranderen en kinderen als slaven te beschouwen. Het is dus wel voor de slavernij maar niet voor den vrede bevorderlijk alle macht aan een mensch op te dragen; want vrede bestaat, zooals wij reeds zagen, niet in ontstentenis van twist maar in eendracht en eensgezindheid.

§ 5. Inderdaad, zij die het mogelijk achten dat een enkel mensch het hoogste Staatsgezag alleen in handen houdt, bedriegen zich ten eenenmale. Want, zooals door ons in Hoofdstuk II is aangetoond, wordt de omvang van iemands recht alleen bepaald door zijn macht. De macht van een mensch is echter bij lange na niet in staat zulk een last te dragen. En zoo komt het dat hij, die door het volk tot koning is verkozen, weldra weer voor zichzelf Bestuurders zoekt, of Raadslieden of vrienden aan wien hij zijn eigen en aller belang toevertrouwt; zoodat elk rijk dat voor volstrekt eenhoofdig gehouden wordt, inderdaad en in werkelijkheid niets dan een veelhoofdige regeering is; wel niet openlijk, maar in 't geheim en daarom juist zeer verkeerd. Hierbij komt, dat een koning als hij nog kind, ziek of zwak van ouderdom is, koning is bij de genade van anderen en de oppermacht eigenlijk berust in handen van hen die de rijkszaken besturen of in 's konings naaste omgeving verkeerden; om nog niet eens te spreken van het geval waarin de Koning, aan wellust verslaafd, alles dikwerf regelt naar de grillen van een of ander vrouwelijke of mannelijke wellusteling. Ik had wel eens gehoord, zegt Orsines, dat in Azië eertijds vrouwen hadden geregeerd; maar dat een gesnedene regeert, is iets nieuws voor mij. (Curtius Boek I Hoofdst. I.)

§ 6. Bovendien staat het vast dat een Staat altijd meer gevaar te duchten heeft van den kant zijner burgers dan van dien zijner vijanden; want brave menschen zijn zeldzaam. Dit heeft tengevolge dat hij aan wien men het volle Staatsgezag heeft toevertrouwd altijd zijn medeburgers nog meer dan zijn vijanden zal vreezen en dientengevolge op eigen behoud bedacht, niet voor het welzijn van zijn onderdanen zal trachten te waken maar hen veeleer zal belagen; dezulken vooral die wegens hun schranderheid beroemd zijn of door hun rijkdom overwegenden invloed hebben.

§ 7. Daarbij bedenke men dat Koningen zelfs hun zonen veeleer vreezen dan liefhebben en dat wel te meer naar mate zij ervarener zijn in de kunsten van vrede en oorlog en om hun verdiensten hooger staan aangeschreven bij de ingezetenen. Hetgeen tengevolge heeft dat ze er zich op toeleggen hun zulk een opvoeding te geven dat alle reden tot vrees verdwijnt. Hierin staan de hovelingen den koning ijverig ter zijde en zullen zich beijveren om te zorgen dat zij in 's konings opvolger een onbeschaafd mensch krijgen, dien zij met list naar hun zin kunnen leiden.

§ 8. Uit dit alles volgt, dat een Koning des te minder zelfstandig en de toestand der onderdanen des te ongelukkiger is, hoe onbeprekter de oppermacht in den Staat aan hem is opgedragen, zoodat het, om een eenhoofdig bewind behoorlijke duurzaamheid te verzekeren, van het hoogste belang is, stevige grondslagen te leggen waarop het zal worden gevestigd; van welke grondslagen de veiligheid van den alleenheerscher zoowel als de rust der bevolking moet af hangen, in dier voege dat de Vorst te meer gezag heeft, naarmate hij ijveriger waakt voor het welzijn des volks. Welke nu deze grondslagen van den eenhoofdigen regeeringvorm zijn, zal ik eerst kortelijk uiteenzetten terwijl ik ze daarna naar volgorde behandelen zal.

§ 9. Eerst moet men een of meer steden stichten en met muren voorzien, waarvan alle burgers, onverschillig of zij binnen de muren of ter wille van den landbouw daarbuiten wonen, dezelfde staatsburgerlijke rechten moeten bezitten, onder die voorwaarde echter, dat elke stad een zeker aantal burgers moet aanwijzen tot haar eigen verdediging en die van het land. Wie dat niet kan bijbrengen komt in een geheel anderen toestand en moet als afhankelijk worden beschouwd.³⁹

§ 10. De krijgsmacht moet alleen uit burgers worden samengesteld, en dat wel zonder iemand daarvan vrij, te stellen.⁴⁰ Derhalve moeten allen verplicht worden zich wapenen aan te schaffen en niemand als burger worden ingeschreven dan nadat hij zich het hanteeren der wapenen heeft eigen

³⁹ Vermoedelijk als de Generaliteitslanden, of de stad Utrecht in 1673.

⁴⁰ In de Republiek der Vereenigde Nederlanden waren de Mennonieten hier en daar vrijgesteld; op voorwaarde dat ze eenige schavergoeding betaalden. De volksgeest kwam echter vaak hiertegen in verzet.

gemaakt en beloofd heeft zich op zekere tijden van het jaar daarin te oefenen. Nadat alsdan de soldaten van elke volksafdeeling (familia) in vendels (cohorten) en legerscharen (legioenen) zijn verdeeld, moet men geen hoofdman kiezen dan die den vestingbouw kent.⁴¹ Hoplieden en legerhoofden (kolonels in den tijd van de Witt. Vert.) moeten voorts voor hun leven gekozen worden, maar wie de geheele krijgsmacht van een volksafdeeling⁴² in den oorlog aanvoert moet slechts voor een jaar tot dien rang verheven worden en evenmin in het opperbevel worden bestendigd als later daartoe weer verkiesbaar zijn. Zulke mannen moeten gekozen worden uit de Raadslieden des Konings (waarver in art. 15 en vlgg. wordt gesproken) of uit hen die dat ambt vroeger hebben waargenomen.

§ 11. Alle stedelingen en landbouwers (de in- en opgezetenen), dat zijn dus alle Burgers moeten in Afdelingen (Districten) verdeeld worden, die door een of anderen naam en een of ander krijgsteeken van elkander onderscheiden moeten worden,⁴³ en allen die in een dezer afdeelingen geboren worden, moeten als burgers worden aangenomen en hun namen op de rol hunner afdeeling worden ingeschreven, zoodra ze den leeftijd hebben bereikt dat ze de wapenen kunnen dragen en beseffen kunnen wat hun plicht is; met uitzondering evenwel van allen die eerloos zijn wegens een of ander misdrijf door hen begaan; van hen die stom of krankzinnig zijn of dienstbaar zijn en door een of andere ondergeschikte betrekking in hun levensonderhoud voorzien.

§ 12. Alle akkers zoowel als de grond, en zoomogelijk ook de huizen moeten (gemeengoed) staatseigendom zijn, namelijk van hem die regeert, en door dezen voor een jaarlijkschen huurprijs aan de burgers d.i. aan stedelingen en landbouwers verhuurd worden; overigens moeten in vreedstijd allen van alle opbrengsten en belastingen vrijgesteld zijn. Een gedeelte van bovengemelde huuropbrengst wordt voor de weermiddelen van den Staat; een ander gedeelte voor het huis des Konings bestemd. Want al is het vrede, toch moet men de steden altijd versterken alsof het ten oorlog ging en bovendien oorlogsschepen en oorlogstuig in gereedheid houden.

§ 13. Is er nu uit een of andere Volksafdeeling-(of stam) een Koning gekozen, dan moet niemand als van adel worden aangemerkt dan die van koninklijken bloede is. Deze personen moeten te dien einde door koninklijke onderscheidingsteekenen van hun eigen en alle overige afdeelingen onderscheiden worden.

§ 14. Adellijke bloedverwanten des konings van het mannelijk geslacht, die den regeerenden vorst in denderden of vierden graad van bloedverwantschap bestaan, moet men verbieden te trouwen; en hebben zij kinderen verwekt, dan moeten die voor onwettig gehouden worden en ongeschikt om eenig eereambt te bekleeden; ook mogen ze niet als erfgenamen hunner vaders worden erkend maar moeten dezer goederen weer aan den koning vervallen.

§ 15. Voorts moeten 's Konings Raadslieden die het naast aan den troon staan en in rang op hem volgen, talrijk zijn en alleen uit de burgers worden gekozen; zoodat uit elke volksafdeeling drie of vier of vijf, (als er niet meer dan zeshonderd zulke afdeelingen zijn), te zamen een lid van dezen Raad zullen uitmaken, niet voor het leven maar voor 3 of 4 of 5-jaar, zoodat ieder jaar het derde, vierde of vijfde gedeelte van hen op nieuw verkozen moet worden. Bij; deze verkiezing zal men er evenwel

⁴¹ Het kwam in Spinoza's tijd hoofdzakelijk op de verdediging van steden aan. Het hoofd van een vendel heette in de Witts tijd, hoofdman. De krijgsmacht van den Staat bestond uit de schutterij der steden; in het veld gebruikte men huurlingen of soldaten.

⁴² familia kan ook zijn = Gens en daarmee bedoelt Huijgens de Provinciën. Men zou hier kunnen denken aan den Stadhouder als legerhoofd van een provincie.

⁴³ In de steden had men roode, witte, blauwe en oranje Vendels, naar wijken (familiae) afgedeeld.

vooral op moeten letten dat uit iedere afdeeling minstens één rechtsgeleerd afgevaardigde gekozen worde.⁴⁴

§ 16. Deze verkiezing moet door den Koning zelven geschieden. Op den bepaalden tijd van het jaar, vastgesteld ter verkiezing van nieuwe Raadsleden, moet iedere Volksafdeeling de namen van al haar burgers die hun vijftigste jaar bereikt hebben en als aanspraak hebbenden op dit ambt op behoorlijke wijze zijn voorgedragen, aan den Koning overhandigen; waaruit de Koning dan naar eigen verkiezing een keuze moet doen; terwijl in het jaar waarin een rechtsgeleerde in een der afdeelingen (Districten) door een ander vervangen moet worden, alleen namen van rechtsgeleerden aan den Koning moeten worden ingeleverd. Zij die dit raadsheerlijke ambt gedurende den bepaalden tijd hebben waargenomen, mogen na afloop daartoe niet terstond weder benoemd worden, noch binnen vijf jaar of langer op de lijst der personen worden gebracht die daarvoor in aanmerking komen.

De reden waarom het noodig is ieder jaar uit elke afdeeling een te kiezen, is om te zorgen dat de Raad niet nu eens uit geheel onervaren nieuwelingen, dan weer (alleen) uit ingewijden en zaakkundigen zou zijn samengesteld, wat noodzakelijk het geval zou zijn als allen tegelijk aftraden en nieuwen hen vervingen. Indien echter ieder jaar uit elke afdeeling een wordt gekozen, dan zal nooit meer dan een vijfde of vierde of hoogstens een derde deel van den Raad uit nieuwelingen bestaan. Mocht soms de Koning, daarin door andere bezigheden verhinderd of om eenige andere reden gedurende langeren tijd zich met deze verkiezing niet kunnen bezig houden, dan moeten de Raadslieden zelven voorloopig nieuwe leden verkiezen, totdat de Koning zelf anderen kiest, of hen, die de Raad koos, bevestigt.

§ 17. De voornaamste plicht van dezen Raad moet zijn, de grondwet⁴⁵ van het Rijk te handhaven en raad te schaffen betreffende de aanhangige zaken, opdat de Koning wete wat er in het belang van het Gemeenebest moet worden besloten; en wel in dier voege, dat het den Koning niet vrijstaat iets omtrent een of andere aangelegenheid te bepalen, dan na te voren de meening van dezen Raad te hebben ingewonnen. Indien de Raad evenwel, zooals meestal gebeuren zal, niet tot overeenstemming mocht kunnen komen maar in zijn boezem verschil van meening blijft bestaan, zelfs nadat men twee of driemaal de zaak ter sprake heeft gebracht; dan moet deze niet langer worden uitgesteld maar moeten de afwijkende meeningen den Koning worden voorgelegd, zooals wij in art. 25 van dit Hoofdst. nader zullen aantoonen.

§ 18. Bovendien zij het de taak van dezen Raad 's Konings verordeningen of besluiten ter openbare kennis te brengen, uit te voeren hetgeen ten algemeenen nutte (in Rempublicam) besloten is en als 's Konings stadhouders zorg te dragen voor het geheele Rijksbeheer.

§ 19. Niemand heeft toegang tot den Koning dan door middel van dezen Raad terwijl ook aan dezen alle bede- of verzoekschriften, moeten worden ingeleverd die men den Koning mocht willen aanbieden. Zelfs zullen de Gezanten van vreemde Mogendheden geen vergunning kunnen krijgen tot een onderhoud met den Koning dan door tusschenkomst van dezen Raad, terwijl de brieven, die uit den vreemde aan den Koning gezonden worden hem door dezen Raad moeten worden ter hand gesteld; kortom, terwijl de Koning te beschouwen is als de ziel van den Staat, is deze Raad gelijk aan de uitwendige zintuigen van die ziel of het lichaam van den Staat, waardoor de ziel den toestand van den Staat waarneemt en door middel waarvan de ziel alles doet wat zij meent dat voor haar het best is.

⁴⁴ In de Republiek der Vereenigde Nederlanden kwamen ook van de verschillende steden ettelijke Afgevaardigden, waarbij meestal ook een Pensionaris of Rechtsgeleerde was die het woord deed.

⁴⁵ "Grondwet" beteekent bij Spinoza zooveel als Staatsregeling, die in vroegere tijden zelden geschreven maar streng geëerbiedigd werd.

§ 20. De zorg om 's konings zonen op te voeden, moet mede aan dezen Raad worden opgelegd, evenzeer als de voogdij, indien de Koning komt te sterven terwijl zijn opvolger nog een kind of een knaap is.⁴⁶ Op dat echter de Raad intusschen niet zonder Koning zij, moet uit de edelen van den Staat de oudste worden gekozen, om 's Konings plaats in te nemen totdat de wettige opvolger den ouderdom bereikt heeft waarop hij den last van het bewind op zich kan nemen.

§ 21. Gerechtigden (Candidati) tot dezen Raad zijn zij, die het bestuur, den grondslag en den toestand van het Rijk welks onderdanen zij zijn, kennen; wie echter de plaats van een rechts-geleerde wil bekleeden, moet behalve het bewind en den toestand van den Staat wiens onderdaan hij is, ook die van andere staten kennen, waarmede men in betrekking staat. Niemand kan echter op de lijst der voor te stellen leden gebracht worden, dan die zijn 50e jaar heeft bereikt, zonder voor eenig misdrijf te gevonnisd zijn.

§ 22. In dezen Raad mag omtrent Rijkszaken geen besluit genomen worden dan bij aanwezigheid van alle leden; en indien iemand wegens ziekte of om andere redenen niet tegenwoordig kan zijn, moet hij een ander uit dezelfde afdeeling, die of vroeger hetzelfde ambt bekleed heeft of voorkomt op de lijst der te kiezen leden, in zijn plaats zenden. En indien hij ook dit niet heeft gedaan, en de Raad wegens zijne afwezigheid de overweging van een of andere zaak tot een volgenden dag heeft moeten uitstellen, moet hij met een duchtige geldboete gestraft worden. Dit alles geldt echter alleen wanneer er sprake is van iets dat het geheele Rijk betreft b.v. over vrede en oorlog, of het afschaffen of invoeren van een of andere wet, over den koophandel, enz. Is er daarentegen sprake van iets dat slechts de een of andere stad betreft, van smeekschriften, enz. dan is het voldoende dat de grootste helft van den Raad aanwezig zij.

§ 23. Opdat onder de afdeelingen in alles gelijkheid heersche, en een vaste orde van zitten, voorstellen en spreken worde bewaard, moet elks beurt worden in acht genomen, zoodat de een na den ander in de zittingen de voorzittersstoel bekleedt, en zij die in deze zitting de eerste, in de volgende de laatste is. Maarvan hen, die tot denzelfden kring (District) behooren, moet hij de eerste zijn, die het eerste gekozen is.

§ 24. Deze raad moet minstens viermaal in het jaar worden opgeroepen om van de lands-dienaars (Ministri) rekenschap te eischen van het Rijksbeheer, om den stand van zaken te leeren kennen en te zien of er soms nog het een of ander te bepalen valt. Intusschen is het duidelijk, dat zulk een groot aantal burgers onmogelijk voortdurend de algemeene belangen kan behartigen, en dewijl deze ondertusschen niettemin moeten worden waargenomen, moeten uit dezen Raad vijftig of meer personen gekozen worden, die als de Vergadering ontbonden is, hare plaats vervangen en dagelijks moeten vergaderen in een zaal nabij het Hof; teneinde dagelijks zorg te dragen voor de schatkist, de steden, de versterkingen, de opvoeding van den zoon des Konings, i.e.w. voor al hetgeen aan den grooten Raad is opgedragen en boven is opgesomd; terwijl zij bovendien nog kunnen beraadslagen over nieuwe zaken, waaromtrent nog geene besluiten genomen zijn.

§ 25. Is de Raad vergaderd, dan moeten, voor er iets ter tafel gebracht wordt, 5 of 6 of meer Rechtsgeleerden uit de Afdeelingen, welke in die zitting vooraan zitten, naar den Koning gaan om hem de smeekschriften of brieven die zij mochten hebben ontvangen, over te leggen, hem den staat van zaken kenbaar te maken en eindelijk van hemzelf te vernemen, wat hij in zijnen Raad ter tafel wenscht gebracht te zien. Na dit te hebben vernomen, gaan zij naar de Vergadering terug en opent hij die volgens de beurt voorzitter is, de beraadslagingen over die zaak. Wordtdeze of gene zaak door

⁴⁶ Willem III was eerst door zijn moeder opgevoed. Maar later wist Jan de Witt het door te drijven dat deze taak haar uit de handen genomen en hem toevertrouwd werd, om Willem III te maken tot kind van Staat.

sommigen van bizonder gewicht geacht, dan moet men er niet terstond over stemmen, maar haar zoolang uitstellen als de drang der zaak zelve toelaat. Als dan de Raad tot op dien bepaalden tijd is uiteen gegaan, kunnen de afgevaardigden van ieder district afzonderlijk daarover spreken en mocht de zaak hun van groot ge wicht schijnen, anderen, die hetzelfde ambt bekleed hebben of aangewezen Raadsleden zijn, daarover raadplegen; - mochten zij het binnen den bepaalden tijd niet eens kunnen worden, dan stemt die Afdeeling niet mede, want iedere Afdeeling kan maar een stem uitbrengen. Is dit niet het geval, dan draagt de Rechtsgeleerde van die Afdeeling in behoorlijken vorm het gevoelen dat door haar het beste gekeurd is, in den Raad zelf voor en evenzoo de anderen, en mocht, na het hooren der gronden voor verschillende meeningen aangevoerd, het der meerderheid goeddunken de zaak nog eens te overwegen, dan worde de Vergadering weer tot op een bepaald tijdstip ontbonden en dan zal iedere Afdeeling verklaren wat nu zijn onveranderlijke meening is. Als dan ten slotte in voltallige Raadszitting de stemmen geteld zijn, dan wordt elk gevoelen dat geen honderd stemmen op zijn minst voor zich verkregen heeft, van onwaarde verklaard.. De overige uitspraken moeten aan den Koning voorgelegd worden door alle Rechtsgeleerden die de zitting hebben bijgewoond, om daaruit, na de redenen der verschillende partijen gehoord te hebben, te kiezen welke hij wil. De Rechtsgeleerden gaan inmiddels heen en keeren weder naar de Vergadering terug, waar allen den Koning op een door hem bepaalden tijd afwachten om te hooren aan welke der hem voorgelegde meeningen hij meent de voorkeur te moeten geven, en wat hij zelf oordeelt dat gedaan moet worden.

§ 26. Om voor de rechtsbedeeling te zorgen moet er een anderen Raad alleen uit rechtsgeleerden gevormd worden, wiens taak het is twisten te beslechten en misdadigers te straffen; met dien verstande echter, dat alle gewezen vonnissen door hen, die in de plaats van den grooten Raad optreden, moeten worden goedgekeurd ten einde toe te zien of ze met in achtneming van alle gebruikelijke rechtsvormen zijn geweest, en zonder eenige partijdigheid. En indien soms de partij die het onderspit dolf, mocht kunnen aantonen dat een der rechters door eenig geschenk van zijn tegenstander was omgekocht ⁴⁷ of wel een meer gewone reden tot gunstbetoon jegens dien tegenstander of tot haat jegens den veroordeelde zelf had gehad, of wel dat de gewone rechtsorde niet was in acht genomen dan moet zulk een geding weer van nieuws worden aangevangen. Dit alles nu zou waarschijnlijk moeilijk in toepassing kunnen worden gebracht door lieden, die als er sprake van misdaad is, den beschuldigde niet zoo zeer door bewijsredenen als wel door de pijnbank tot bekentenis plegen te brengen. Maar ik denk hier aan geen andere orde van rechtspleging dan aan zulk eene die het beste past voor een volmaakte staatsinrichting. ⁴⁸

§ 27. Bovenbedoelde rechters moeten in grooten en onevenen getale zijn, b.v. 61 of 51 op zijn minst terwijl er uit iedere Afdeeling slechts een mag gekozen worden, niet voor het leven maar zoo dat ook van hen jaarlijks een gedeelte aftreedt, en even zooveel anderen weer gekozen worden, die uit andere Afdeelingen moeten zijn en allen den leeftijd van veertig jaar bereikt moeten hebben.

§ 28. In dezen Raad mag geen vonnis worden uitgesproken dan in tegenwoordigheid van alle rechters.
Mocht iemand wegens ziekte of andere redenen gedurende langeren tijd de Vergadering niet kunnen bijwonen, dan moet er zoolang een ander benoemd worden om zijn plaats te vervullen.
Wordt er gestemd dan moet ieder zijn gevoelen niet met luider stem uitspreken, maar dit door steentjes kenbaar maken.

⁴⁷ Wat in onze Republiek niet zelden voorkwam.

⁴⁸ Waardoor de pijnbank als middel tot overtuiging veroordeeld wordt. Glasemaker mist de beide laatste zinnen.

§ 29. Het inkomen van dezen Baad en van de plaatsvervangers ⁴⁹ van den vorigen moet bestaan eerstens uit de goederen ⁵⁰ van hen die door den Raad zelf ter dood veroordeeld zijn en voorts ook van hen die tot een of andere boete verwezen worden. Bovendien ontvangen zij van iedere uitspraak over geschillen tusschen burgers een zeker gedeelte van de som waarover het geding loopt, van hem die de zaak heeft verloren, en dit komt mede aan beiden Raden ten goede.

§ 30. Onder genoemde Raden staan in elke stadweer andere, wier leden evenmin voor hun leven moeten worden benoemd, maar waarvan jaarlijks een gedeelte gekozen wordt en wel alleen uit die familien die in de stad zelf wonen. Dit behoeft hier echter niet verder te worden uiteengezet.

§ 31. In vreedestijd moet aan het krijgsvolk geen soldij worden uitgekeerd; in oorlogstijd slechts een dagelijksche tegemoetkoming aan hen die door dagwerk in hun onderhoud moeten voorzien. Daarentegen moeten de bevelhebbers en de overige aanvoerders van den troep (officiarii) geen ander voordeel van den krijg te verwachten hebben dan den buit op den vijand veroverd.

§ 32. Indien een vreemdeling de dochter van een burger heeft gehuwd, moeten zijn kinderen als burgers beschouwd worden en ingeschreven worden op de lijst van de Afdeeling waartoe de moeder behoort. Aan hen echter die, hoezeer uit vreemde ouders, toch in het rijk zelf zijn geboren en opgevoed, moet het recht gegeven worden voor een bepaalde som het burgerrecht te koopen van de Schouten ⁵¹ van een of andere Afdeeling, om dan op de lijst van die Afdeeling te worden gebracht. En al mochten ook de Schouten uit winzucht een of anderen vreemdeling beneden den vastgestelden prijs onder de burgers opnemen, dan worden daardoor toch de belangen van het Rijk niet geschaad; integendeel, er moeten allerlei middelen worden bedacht om het getal der burgers te vermeerderen en een grooten toevloed van menschen te verkregen. Wie echter niet op de lijst der burgers voorkomt, moet billijkerwijze, althans in oorlogstijd, zijn vrijstelling door werken of eenigerlei geldelijke opbrengst vergoeden.

§ 33. Gezanten die in vreedestijd naar andere Staten gezonden moeten worden om verbonden te sluiten of te bevestigen, moeten allen uit den Adel gekozen worden; terwijl de door hen te maken onkosten uit de schatkist van den Staat moeten worden bestreden en niet uit de gelden van het Huis des Konings.

§ 34. Die aan het hof verkeerden en tot het hofgezin behooren en door den koning uit eigen middelen bezoldigd worden, moeten van elk Staatsambt of betrekking worden uitgesloten. Met voordacht zeg ik "die door den Koning uit eigen middelen bezoldigd worden" om de soldaten van zijn lijfwacht daarvan uit te zonderen. Want geen anderen dan de burgers der hofstad zelve, moeten op het Hof voor de poorten van het paleis als lijfwacht voor den Koning dienst doen.

§ 35. Oorlog moet alleen gevoerd worden om rust te verkrijgen, zoodat alle strijd moet ophouden zoodra, de oorlog geëindigd is. Zijn er dus in den oorlog steden veroverd en is de vijand overwonnen, dan moeten er zulke vredesvoorwaarden gemaakt worden dat men de veroverde steden niet behoeft te bezetten. Te dien einde moet men den vijand bij het vredesverdrag de gelegenheid geven die steden terug te koopen, ofwel, indien men hierdoor in gevaar zou blijven verkeerden in den rug te worden aangevallen, ze volkomen verwoestenen de inwoners naar andere plaatsen doen verhuizen.

⁴⁹ De plaatsvervangers zijn zij die de dagelijksche zaken waarnemen. Zie § 24.

⁵⁰ Hier moet "bona" in den tekst worden ingevuld, zooals de Hollandsche Vertaler zeer goed heeft ingezien, en ook overeenkomt met Oud-Hollandsch gebruik.

⁵¹ Daar ik de familie vergelijk met het Ambacht, zoo heb ik hier het woord Chiliarch met Schout vertaald. Men ziet dat "familie" hier meer dan bloedverwantschap omvat.

§ 36. De koning mag geen vreemdelinge ten huwelijk nemen ⁵² maar alleen iemand van zijn bloedverwanten of medeburgeressen huwen; en wel onder die voorwaarde, dat als hij een burgeres trouwt de naaste bloedverwanten zijner echtgenooten geen Staatsambt mogen waarnemen.

§ 37. Het Rijk moet ondeelbaar zijn. Indien dus de Koning meerdere kinderen heeft dan is de eerstgeborene van hen rechtens troonopvolger. Men moet nooit toestaan dat zij het rijk onder elkaar verdeelen, noch ook dat het onverdeeld aan allen te zamen of aan enkelen hunner worde toevertrouwd, en allermint dat een deel van het rijk als huwelijksgift aan een dochter worde afgestaan. Want in geen geval moet men dulden dat dochters bij erfopvolging op den troon komen.

§ 38. Indien de koning zonder mannelijk oir gestorven is, moet hij die hem het naast in den bloede bestaat als erfgenaam van den troon optreden, tenzij deze bijgeval een vreemdelinge tot vrouw heeft, waarvan hij zich niet wil laten scheiden.

§ 39. Wat de Burgers betreft, zoo blijkt uit § 5 Hst. III, dat elk hunner verplicht is, 's Konings besluiten of bevelen, door den Volksraad ter openbare kennis gebracht (zie over dezen eisch § 18 en 19 van dit Hst.) hoe onzinnig hij die moge achten te gehoorzamen, of anders door het gerecht daartoe gedwongen moet worden. Dit nu zijn de grondslagen waarop een Eenhoofdig Bewind moet worden gevestigd om duurzaam in stand te kunnen blijven, zooals wij in het volgende Hoofdstuk nader bewijzen zullen.

§ 40. Wat eindelijk den godsdienst betreft, zoo moet er nooit eenige kerk op stadskosten gebouwd worden, noch eenigerlei verordeningen gegeven worden betreffende gezindheden, tenzij deze van oproerigen aard zijn en de grondslagen van de Staatsgemeenschap trachten te ondermijnen. Daarom late men aan hen wien vergund wordt in 't openbaar godsdienstoefening te houden over, om zoo 't hun lust, op eigen kosten een kerk te bouwen, terwijl de koning een afzonderlijke kapel in zijn paleis kan bekomen, om daarin den godsdienst, dien hij is toegedaan, te doen houden.

⁵² De noodlottige invloed der Engelsche huwelijken onzer Stadhouders Willem II en Willem III waren vermoedelijk voor Spinoza een der redenen van deze uitsluiting.

HOOFDSTUK VII

(NADERE TOELICHTING VAN HOOFDSTUK VI.)

§ 1. Na deze korte opsomming van de grondslagen eener Alleenheerschappij, ben ik nu van plan de gronden daarvoor in geregelde volgorde uit een te zetten. Allereerst valt te dien opzichte op te merken dat het in het minst niet met de ervaring in strijd is, sommige wetten zoo onwrikbaar vast te stellen dat ze zelfs door den Koning niet kunnen worden afgeschaft. Want de Perzen plachten hun koningen als Goden te vereeren en toch hadden de koningen zelfs niet de macht de eenmaal vastgestelde wetten te herroepen, zooals blijkt uit het 5de Hst. van Daniël⁵³; terwijl, voor zoover ik weet, nergens een koning verkozen wordt zonder dat men hem althans eenige voorwaarden stelt, hetgeen dan ook inderdaad noch met de Rede, noch met de volstreckte gehoorzaamheid die men den koning verschuldigd is, in strijd is.

Want de grondwet des Rijks moet worden beschouwd als een onveranderlijk besluit van den Koning, in dier voege, dat zijn dienaren hem geenszins ongehoorzaam zijn indien zij weigeren hem te gehoorzamen, wanneer hij iets gebiedt dat met de grondwet des rijks onvereinigbaar is. Dit blijkt ons ten duidelijkste uit het voorbeeld van Ulysses.⁵⁴ Diens reisgezellen immers volgden slechts zijn bevelen, toen zij hem van den mast waaraan hij gebonden was, niet wilden losmaken, niettegenstaande hij, door 't gezang der Sirenen medegesleept, hun zulks onder geweldige dreigementen gebod, en men prijst hem om zijne bezadigdheid dewijl hij later zijne reisgezellen dankte omdat zij hem gehoorzaamd hadden in den eerst door hem bedoelden zin. Dit voorbeeld van Ulysses plegen koningen ook hun rechters ter navolging aan te prijzen, om namelijk gerechtigheid uit te oefenen zonder aanzien des persoons, zelfs niet dien des konings, indien deze bij voorkomende gelegenheid iets mocht bevelen, dat naar hunne overtuiging met de gevestigde rechtsorde in strijd was. Want Koningen, zijn geen Goden, maar menschen die zich dikwerf door Sirenengezang laten verleiden. Indien derhalve alles afhing van de willekeur van een enkel persoon, dan zou men zich op niets kunnen verlaten. En daarom moet dan ook elk eenhoofdig gezag, om stand te kunnen houden, zoo worden ingericht, dat wél alles geschiedt op 's Konings gezag, m.a.w. dat alle recht de uitdrukkelijke wil des Konings zij, maar niet, dat al, wat de Koning wil, recht zij. Zie hierover § 3, 5 en 6 van het vorige Hoofdstuk.

§ 2. Verder is op te merken dat bij het samenstellen van elke staatsregeling (grondwet) vooral rekening gehouden moet worden met de menschelijke gemoedsaandoeningen. Het is niet genoeg, aan te toonen wat er gedaan moet worden, maar vooral hoe men het moet aanleggen opdat de menschen, hetzij zij zich door hun gevoel of door de Rede laten leiden, steeds recht en wet boven alles blijven handhaven. Want als de Volksrechten of de burgerlijke vrijheid alleen steunt op de zwakke hulp der wetten, dan zullen de burgers niet alleen geen zekerheid hebben die vrijheid te behouden, zooals wij in § 3 van het vorig hoofdstuk aantoonde, maar zullen zij er slechts te grooter ellende door ondervinden. Want zeker is het dat geen toestand ellendiger is, dan die van een voortreffelijken staat die in verval begint te komen; tenzij hij bij den eersten stoot of door een staatsgreep ineenstort en ten onder wordt gebracht, wat echter hoogst onwaarschijnlijk is. Het ware voor de onderdanen van zulk een staat veel beter geweest al hunne rechten onbepaald aan één man toe te vertrouwen dan onzekere of ijdele en dus onbetrouwbare privilegieën te bedingen en zodoende hun nageslacht den weg te banen tot de afschuwelijkste slavernij.

⁵³ Hier moet gelezen worden 6:16.

⁵⁴ Hom. Odyss. 12: 186 vlgg.

Indien ik echter zal hebben aangetoond dat de grondslagen van een koningrijk, zooals ik die in het vorig Hoofdstuk heb opgesomd, standhoudend zijn en niet omver te werpen zonder dat de meerderheid van het weerbare volk daartegen zich verzet, en dat van die inrichting voor den Koning zoowel als voor zijn volk vrede en rust het gevolg zijn; en als ik die bovendien zal hebben afgeleid uit de algemeene eigenschappen der menschelijke natuur; dan zal niemand er aan twijfelen dat bedoelde grondslagen de beste en de ware zijn; zooals blijkt uit § 9 Hoofdst. III en § 3 en 8 van 't vorige Hoofdst. Dat nu de door mij genoemde grondslagen aan deze eischen voldoen, zal ik zoo kort mogelijk aantonen.

§ 3. Dat het de plicht is van hem bij wien het gezag berust, altijd op de hoogte te zijn van 's Rijks toestand en gesteldheid, voor aller welzijn te zorgen en te bewerkstelligen al wat in 't belang is van de meerderheid zijner onderdanen, zal wel niemand ontkennen.

Doch daar een enkeling niet alles kan nagaan, niet altijd met zijn ziel er bij kan zijn en zich dwingen kan tot ernstig nadenken; aangezien hij dikwerf ook door ziekte, ouderdom of andere redenen verhinderd wordt zich aan de openbare zaak te wijden, is het noodzakelijk, dat een Vorst raadsliden hebbe die den staat van zaken kennen, den Vorst van raad dienen, en dikwijls zijn plaats vervangen. Alleen op deze wijze is het mogelijk, dat een Rijk of Staat altijd in een en denzelfden geest geleid wordt.

§ 4. Dewijl het echter met de menschelijke natuur zoo gesteld is, dat ieder zijn bijzonder belang met den meesten ijver zoekt te behartigen, en die wetten het billijkst acht, die hem het meest geschikt schijnen om zijn belangen te dienen en te bevorderen, maar zich het belang van zijn naaste slechts in zoo verre aantrekt als hij meent daardoor tegelijkertijd zijn eigenbelang te dienen, zoo volgt daaruit dat het noodzakelijk is mannen in den Raad te kiezen, wier bijzonder belang en voordeel met het gemeen welzijn en de rust van allen nauw samenhangt. Het is dus duidelijk, dat indien men uit elke soort of klasse van burgers eenige personen in den Raad kiest, al wat in dezen Raad de meeste stemmen heeft verkregen voor het grootste deel der onderdanen nuttig zal zijn. En al hoewel nu een Raad uit zulk een groot aantal burgers samengesteld onvermijdelijk ook velen zal tellen die bijzonder weinig ontwikkeld zijn, zoo mag men toch gerust aannemen dat ieder in zaken, die hij langen tijd met grooten ijver heeft waargenomen, slim en geslepen genoeg is. Indien men derhalve niemand verkiest die niet tot zijn 50e jaar zijn zaken met eere gedreven heeft, dan zullen allen bekwaam genoeg zijn om raad te geven in zaken die hun eigen belangen raken, vooral indien men hun in zaken van eenigzins grooter belang eenigen tijd tot overweging gunt.

Daarbij bedenke men dat het er verre vandaan is, dat er in een uit weinige leden samengestelden Raad, geen onkundigen zouden zijn. Veeleer bestaat meestal het grootste deel van zulk een Raad uit dergelijke menschen, aangezien een ieder het daarin er op toelegt medeleden te krijgen van weinig beteekenis, die geheel aan zijne lippen hangen; wat in groote Vergaderingen niet voorkomt.

§ 5. Bovendien is het zeker, dat ieder liever regeert, dan geregeerd wordt. Immers niemand staat uit eigen beweging zijn gezag aan een ander af, zooals Salustius in zijn eerste rede tot Caesar zegt⁵⁵ Het is dan ook duidelijk dat een volk uit eigen beweging de Regeering nooit aan enkele mannen of aan een persoon zou opdragen, indien zij het met elkaar eens konden worden, en niet steeds tengevolge der twisten, die meest altijd in groote Vergaderingen ontstaan, met elkaar in strijd geraakten.⁵⁶

⁵⁵ Spinoza bedoelt hier den brief over de staatsinrichting, dien men vroeger aan Salustius toeschreef, zie bldz. 500 van de editie die in 1665 bij Hacke te Leiden uitkwam. (Aanleekening van Prof. Land).

⁵⁶ moet hier niet iret of irent gelezen worden? Vert.

Zoedoende draagt het volk uit eigen beweging aan den Vorst alleen dat op, waartoe het zelf volstrekt niet in staat is, n.l. de beslechting van geschillen en de spoed in het handelen.

Want wat men ook dikwijls ziet gebeuren, dat een Vorst gekozen wordt ter wille van een oorlog en wel omdat een Koning met veel meer geluk kan oorlogvoeren, is eigenlijk een dwaasheid; aangezien men dan om gelukkiger in den krijg te zijn, in vredestijd slaaf wil wezen; aangenomen dat er vrede denkbaar is in een rijk waar het oppergezag alleen terwille van den krijg aan een persoon is opgedragen, welke derhalve zijn talenten en alles wat men van hem verwacht, het best in den oorlog kan toonen; juist het tegendeel van de Volksregeering waarvan dit het eigenaardige is, dat de goede eigenschappen daarvan veel meer in vrede dan in oorlog uitkomen.

Doch om welke reden ook de Vorst verkozen worde, alleen kan hij, zooals wij reeds zeiden, niet alles weten wat het belang des rijks vereischt; hiertoe is het, zooals we in de vorige § zagen, volstrekt noodig, dat hij veel burgers tot Raadslieden hebbe en daar wij ons geenszins kunnen voorstellen, dat over een of andere aanhangige zaak iets belangrijks te zeggen zou zijn, wat aan een zoo groot aantal menschen zou kunnen ontsnappen, zoo volgt dat men in 's volks belang geen andere besluiten zou kunnen bedenken, dan de uitspraken welke uit naam van dezen Raad aan den Koning worden voorgelegd. En daar nu het volkswelzijn de hoogste wet is, d.i. het hoogste wat tot 's Konings bevoegdheid behoort, volgt hieruit dat de Koning wél het recht heeft een van de meeningen van den Raad uit te kiezen, maar niet iets tegen den zin van den geheelen Raad vast te stellen of te besluiten. Zie § 25 van het voorgaande Hoofdstuk.

Moesten echter alle gevoelens die in den Raad werden uitgesproken, den Koning worden voorgelegd, dan zou het kunnen gebeuren dat de Koning de kleine steden die minder stemmen hebben, voortdurend begunstigde. Want al wordt ook bij de instelling van den Raad bepaald, dat de verschillende meeningen zonder aanwijzing van de voorstemmers den Koning worden voorgelegd, zoo kan men toch nooit geheel en al voorkomen dat daarvan iets uitlekt en dus moet men noodwendig bepalen dat elke meening die niet op zijn minst honderd stemmen op zich kan vereenigen, van geener waarde wordt beschouwd; welke bepaling door de grootere steden met kracht en geweld moet worden gehandhaafd.

§ 6. Nu zou ik, indien ik mij niet op beknoptheid toelegde, hier nog veel meer voordeelen van dezen Raad kunnen aantoonen; thans echter zal ik er slechts één aanvoeren, die mij van het hoogste gewicht schijnt te zijn. En dit is, dat er geen sterker prikkel tot deugd kan bestaan dan de algemeen gekoesterde hoop om dezen hoogsten eerepost te bekleeden. Want door eerezucht worden alle menschen, meer dan door iets anders gedreven; zooals wij in onze Ethica ruimschoots hebben bewezen.⁵⁷

§ 7. Dat voorts de meerderheid van dezen Raad nooit oorlogszuchtig maar steeds vredelievend gezind zal zijn, is buiten twijfel. Want behalve dat de leden altijd bevreesd zullen zijn door den oorlog zoowel hun goederen als hun vrijheid te verliezen, komt nog hierbij dat er voor den oorlog buitengewone uitgaven noodig zijn waarin zij moeten voorzien, en tevens dat hun kinderen en verwanten, nu met de zorg voor hun zaken belast, in stede daarvan in tijden van oorlog gedwongen zijn zich toe te leggen op de hanteering der wapenen en uit te trekken in het veld, waarvan zij niets mede naar huis kunnen brengen dan verwondingen, waar men niets voor krijgt. Want aan de krijgsmacht moet, zooals wij in § 31 van het vorig Hoofdst. zeiden, geen soldij worden uitgekeerd en deze moet, zooals uit § 5 van hetzelfde hoofdstuk blijkt, alleen uit burgers metuitsluiting van alle vreemdelingen worden samengesteld.

⁵⁷ Eth. III 29. Def. 44 IV 58.

§ 8. Ter bevordering van vrede en eendracht komt hierbij nog iets van groot aanbelang; dat niemand namelijk vaste goederen mag bezitten. (Zie § 12 van 't vorig Hoofdst.) Daardoor loopen allen bij een oorlog bijna evenveel gevaar. Allen drijven immers handel om winst te maken of leenen elkander onderling geld,, tenminste indien men, zooals eertijds bij de Atheners, een wet heeft gemaakt waarbij aan ieder verboden wordt geld op rente te geven aan anderen dan aan zijn medeburgers; derhalve zullen ze altijd zaken moeten doen die met elkaar nauw samenhangen, of althans van dezelfde omstandigheden afhankelijk zijn om zich te kunnen ontwikkelen en daarom zal de meerderheid van dezen Raad over de algemeene belangen en de kunsten van den vrede meestal eenstemmig denken, want ieder verdedigt, zooals wij in § 4 van dit Hoofdst. reeds zeiden, het belang van zijn naaste in zooverre als hij daardoor tevens zijn eigenbelang meent te verzekeren.

§ 9. Dat het overigens niemand ooit zal invallen dezen Raad door geschenken om te koopen, is boven allen twijfel verheven. Want indien men al uit zulk een groot aantal menschen den een of ander wist over te halen, dan was men daarmee nog niets verder gekomen; omdat, zooals wij zeiden, elk gevoelen, dat geen 100 stemmen op zijn minst op zich vereenigen kan, van geener waarde is.

§ 10. Dat bovendien de leden van dezen Raad, zoodra hij eenmaal is ingesteld, niet tot een geringer aantal kunnen worden teruggebracht, zal ons duidelijk worden indien wij slechts onze aandacht gevestigd houden op de algemeen menschelijke gemoedsaandoeningen. Boven alles worden de menschen immers door eerzucht gedreven en niemand is er die een gezond leven leidt of hij hoopt tot in hoogen ouderdom zijn leven te behouden. Letten wij dus op het getal van hen die inderdaad hun vijftigste of zestigste jaar hebben bereikt, en brengen wij daarbij in rekening het groot aantal Raadsleden die jaarlijks gekozen worden, dan zullen wij inzien, dat er onder hen die de wapenen dragen niemand is, die niet veel hoop kan koesteren eenmaal tot deze waardigheid te zullen opklimmen; zodoende zullen allen, zooveel in hun vermogen is, elke inbreuk op de rechten van dezen Raad verhinderen. Want men moet bedenken dat alle omkooprij gemakkelijk te voorkomen is, als zij maar niet langzaam aan kan insluipen en daar het nu meer voor de hand ligt en minder ijverzucht zal wekken, als men uit elke bevolkingsgroep dan uit enkele een kleiner getal Raadsleden kiest of wel de een of ander geheel en al uitsluit; zoo zal (§ 15 vorig Hoofdst.)⁵⁸ het getal Raadsleden niet beperkt kunnen worden zonder het met een derde, vierde of vijfde deel te gelijk te verminderen; een verandering, die waarlijk zeer belangrijk is, en dus ook buitengewoon afwijkend van den gewonen loop van zaken. Bovendien heeft men ook niet van uitstel of verzuim in het kiezen van nieuwe leden te vreezen, wijl hierin door den Raad zelf wordt voorzien (zie § 16 vorig Hoofdst.)

§ 11. De Koning nu zal, hetzij uit vrees voor het volk of om de meerderheid der gewapende burgerij aan zich te verbinden of wel gedreven door de edele gezindheid om voor het algemeen belang te zorgen, altijd de meening huldigen die de meeste stemmen verkregen heeft, d.w.z. (volgens § 5. v.d. Hoofdst.), die welke in het belang is van het grootste deel van het rijk; of⁵⁹ de afwijkende meeningen die hem worden voorgelegd zoo mogelijk met elkaar trachten overeen te brengen om allen te gelieven, waartoe hij al zijn kracht in het werk zal stellen en om alle partijen zoowel in vredes als in oorlogstijd te doen gevoelen wat ze aan hem hebben. En zoo zal hij, naarmate hij meer met het algemeene volkswelzijn te rade gaat, het onbeperkt gezag voeren en het onafhankelijkst gebieden.

⁵⁸ De oude uitgaaf heeft § 14.

⁵⁹ Of is hier beter dan en, zooals in den tekst staat.

§ 12. Want alleen kan de koning immers nooit alle-burgers vrees inboezemen; zijn macht berust veeleer, zooals wij zeiden, op het aantal zijner manschappen en vooral op hun moed en hun trouw, welke trouw onder menschen altijd zoolang stand zal houden als een of ander gemeenschappelijk belang, hetzij van eerlijken hetzij van oneerlijken aard, hen aan elkander bindt. Niet zelden ziet men dan ook dat koningen hun benden veeleer aanhitsen tot losbandigheid dan in bedwang houden, veeleer hun gebreken dan hun deugden verschoonen en veelal om aanzienlijke mannen te kunnen onderdrukken, lediggangers en verdorven lieden opzoeken, onderscheiden, met geld of gunsten bijstaan, hun de hand drukken, kushanden toewerpen en uit heerschzucht allerlei laagheden begaan. Wil men dus dat de burgers door den Koning boven alle anderen worden ontzien, en dezen voor zoover de staatsregeling of de billijkheid dat toelaat, onafhankelijk blijven, dan is het volstrekt noodzakelijk dat het leger alleen uit burgers zij samengesteld en dezen zelf deel uitmaken van den Raad; terwijl laatstgenoemden daarentegen geheel en al afhankelijk worden en den grond leggen tot een onafgebroken oorlogstoestand, zoodra ze dulden dat er hulptroepen gehuurd worden, wier bestaan de oorlog is en wier grootste kracht in twist en tweedracht gelegen is.

§ 13. Dat de Koninklijke Raadslieden niet voor het leven moeten worden gekozen, maar voor 3, 4, of ten hoogste 5 jaren, blijkt zoowel uit § 10 van dit Hoofdst. als uit hetgeen wij in § 9 van ditzelfde Hoofdst. hebben gezegd. Want indien ze voor het leven werden gekozen, zoude in de eerste plaats het grootste deel der burgers bijna geen hoop kunnen voeden dien eerepost ooit te bekleeden, waaruit een zeer groote ongelijkheid onder de burgers en dientengevolge afgunst, voortdurende ontevredenheid en eindelijk oproer zou voortvloeien, al hetwelk heerschzuchtige koningen geenszins onwelkom zou wezen; maar bovendien zouden de Raadslieden zich dan allerlei ongepaste dingen veroorloven, aangezien ze dan volstrekt niet meer voor hun opvolgers bevreesd behoeften te zijn en dat wel zonder daarin door den Koning in het minst te worden belemmerd. Want hoemeer zij bij hun medeburgers gehaat zijn des te meer zullen zij zich hechten aan den koning en des te meer geneigd hem te vleien. Ja zelfs schijnt mij een tijdperk van 5 jaar nog te veel, dewijl het nog niet zoo geheel onmogelijk is in zulk een tijdsverloop een tamelijk groot deel van den Raad (hoe groot die ook zij) door geschenken of gunstbewijzen om te koopen. Men zal dus veel voorzichtiger doen indien jaarlijks twee afgevaardigden uit iedere groep aftreden en even zooveel hen opvolgen, (als er tenminste uit elke groep 5 raadsliden gekozen worden) behalve in dat jaar waarin de rechtsgeleerde van een district aftreedt, en er in zijn plaats een nieuwe gekozen wordt.

§ 14. Geen koning kan bovendien ergens meer veiligheid verwachten, dan die in zulk een Staat als hier bedoeld is, regeert. Want behalve dat hij wien zijn soldaten geen goed hart meer toedragen, terstond verloren is, dreigt koningen altijd nog een zeer groot gevaar van de zijde van hen die hun naaste verwanten zijn. Hoe minder de Raadslieden dus in aantal en hoe grooter in macht zij derhalve zijn, des te grooter gevaar bestaat er voor den koning dat deze het gezag aan een ander opdragen, Er was dan ook niets dat David zoo veel angst inboezemde dan dat zijn eigen raadsman Achitophel zich bij de partij van Absolom had aangesloten.

Hierbij komt dat als alle gezag aan één man, zonder eenige beperking, is opgedragen, dit veel gemakkelijker van den een op den ander overgaat. Eens toch hebben twee vrendrighs het gewaagd om het gezag over het Romeinsche rijk van den een op den ander over te brengen, en het is hun gelukt (Tacitus, Gesch. Boekl Hoofdst. 25). Om nu nog te zwijgen van allerlei kunstgrepen en listige streken waardoor hovelingen er voor moeten waken dat ze niet aan den nijd ten offer vallen, omdat ze hoog boven andren uitsteken, terwijl het aan niemand, die geschiedenis leest, onbekend kan zijn dat trouw en toewijding den Hovelingen meestal noodlottig is geweest, zoodat ze dan ook, als zij voor zichzelf willen zorgen, veeleer geslepen dan trouw moeten zijn. Indien echter de Raadslieden zoo groot in aantal zijn dat zij onmogelijk allen tot een en dezelfde misdaad kunnen worden verleid;

indien zij allen onderling gelijk in rang zijn en niet langer dan vier jaren zitting hebben, behoeft de Koning hen in geen enkelopzicht te duchten, dan wanneer hij zou willen pogen hun de vrijheid te ontnemen, waardoor hij alle burgers te gelijk tegen zich in het harnas zou jagen.⁶⁰

Zoo zegt dan ook Antonio Perez⁶¹ zeer terecht: de uitoefening van een onbeperkt gezag is voor den Vorst hoogst gevaarlijk, voor de onderdanen in hooge mate grievend en strijdig met alle goddelijke en menschelijke instellingen, zooals door tallooze voorbeelden te bewijzen is.

§ 15. Behalve de bovengenoemde hebben we in het vorig Hoofdst. nog andere grondbeginselen aangegeven, die den Koning een groote gerustheid voor zijn gezag en den burgers voldoende waarborgen geven voor het behoud van vrijheid en vrede; waarover wij achtereenvolgens zullen spreken. Voor alles toch heb ik datgene willen behandelen wat betrekking had op het voornaamste Regeeringslichaam en dus van het grootste gewicht is; thans zal ik ook de overige punten nagaan in de volgorde waarin ik ze heb vermeld.

§ 16. Dat de burgerij machtiger en dientengevolge zelfstandiger is naarmate zij grooter en beter versterkte steden heeft, lijdt geen twijfel; hoe veiliger toch de plaats is waarin zij wonen, des te beter kunnen zij hun vrijheid beschermen, des te minder behoeven zij voor buitenlandsche of binnenlandsche vijanden bevreesd te zijn, terwijl het mede vaststaat dat menschen meer zorg dragen voor hun veiligheid naarmate zij grootere rijkdommen bezitten. Steden echter die de hulp van een andere stad noodig hebben voor hun bestaan, hebben daarmede geen gelijke rechten; maar zijn in zooverre afhankelijk van die andere als zij haar hulp behoeven. Want dat ieders rechtsbevoegdheid geheel en al bepaald wordt door zijn macht; hebben wij in Hoofdst. 2 aangetoond.

§ 17. Om deze zelfde reden nu, opdat namelijk de burgerij onafhankelijk blijve en haar vrijheid onverlet, moet het leger alleen uit burgers bestaan zonder iemand daarvan uit te zonderen. Immers een gewapend man is meer zijn eigen meester dan een ongewapende (zie § 12 van dit Hoofdst.) en zoodra de burgers hun wapenen aan een ander hebben overgegeven en hem de bezetting der stadsmuren hebben toevertrouwd, hebben zij al hun rechten aan een ander afgestaan en verlaten zich geheel op diens goede trouw.

Niet minder aanbevelingswaardig is dit, uit het oogpunt der algemeen menschelijke hebzucht, waardoor de meesten zich immers hoofdzakelijk laten leiden. Want hulptroepen kunnen niet dan ten koste van veel geld gehuurd worden, en de burgers zijn bijna niet in staat de lasten te dragen die vereischt worden om een nietsdoende krijgsmacht op de been te houden. Dat overigens niemand tot Hoofd van het geheele leger of een afdeling daarvan moet benoemd worden⁶² dan in den uitersten nood en hoogstens voor één jaar, weten allen die de geschiedenis, zoowel de gewijde als de ongewijde, gelezen hebben. Dit ligt overigens ook geheel in de rede. Want men stelt immers de kracht van het Rijk geheel en al in handen van hem wien men den tijd geeft grooten krijgsroem te behalen en zijn naam boven dien des Konings te verheffen of zich de trouw van het leger te verzekeren door voorkomenheid, vrijgevigheid en allerlei andere kunstgrepen aan legerhoofden eigen en waardoor zij anderen aan zich zoeken te onderwerpen en zichzelf tot heerschers op te werpen. Eindelijk heb ik nog tot meerdere zekerheid van het geheele Rijk hierbij gevoegd dat deze

⁶⁰ Spinoza doelt hier op Willem II.

⁶¹ Jus publicum Ant. Perezii; Amst. 1657. Zie Hoofst. Ned. Hist. Derde Deel blz. 38 vlgg. Groningen 1844.

⁶² Ook hier blijkt weer dat "familia" een groote Volksafdeeling is, als men deze plaats beschouwd in verband met Hoofdst. VI § 10

veldoversten gekozen moeten worden uit 's Konings Raadslieden of uit hen die dit ambt vroeger hebben bekleed, d.w.z. uit menschen welke zulk een leeftijd hebben bereikt, waarop ze meestal aan het bestaande en zekere boven het nieuwe en gewaagde den voorkeur geven.

§ 18. Dat de burgers onderling in groepen (families) moesten verdeeld worden en uit ieder daarvan een gelijk aantal Raadslieden gekozen moest worden, heb ik gezegd opdat de grootere steden naar gelang van de talsterkte hunner burgers meer raadslieden zouden hebben en zooals billijk is ook meer stemmen zouden kunnen uitbrengen. Want de invloed op de Regeering en dus ook het recht daarop moet afhankelijk zijn van het getal der burgers en ik geloof niet dat er een beter middel is te bedenken om deze verhouding onder de burgers te bewaren, daar zij allen van nature er op gesteld zijn, elk bij zijn eigen geslacht te worden gerekend en naar zijn afkomst van anderen te worden onderscheiden.

§ 19. Voorts kan men in den natuurstaat niets minder voor zich alleen behouden en tot zijn eigendom maken dan den grond en alles wat in die mate aan den grond gebonden is dat het nergens kan worden weggeborgen of willekeurig kan worden verplaatst.

Daarom is de grond en al wat daaraan op bovengemelde wijze gebonden is, meer dan iets anders gemeengoed der burgerij d.i. van allen die met vereende krachten dien grond willen verdedigen⁶³ of van hem wien allen de macht gaven om dien grond voor hen te kunnen verdedigen. Diensvolgens moet de grond en wat daarop staat even zooveel waarde hebben voor de burgers als het onontbeerlijk voor hen is dat zij ergens, een vaste woonplaats moeten hebben om hun gemeenschappelijke rechten en vrijheden te verdedigen. Welke belangen hierin buitendien nog voor den Staat zijn gelegen, hebben wij overigens reeds in § 8 van dit Hoofdstuk aangetoond.

§ 20. Om zooveel mogelijk de gelijkheid tusschen alle burgers te bevorderen, wat in eiken Staat van het hoogste belang is, moet niemand van adel geacht worden dan die van den Koning afstamt. Indien het echter aan alle afstammelingen des Konings veroorloofd was te huwen of kinderen te verwekken, dan zouden ze na verloop van tijd in grooten getale toenemen en den Koning zoowel als de burgerij niet alleen tot last zijn maar ook voortdurend vrees inboezemen; daar menschen die overvloed van tijd hebben, meestal booze plannen smeden. Dit nu heeft tengevolge dat Koningen veeltijds terwille hunner Edelen er toe komen om oorlog, te voeren, wijl Koningen die veel Edelen in hun omgeving hebben meer rust en vrede hebben in tijden van oorlog dan van vree. Dit alles laat ik als genoegzaam bekend verder rusten, evenals datgeen wat ik in § 15-27 van het vorig Hoofdstuk heb opgemerkt, daar het voornaamste daarvan in dat Hoofdst. is uiteengezet en het overige van zelf spreekt.

§ 21. Dat de rechters in zoo groote getale moeten zijn⁶⁴ dat een gewoon burger onmogelijk een groot deel van hen door geschenken voor zich kan winnen, - dat zij hun stemmen niet openlijk maar in het geheim moeten uitbrengen, - en dat zij voor hun zittingen betaald moeten worden; is ook iedereen bekend. Overal echter plegen ze een jaarlijksch inkomen te hebben; en dit heeft tengevolge dat ze zich niet bijzonder haasten, om rechtsgedingen te beslechten en dat er vaak aan de rechtszaken geen einde komt. Waar daarentegen verbeurdverklaring van goederen tot de buitengewone inkomsten des Konings behoort, "daar wordt dikwerf bij de indaging niet zoozeer recht en waarheid als wel het bedrag der som die het geldt in het oog gehouden; allerwege komen aanklachten in, de rijkste

⁶³ Deze zin is niet zeer duidelijk in den tekst. Zooals ik hem heb opgevat zou Spinoza ook in de Volksregeering, gemeenschap van vaste goederen verlangen.

⁶⁴ Zie § 27 van het vorige Hoofdstuk.

burgers zijn hem een welkome prooi, en al deze ergerlijke en onduldbare toestanden, eens toegegeven in tijden van oorlog, blijven ook als het vrede is in zwang".⁶⁵ Maar de hebzucht van rechters die toch maar voor twee of drie jaar op zijn hoogst worden aangesteld, wordt door de vrees voor hun opvolgers getemperd; zonder er nu nog van te spreken dat de Rechters geen vaste goederen rnoegen hebben; maar hun geld, als ze er rente van willen trekken, aan hun medeburgers ter leen moeten geven en zodoende veeleer geneigd zijn hen te bevoordeelen dan ze te benadeelen; vooral als die rechters, zooals wij zeiden, in grooten getale zijn.

§ 22. Aan het leger, zeiden wij verder,⁶⁶ moet geen soldij worden uitgekeerd, daar de grootste belooning voor den krijgdsdienst de vrijheid is. In den Natuurstaat toch tracht elk om zijn vrijheid alleen, zich zooveel hij kan te verweeren, en verwacht geen ander loon voor zijn manhaftigheid dan zijn onafhankelijkheid. In de burgerlijke samenleving echter zijn alle burgers te zamen te beschouwen als de mensch in den natuurstaat en zorgen dus, wanneer ze allen voor dien staat ten strijde trekken voor eigen veiligheid en eigen belangen. Raadsheeren. Rechters, Schouten enz. zorgen echter meer voor anderen dan voor zich zelf en daarom is het billijk aan hen een belooning voor hun bemoeiingen toe te kennen. Daarbij komt dat er geen eevoller noch krachtiger spoorslag is tot overwinnen in den krijg, dan het beeld der vrijheid. Indien daarentegen slechts een deel der burgers tot den krijgdsdienst wordt aangewezen, waardoor het tevens noodzakelijk wordt hun een vast handgeld toe te kennen, zal de Koning dezen natuurlijk boven anderen onderscheiden (zooals wij in § 12 van dit Hoofdstuk aantoonde) en dat terwijl het menschen zijn, die niets anders verstaan dan vechten, in vreedstijd wegens gebrek aan bezigheid door losbandigheid den verkeerden weg opgaan, en ten slotte uit armoede en getrek op niets anders zinnen dan op roof, binnenlandsche onlusten en oorlogen, zoodat men dan ook genist kan zeggen dat zulk een Eenhoofdige regeering eigenlijk een voortdurende oorlogstoestand is, waarbij de krijgslieden alleen vrijheid genieten, maar de overige burgers in dienstbaarheid verkeerden.

§ 23. Wat wij in § 32 van het vorige Hoofdst. over het opnemen van vreemdelingen onder de burgers opmerkten, spreekt, geloof ik, vanzelf. Bovendien zal wet niemand het betwijfelen dat zij die 's Konings bloedverwanten zijn, verre van hem verwijderd moeten wezen, en zich niet met krijgzsaken maar met de werken des vredes moeten bezighouden; hetgeen hun zelf tot eer en aanzien en het rijk tot rust zal strekken. Toch schijnt zelfs deze maatregel den Heerschers der Turken niet veilig genoeg geweest te zijn; weshalve zij zich ten plicht gesteld hebben, al hun broeders om te brengen. En dit behoeft ons geenszins te verbazen; want hoe onbeprekter het regeeringsgezag aan één man is opgedragen, des te gemakkelijker kan het (als. wij in § 14 van dit Hoofdst. hebben aangetoond) van den een op den ander worden overgedragen. Dat overigens in een Alleenheerschappij als wij ons hier hebben gedacht, waarin namelijk geen enkele huursoldaat is, op de door ons omschreven wijze, voldoende voor 's Konings veiligheid gezorgd is, is buiten twijfel.

§ 24. Ook wat door ons in § 34 en 35 van het vorige Hoofdst. gezegd is, is aan geen redelijken twijfel onderhevig. Gemakkelijk ook is het te bewijzen dat de-Koning geen vreemde vrouw moet huwen. Want behalve dat twee Staten ook al zijn ze door een verdrag met elkander verbonden, toch in staat van vijandschap verkeerden (zie § 14 Hoofdst. 3) moet men er bovenal voor zorgen, dat er geen oorlog ontstaat wegens familieaangelegenheden des Konings; en daar de meeste twisten en verdeeldheden

⁶⁵ Tacitus Gesch. II 84.

⁶⁶ Zie VI § 31.

ontspruiten uit bondgenootschappen, die op huwelijken berusten⁶⁷, welke vraagstukken tusschen Staten meest door geweld van wapenen worden uitgemaakt, volgt daaruit, dat het verderfelijk is voor een rijk, (zulk) een nauw verbond met een ander te sluiten.⁶⁸ Een noodlottig bewijs hiervan lezen we in de Schrift: want toen Salomo, die een dochter van den koning van Egypte ten huwelijk had genomen, gestorven was, voerde zijn zoon Rehabeam een zeer ongelukkigen oorlog met Susak (Susan) den koning der Egyptenaars, door wien hij volkomen verslagen werd.⁶⁹

Zoo werd ook het huwelijk van Lodewijk XIV, den koning der Franschen met de dochter van Philips IV de oorzaak van een nieuwen krijg; en zijn hiervan bovendien nog vele andere voorbeelden in de geschiedenis te vinden.

§ 25. De uitwendige gedaante van het Rijk moet altijd een en dezelfde blijven en dus moet er één Koning, deze altijd van hetzelfde geslacht en het rijk ondeelbaar zijn. De reden waarom ik gezegd heb dat de oudste zoon des Konings zijn vader rechtens opvolgt, of (indien hij kinderloos sterft) 's Konings naaste bloedverwant, blijkt uit § 13 van het vorig Hoofdst. zoowel als uit de overweging dat de keuze eens konings, eenmaal door het volk gedaan, als het mogelijk is, onveranderd moet blijven. Anders zal het noodwendig dikwerf gebeuren dat het hoogste gezag weer komt in handen van het volk, de grootste verandering die men zich denken kan, en daarom ook de allergevaarlijkste.

Wie echter beweren dat de Koning omdat hij Heer van het rijk is, en daarover onbeperkt gezag voert, zulks over kan dragen op wien hij wil, en tot opvolger benoemen wien hij verkiest, en dat zoodoende 's konings zoon rechtens het rijk erft, bedriegen zich inderdaad. Want 's Konings wil heeft zoolang kracht van wet als hij het Rijkszwaard voert; de rechtsgrond van elk gezag rust alleen op de macht van den gezaghebbende. De koning kan dus wel afstand doen van het gezag maar het niet aan een ander overdragen dan met goedvinden van het volk of het krachtigste deel daarvan.

Om dit nog duidelijker te doen uitkomen, bedenke men dat kinderen niet volgens natuurrecht, maar volgens staatsrecht erfgenamen van hun ouders zijn; aangezien het alleen aan de macht van den Staat is te danken, dat iemand eenig goed in eigendom bezit, zoodat door dezelfde macht of krachtens hetzelfde gezag waardoor de beschikking van iemand over zijne goederen wordt erkend, die beschikking ook na zijn dood rechtsgeldig blijft, zoolang de Staat in wezen blijft. Op die wijze is het mogelijk dat ieder die in een geordenden staat leeft, het recht dat hij tijdens zijn leven had ook na zijn dood behoudt, aangezien hij, als gezegd is, in staat is, niet uit eigen machtsvolkomenheid maar alleen krachtens den wil van den Staat die eeuwig is, sommige bepalingen te maken betreffende zijne goederen. Met den Koning echter is het een geheel ander geval; want 's Konings wil is zelf het Staatsrecht, en de Koning is de Staat zelf.⁷⁰ Is de Koning dus gestorven dan heeft in zekeren zin ook de Staat opgehouden te bestaan, en keert de geregelde orde van zaken weer terug tot den natuurstaat. Het hoogste gezag komt dus van zelf weer bij het volk, en dit kan derhalve met volle recht nieuwe wetten geven en oude afschaffen. En zoo blijkt dat niemand den Koning rechtens kan opvolgen dan wien het volk tot zijn opvolger verkiest, of in een Gods-regeering als de Staat der Hebreëen eertijds was, degeen dien God door Zijn profeet had uitverkoren. Ook zou dit hieruit af te leiden zijn, dat 's Konings zwaard of zijn recht, inderdaad niets is dan de wil van zijn volk, of althans van het krachtigste deel daarvan; of ook wel hieruit te bewezen dat met rede begaafde menschen

⁶⁷ Ten minste in Spinoza's tijd.

⁶⁸ Vele dezer beschouwingen zijn toepasselijk op de verbindtenissen van Willem II en Willem III met het Engelsen koningshuis.

⁶⁹ 1 Kon. 14: 25 in Ketib. (Aanteekening van Prof. Land).

⁷⁰ "L'Etat, c'est moi", zei Lodewijk XIV.

nooit zoo volkomen afstand doen van hun recht dat zij ophouden menschen te zijn en geheel als kuddedieren kunnen beschouwd worden; doch het is niet noodig hierop verder in te gaan.

§ 26. Wat overigens de vrijheid van godsdienst betreft, of het recht om God te eeren zooals men wil, dit kan niemand op een ander overdragen. Hierover hebben wij evenwel in de beide laatste hoofdstukken van het Godgeleerd Staatkundig Vertoog uitvoerig gesproken, en het is dus overbodig dit hier te herhalen

In het voorgaande heb ik de grondtrekken eener volmaakte Alleenheerschappij, al is het dan ook kort, toch duidelijk genoeg, naar ik meen, uiteengezet. Hun samenhang of het verband der onderdeelen van het rijk zal ieder gemakkelijk kunnen ontdekken, die ze allen te zamen eenigszins aandachtig wil beschouwen. Het eenige wat ik nog moet doen opmerken is dat ik mij hier een Alleenheerschappij heb gedacht die door een vrij volk ingesteld wordt. Daarvoor alleen kunnen deze beschouwingen van nut zijn, want een volk dat eenmaal aan een anderen regeeringsvorm gewend is, zal nooit zonder groot gevaar voor zijn bestaan, de erkende grond slagen van den Staat omverhalen en zijn geheele Staatsinrichting wijzigen.

§ 27. Alles nu wat wij hier ter neder schreven, zal wellicht belachelijk voorkomen aan hen die de gebreken welke alle menschen eigen zijn, alleen tot het grauw beperken; van oordeel dat het gemeene volk geen maat kent, dat het woedt en raast, als het niet siddert van vrees, dat het laaghartig kruipt of overmoedig heerschen wil, dat het geen waarheid erkent en geen oordeel heeft enz. Toch hebben alle menschen denzelfden aard gemeen. Wij laten ons alleen door uiterlijk aanzien en zekere beschaving verblinden en van daar komt het, dat wij vaak, als twee menschen hetzelfde doen, zeggen dat de een dit straffeloos mag doen en de ander niet; niet omdat de daad maar de dader verschillend is. Trotschheid is een eigenschap van allen die regeeren. Menschen die slechts voor één jaar een ambt bekleeden verhoovaardigen zich daarop, wat kan men dan niet verwachten van edelen, die sinds onheugelijke tijden eereposten bekleeden. De verwatenheid van dergelijke menschen wordt evenwel door een zekere fierheid, prachtlievendheid en vrijgevigheid, door de volledige samenstemming hunner gebreken, door een zekere bestudeerde dwaasheid en bevallige verdorvenheid verguld; zoo zelfs dat hun gebreken, die elk op zichzelf beschouwd afschuwelijk en schandelijk zijn, omdat ze dan het duidelijkst uitkomen, aan onervarenen en onkundigen eerbaar en welvoegelijk schijnen. Het volk kent overigens geen maat en het pleegt geweld als het niet door vrees in bedwang wordt gehouden, omdat vrijheid en dienstbaarheid nu eenmaal moeielijk te vereenigen zijn. Ook behoeft men zich niet te verbazen dat het mindere volk de waarheid niet inziet en geen oordeel kan vellen, wanneer de belangrijkste rijksaangelegenheden buiten hen om worden behandeld en het niets kan doen dan enkele gissingen maken uit het weinige dat men niet voor hen geheim kan houden. Zijn oordeel op te schorten is een deugd die zelden voorkomt; en daarom is het ook de grootste dwaasheid, om alles buiten de burgers om te willen behandelen en tevens te verlangen dat zij daarover geen verkeerd oordeel vellen, noch alles verkeerd uitleggen. Want bijaldien het gemeen in staat was zich te beheerschen, over te weinig bekende zaken zijn oordeel op te schorten, of uit weinige gegevens een juist oordeel over de zaken uit te spreken, dan zou het immers veeleer verdienen te regeeren dan geregeerd te worden. Maar bovendien, als gezegd, alle menschen hebben een en dezelfde natuur: zijn trotsch op hun gezag; boezemen anderen vrees in als ze zelf geen vrees behoeven te koesteren; terwijl overal aan de waarheid wordt te kort gedaan door hen die vervolgd en benadeeld worden, vooral daar waar een of weinigen regeeren, die bij het gerechtelijk onderzoek niet recht en waarheid, maar alleen wat er bij te verdienen valt, in het oog houden.

§ 28. Voorts plegen beroepssoldaten (of soldeniers), gewend als zij zijn aan krijgstuft en gehard tegen koude en gebrek, minachtend neer te zien op den burgerweer, als veel minder geschikt voor belegeringen of den strijd in het open veld. Maar dat ons Rijk daarom ongelukkiger zou zijn of minder duurzaam, zal niemand die gezond verstand heeft, ooit beweren. "Veeleer zal niemand die de zaken onpartijdig beziet, ontkennen dat zulk een Rijk het aller duurzaamst is, dat niets kan doen dan zich in zijn bezit te handhaven, maar niet sterk genoeg is om het bezit van anderen te begeeren,⁷¹ dat derhalve op allerlei wijze den oorlog zoekt te ontwijken en den vrede te handhaven.

§ 29. Gaarne geef ik toe dat het bijna onmogelijk is de plannen van een rijk als 't door ons bedoelde geheim te houden. Maar tevens zal ieder het met mij eens zijn, dat het veel beter is dat de rechtvaardige besluiten van een of ander rijk aan de vijanden daarvan worden medegedeeld, dan dat de verkeerde geheime raadslagen van dwingelanden voor de burgers van het rijk verborgen blijven. Wie de aangelegenheden van een rijk in 't geheim kunnen behandelen, hebben dit ook volkomen in hun macht, en belagen de burgers in tijden van vrede, niet anders dan den vijand in oorlogstijd. Dat geheimhouding een regeering dikwerf ten goede komt, kan niemand ontkennen; maar dat zonder haar een rijk niet zou kunnen bestaan zal ook niemand ooit kunnen bewijzen. Aan den anderen kant is het echter onmogelijk aan een man het bewind van zaken zonder eenig voorbehoud toe te vertrouwen en tegelijk zijn vrijheid te behouden; en zodoende zou⁷² men dwaas handelen zich zelf het grootste kwaad op den hals te halen om een gering nadeel te ontgaan. Toch was dit altijd het liedje van hen die streefden naar onbepert gezag, dat het van zoo overwegend belang voor den Staat was, zijn aangelegenheden in 't geheim te behandelen; en meer dergelijke beweringen die hoe meer zij schijnbaar strekken tot voordeel van den Staat, des te zekerder uitloopen op verfoeilijke slavernij.

§ 30. En al is nu, om hiermede te eindigen, voor zoover ik weet, nog nooit eenig Rijk onder al de door ons genoemde voorwaarden opgericht,⁷³ zoo zouden wij toch ook uit de ervaring⁷⁴ bewijzen kunnen dat deze vorm van Eenhoofdig Bewind de beste is, indien wij ons oog wilden vestigen op de oorzaken van het behoud en den ondergang van alle beschaafde Rijken. Dit zou ik echter niet kunnen doen zonder daarmede den lezer geweldig te vervelen; toch wil ik één voorbeeld dat mij bijzonder opmerkenswaardig voorkomt niet met stilzwijgen voorbijgaan, en dat is namelijk het Rijk der Arragoniërs, die met bijzondere trouw aan hun koningen waren gehecht en met niet minder standvastigheid 's rfsks instellingen ongeschonden bewaarden. Want zoodra zij zich het slavenjuk der Mooren van de schouders hadden geschud, besloten ze een koning te kiezen en toen ze het niet eens konden worden op welke voorwaarden, kwamen ze overeen hieromtrent den Roomschen Hoogepriester om raad te vragen. Deze, zich hierin geheel en al als stedehouder van Christus gedragende, berispte hen dat ze niet genoeg schenen te hebben aan het waarschuwend, voorbeeld der Hebreëen en zoo vast besloten waren een koning te zoeken; indien ze echter hun plan niet wilden laten varen, raadde hij hun geen koning te kiezen dan na te voren allezins billijke en met den volksaard strookende instellingen te hebben aangenomen, en daarbij vooral een Opperraad⁷⁵ te

⁷¹ Er bestaat een Lat. spreekwoord: *Amittit merito proprium qui alienum adpetit*. Misschien doelt hierop Spinoza's gezegde.

⁷² Ik lees bier *esset*.

⁷³ Spinoza heeft hier een soort van grondwettig koningschap geleerd, dat destijds bijna niet bekend was.

⁷⁴ Voor Spinoza is de ervaring gelijk aan de geschiedenis.

⁷⁵ *Concilium Supremum*.

kiezen, die evenals de Ephoren te Lacedaemon tegenover den koning zou staan, en onbeperkte volmacht zou hebben, om alle oneenigheid die tusschen den Koning en de burgers mocht rijzen, uit den weg te ruimen. Dezen raad volgend, maakten ze allerlei bepalingen die hun het meest gepast voorkwamen, wier opperste tolk en dientengevolge ook handhaver in hoogste beroep niet de Koning maar genoemde Raad zou zijn, dien zij den Raad der Zeventienen noemen, en wiens voorzitter Justitia heet. Deze Justitia en deze Zeventienen, niet bij stemming maar bij het lot en voor het leven gekozen, hebben dus het volste recht alle vonnissen, door andere Regeeringslichamen zoowel wereldlijke als geestelijke of zelfs door den Koning uitgesproken, te herroepen en te vernietigen; zoodat ieder burger het recht had zelfs den Koning voor deze rechtbank te dagen. Bovendien hadden ze eertijds ook het recht den Koning te kiezen en van zijn macht te berooven; maar na verloop van een aantal jaren wist Koning Don Pedro, bijgenaamd "de Dolk" door kuiperijen, geschenken, beloften en allerlei soort van vleierijen eindelijk te bewerken, dat dit recht werd afgeschaft - waarbij hij, zoodra hem dit werd toegestaan, in aller tegenwoordigheid zich met een dolk de hand afsloeg of, wat ik eerder geloof, verwondde, zeggende: dat het (voortaan) den onderdanen niet vrij zou staan een koning te kiezen dan ten koste van koninklijk bloed - echter alleen onder deze voorwaarde "dat zij ten allen tijde de wapenen mochten opnemen tegen elken geweldenaar, die de regeering wilde bemachtigen ten hunnen nadeele, ja zelfs tegen den Koning en zijn toekomstigen erfgenaam, als zij op die wijze zich van de regeering wilden meester maken." Door deze voorwaarde werd het vroegere recht niet zoozeer afgeschaft dan wel nauwkeuriger omschreven.

Want een Koning kan, zooals wij in § 5 en 6 van Hoofdst. 4 aantoonen, nooit volgens staatsrecht, maar alleen door oorlogsrecht van zijn gezag ontheven worden, zoodat de onderdanen niet anders dan met geweld zich tegen zijn onderdrukking kunnen verzetten. Bovendien hadden de Arragoniers nog andere bepalingen gemaakt, die echter hier niet ter zake doen. Nadat nu deze instellingen met algemeen goedvinden waren aangenomen⁷⁶ bleven zij een ongelooflijk langen tijd ongeschonden van kracht, daar zoowel de Koningen jegens de onderdanen als de onderdanen jegens den Koning hun beloften trouw nakwamen. Doch toen het rijk van Castilië bij erfenis aan Ferdinand toeviel, die het eerst van allen "de Katholieke" werd genoemd, begon deze vrijheid der Arragoniërs den Castellanen te ergeren, die daarom Ferdinand voortdurend aanraadden, die rechten af te schaffen. Deze echter, nog niet aan onbeperkte heerschappij gewend, durfde dit niet te wagen en antwoordde zijn raadslieden het volgende : dat hij vooreerst de regeering van Arragonië op de hun bekende voorwaarden had aanvaard en plechtig gezworen had die te handhaven, en dat het dus onedel zou zijn die belofte te breken; maar dat hij bovendien overtuigd was, dat zijn Rijk stand zou houden zoolang de veiligheid van den koning even groot was als die der onderdanen, zoodat 's konings macht niet zwaarder woog dan die der onderdanen, en die der onderdanen niet zwaarder dan die van den Koning; want zoodra een der partijen de overhand verkreeg, zou de zwakste partij niet alleen de vorige gelijkheid weer trachten te herstellen, maar uit spijt over het geleden verlies dit ook op de andere zoeken te verhalen, waarvan de ondergang van een van beide of van beide het gevolg zou zijn."

Over welke verstandige woorden ik mij niet genoeg zou kunnen verbazen, indien zij niet waren uitgesproken door een koning die niet over slaven maar over vrije mannen gewoon was te regeeren. Dus behielden de Arragoniërs hunne vrijheid niet meer als een recht maar door de gunst van machtiger koningen tot op Philippus II, die hen met meer geluk wel is waar, maar niet minder wreed onderdrukte⁷⁷ dan de Geunieerde Gewesten.⁷⁸ En ofschoon Philips III alles op den ouden voet schijnt

⁷⁶ Hier heb ik "instructis" gelezen.

⁷⁷ Zie de Geschiedenis hiervan bij Hooft, Vaderl. Historiën 3de Deel 12de Boek; in de uitgave van Hecker blz. 44.

⁷⁸ Letterlijk staat er "dan de Provinciën der Verbondenen."

hersteld te hebben, zoo hielden de Arragoniërs, dewijl de meesten door de zucht om de grooten der aarde te vleien (want het is immers dwaas de verzenen tegen de prikkels te slaan) en de overigen door vrees waren bevangen, niets over van hun vrijheid dan schoonklinkende woorden en ijdele vormen.

§ 31. En zoo komen wij tot het besluit, dat een volk zich een voldoende mate van vrijheid ook onder een koninklijke regeering kan verzekeren, mits het slechts zorgt, dat 's konings macht alleen van de macht van het volk afhankelijk is en niet dan met behulp des volks in stand kan worden gehouden. Dit was dan ook de eenige Regel, dien ik gevolgd heb bij het ontwerpen van de grondwet eener Eenhoofdige Regeering.

HOOFDSTUK VIII.

(VAN DE REGENTENHEERSCHAPPIJ.)

Dat een Regeering der Aanzienlijkste burgers uit een groot aantal Regenten⁷⁹ moet bestaan; - over haar voortreffelijkheid; - en dat deze regeering nader bij de volmaakte staat dan de Eenhoofdige en om die reden ook meer waarborgen geeft voor het behoud der vrijheid.

§ 1. Tot dusver spraken wij over de Eenhoofdige Regeering. Thans zullen wij eens nagaan hoe een regeering der Aanzienlijkste burgers moet worden ingericht, om stand te kunnen houden. Een regeering der voornaamste burgers (Aristocraticum Imperium) is, zooals wij zeiden,⁸⁰ een regeering waar niet één man, maar enkele, uit het volk Uitverkorenen de hoogste macht in handen hebben. Deze Uitverkorenen zullen wij in het vervolg Regenten (Patricii) noemen.⁸¹ Met opzet zeg ik, "sommige Uitverkorenen," want hierin bestaat het voornaamste onderscheid tusschen dezen regeeringsvorm en het Volksbewind, dat namelijk in een Regentenregeering het recht om te regeeren alleen van keuze afhangt; in een Volksregeering daarentegen hoofdzakelijk van een of ander aangeboren of bij toeval verkregen recht, zooals later zal worden aangetoond;⁸² in dier voege dat, al werd ook in een of ander Rijk het geheele volk als regeeringspersoon (Regent) erkend: indien dit recht slechts niet erfelijk was noch door een voor allen geldende wet op anderen⁸³ overging, zulk een regeering toch in alle opzichten een Regentenregeering zou zijn, aangezien geen andere personen onder de Regenten worden opgenomen dan die daartoe opzettelijk gekozen zijn. Zijn er nu echter slechts twee personen aangewezen, dan zal den een den ander trachten te overvleugelen, en daar ieder van hen een aanzienlijke macht bezit, zal het rijk lichtelijk in twee partijen verdeeld worden en in drie vier of vijf, indien drie vier of vijf personen de macht in handen hebben, terwijl daarentegen de partijen des te zwakker zullen zijn naarmate het gezag aan meerderen is opgedragen; waaruit volgt dat men in elke Regenten-regeering, met het oog op de veiligheid van den Staat, bij het bepalen van het aantal Regenten noodzakelijk, rekening moet houden met de grootte van het Rijk.

§ 2. Stel nu dat het voor een rijk van middelbare grootte voldoende is, dat er honderd vroede mannen zijn aan wien het hoogste Rijksgezag (Imperii potestas) is opgedragen, en aan wien dus het recht toekomt (nieuwe) Mederegenten (Collegae Patricii) te kiezen⁸⁴ wanneer een hunner overleden is. Natuurlijk zullen dezen op allerlei wijzen trachten hun kinderen of naaste verwanten hen te doen opvolgen: en dientengevolge zal de hoogste staatsmacht altijd blijven in handen van hen die bij toeval kinderen of bloedverwanten der Regenten zijn. En daar er onder de honderd menschen die bij geluk tot hooge eereposten opklimmen, ternauwernood drie gevonden worden die uitmunten en zich onderscheiden door schranderheid en beleid, zal de uitkomst zijn dat het rijksgezag niet bij honderd, maar slechts bij twee of drie personen berust, die door geestkracht uitblinken en

⁷⁹ Partricii = Beschreven vaderen = Oud-Burgers = Keurraden (Glasemaker) = Regenten. Aristocratia of Imperium Aristocraticum: Regeering der Aanzienlijkste burgers, veelhoofdig bewind, Regentenregeering.

⁸⁰ Hoofdst. II. § 17.

⁸¹ Wat hier volgt tot (.gekozen zijn" is door Glasemaker niet vertaald.

⁸² Zie Hoofdst. XI.

⁸³ b.v. op uitlanders.

⁸⁴ Dit werd vroeger coöptatie genoemd.

gemakkelijk alles aan zich kunnen trekken, terwijl ieder van hen door de algemeen menschelijke begerlijkheid gedreven, zich een weg zal kunnen banen tot de Alleenheerschappij. Indien we dus goed rekenen, dan zal men in een Staat die in verhouding tot zijn omvang honderd Overheidspersonen óp zijn minst vereischt, het gezag aan vijfduizend Regenten: op zijn minst moeten opdragen. Op deze wijze toch zal het nooit missen, dat men (onder hen) honderd door geestkracht uitmuntende mannen vindt, aangenomen althans dat er onder vijftig menschen die naar eereposten dingen en die (bij geluk?) verkrijgen, altijd een gevonden wordt die zich met de besten kan meten, terwijl anderen hun best zullen doen de deugden der besten nabij te komen en daarom ook waardig zijn om te regeeren.⁸⁵

(OVER DE REGEERING VAN ÉÉN HOOFDSTAD).

§ 3. In den regel zijn de Regenten, de burgers van ééne stad, die het hoofd is van het geheele Rijk, zoodat dan ook zulk een Staat of Gemeenebest naar die stad genoemd wordt, zooals vroeger het Romeinsche en heden ten dage het Venetiaansche, Genueesche enz. Het Gemeenebest der Hollanders⁸⁶ echter noemt zich naar een geheel Gewest,⁸⁷ wat ten gevolge heeft dat de onderdanen van dit Rijk een grootere mate van vrijheid genieten.

Voor wij nu echter de grondslagen waarop zulk een Regentenregeering rusten moet, nader kunnen omschrijven, willen wij eerst de aandacht vestigen op het onderscheid tusschen een regeering die aan een persoon en een andere die aan een behoorlijk uitgebreiden Raad (Concilium) is opgedragen; een onderscheid dat inderdaad zeer groot is. Want ten eerste is de macht van één mensch verre van toereikend om een geheel rijk te torschen (zooals we in § 5 van Hoofdst. VI hebben gezegd), iets wat nooit van een behoorlijk uitgebreide Vergadering kan worden gezegd zonder dat men zich zelf tegenspreekt, daar ieder die zegt dat een Vergadering groot genoeg is, daarmede tegelijk ontkent dat ze niet in staat is het bewind te voeren. Een koning heeft dus onvermijdelijk Raadslieden noodig; een Raad als bovengenoemd geenszins. Voorts zijn Koningen sterfelijk, Regeeringslichamen daarentegen eeuwigdurend; en zodoende komt het Rijksgezag, als het eenmaal in handen van een behoorlijk groote Vergadering is gesteld, nooit weer bij het volk terug; wat bij het Eenhoofdig gezag niet het geval is, zooals door ons in § 25 van het vorig Hst. is aangetoond. Ten derde is het bewind van een Vorst, wegens diens jeugdigen leeftijd, ziekte, ouderdom of andere redenen, dikwerf aan de genade van anderen overgeleverd, terwijl het gezag van bovenbedoelden Raad daarentegen altijd een en hetzelfde blijft. Ten vierde is de wil van één man zeer veranderlijk en onbestendig, om welke reden dan ook in een Alleenheerschappij alle recht wel altijd 's Konings verklaarde wil, maar niet altijd 's Konings wil ook wet moet zijn; (zooals wij in § 1 van het vorig Hst. zeiden). Van den wil van een behoorlijk groot Regeeringslichaam (Concilium) kan dit niet worden gezegd, want nademaal zulk een Raad (als boven is aangetoond) geen Raadslieden noodig heeft, moet ook onvermijdelijk al hij wat uitdrukkelijk als zijn wil verklaart, wet zijn.

Diensvolgens komen wij tot het besluit dat een regeering die aan een Raad van een voldoende aantal leden is opgedragen, volkomen is of althans de volmaakte regeering het meest nabij komt; daar toch de eenige regeering die werkelijk volmaakt mag heeten, die is, waar de oppermacht in handen van het geheele volk berust.⁸⁸

⁸⁵ Deze vertaling is eenigszins vrij; men vergelijkte den tekst. Het is Spinoza hier om de 'aristoi', of besten te doen.

⁸⁶ Men ziet hieruit hoe de Staatseenheid der Hollanders voor Spinoza in de Provincie bestond.

⁸⁷ "Gewest" is het historisch woord voor "Provincie"

⁸⁸ Een volmaakte regeering is die waar geen verzet denkbaar is; zulk eene is de volksregeering, in het afgetrokkene beschouwd.

§ 4. Voorzoover echter dit Bewind der voornaamste burgers, - zooals straks bewezen is - nooit weer tot het volk terugkeert; het volk daarbij volstrekt niet geraadpleegd wordt, maar elk besluit van bovengenoemden Raad onherroepelijk wet is; is het alleszins als onbeperkt te beschouwen: weshalve zijn grondslagen geheel en alleen moeten steunen op den wil en het beleid van dien Raad en niet op de bedachtzaamheid van het volk, aangezien dit zoowel van de beraadslagingen als van het stemmen is uitgesloten. De eenige reden waarom deze regeeringvorm in werkelijkheid toch niet onbeperkt is, kan dan ook niet anders zijn dan dat het volk aan hen die regeeren altijd eenige vrees inboezemt, waardoor dit steeds eenige vrijheid blijft houden die het, al is zij ook niet in een wet uitgedrukt, zich toch stilzwijgend voorbehoudt en handhaaft.

§ 5. Er blijkt ons dus dat de toestand van zulk een Rijk dan het best zal zijn, indien het zoodanig is ingericht dat het zooveel mogelijk de onbeperkte heerschappij nabijkomt, d. i. een heerschappij waarin de menigte zoo min mogelijk behoeft te worden ontzien en geen enkele vrijheid erlangt dan die men haar volgens .de Grondwet des Rijks⁸⁹ noodzakelijk moet gunnen en dus niet zoo zeer als een recht van het volk als wel van het geheele Rijk te beschouwen is, dat alleen door de Aanzienlijken als ware het hun eigen recht gehandhaafd en beschermd wordt. Op die wijze toch zal de werkelijkheid met de leer volkomen in overeenstemming zijn, zooals blijkt uit de voorgaande § en overigens van zelf spreekt. Want het is buiten kijf, dat de Regenten des te minder gezag hebben hoe meer rechten het volk zich voorbehoudt, zooals die welke in Neder-Duitschland, de werklidenvereenigingen, die men Gilden noemt, vaak plegen te bezitten.⁹⁰

§ 6. Gevaar voor knellende onderdrukking ten gevolge van de onbeperkte volmacht aan den Raad gegeven, is volstrekt niet voor het volk te duchten. Want de wil van zulk een groot lichaam kan niet door willekeur, maar moet door de Rede geleid worden, daar menschen die door booze hartstochten geleid worden steeds oneenig zijn, en nooit tot eensgezindheid kunnen komen, dan voorzoover zij beoogen wat betamelijk is of althans den schijn van betamelijkheid heeft.

§ 7. Bij het vaststellen der grondslagen van een regeering van aanzienlijke burgers moet men dus vooral zorgen dat die grondslagen alleen rusten op den wil en de macht van genoemden oppersten raad: in dier voege dat die Raad zoo onafhankelijk mogelijk is en geen gevaar van de menigte hebbe te duchten. Ten einde nu die grondslagen, welke, zooals gezegd, alleen op den wil en de macht van den grooten Raad moeten gevestigd zijn, vast te stellen, moeten wij eerst nagaan welke waarborgen voor rust en veiligheid eigen aan het Eenhoofdig bewind, in dezen niet zijn toe te passen. Want vervangen wij deze door andere even afdoende regelen, meer overeenkomende met den aard van dezen Regeeringsvorm en laten wij de overige zooals zij zijn dan zullen natuurlijk alle redenen tot oproer zijn weggenomen, en dit bewind althans niet minder veilig zijn dan het Eenhoofdige; ja zelfs zal het des te veiliger zijn en zijn toestand des te beter, naarmate het meer dan het Eenhoofdige gezag zonder gevaar voor rust en vrijheid (zie § 3 en 6 van dit Hst.) het onbeperkte gezag naderbijkomt; want hoe grooter het gezag der overheid is, des te meer strookt de staatsvorm met de eischen der Rede (volgens § 5 van Hst. III), en des te geschikter is hij dus om orde en vrijheid te handhaven.

⁸⁹ Constitutio Imperii; hier is door Spinoza zelf het woord Grondwet genoemd. In de Hansesteden en België hadden de gilden vaak grooten invloed op de regeering die daardoor verzwakt werd.

⁹⁰ Zie de noot op de vorige bladzijde.

Laten we derhalve nagaan wat wij in Hst. VI van af § 9 hebben gezegd, om te verwerpen wat hier niet van pas is, en te zien wat hiermede in overeenstemming te brengen is.

§ 8. Dat het in de eerste plaats noodig is, een of meer steden te stichten en te versterken zal door niemand betwijfeld worden. Vooral moet die stad versterkt worden die het hoofd is van het geheele Rijk en bovendien die welke op de grenzen gelegen zijn,⁹¹ want de stad die aan het hoofd staat van het geheele rijk en het oppergezag heeft, moet ook sterker zijn dan alle andere. Overigens is het in dit rijk volstrekt overbodig alle ingezetenen in wijken (familias) te verdeelen.

§ 9. Ten opzichte van den krijgsdienst geldt het volgende: daar er in deze Staatsinrichting niet tusschen allen maar slechts tusschen Regenten naar gelijkheid gestreefd moet worden, en vooral daar de macht der Regenten zooveel grooter is dan die van het volk, staat het vast, dat het niet tot de levensvoorwaarden of grondregelen van zulk een Staat behoort, om het leger enkel uit ingezetenen te vormen.⁹²

Een eerste vereischte is echter dit, dat onder de Regenten niemand wordt opgenomen dan die den krijgsdienst in den grond verstaat. Om echter zooals sommigen willen, de Ingezetenen geheel van den krijgsdienst uit te sluiten, is inderdaad onzinnig. Want behalve dat de soldij aan de ingezetenen uitgereikt, in het rijk zelf blijft, terwijl alles wat aan vreemde krijgsknechten wordt uitbetaald, geheel teloor gaat; wordt daardoor bovendien de grootste kracht aan het rijk ontnomen, daar het zeker is, dat zij die voor huis en hof strijden, dit met buitengewone geestdrift doen. Tevens blijkt hier, dat het niet minder verkeerd is te meenen dat alle veldoversten, legerhoofden (Kolonellen, zegt Glasemaker) en hoplieden (Hoofdmannen, zegt Glasemaker), alleen uit Regenten gekozen moeten worden. Want welke dapperheid kan men verwachten van soldaten, wien alle uitzicht op roem en eer benomen is. Om daarentegen een wet te maken waarbij het den Regenten verboden wordt uitheemsche troepen te huren, wanneer de omstandigheden dit vereischen, hetzij tot hun eigen verdediging en het onderdrukken van oproerige bewegingen, hetzij om redenen van anderen aard, zou behalve dat het onverstandig is, ook strijden met het oppergezag der regenten, waarover men § 3, 4 en 5 van dit Hoofdstuk raadplege. Overigens moet men alleen in oorlogstijd en uit de Regenten alleen een bevelhebber over een legerafdeeling of over de geheele krijgsmacht kiezen, die op zijn langst gedurende een jaar het opperbevel mag voeren en niet in zijn ambt bestendig, noch later weer gekozen mag worden; - een bepaling die zoowel in een koninkrijk als wel voornamelijk hier van het hoogste gewicht is. Want hoewel, als boven gezegd is, het bewind veel gemakkelijker van een man op een ander, dan van een Volksraad op één man kan overgaan; zoo gebeurt het toch niet zelden dat de Regenten door hun eigen legerhoofden worden afgezet, wat nog veel grooter ramp voor het Gemeenebest is. Immers wanneer een alleenheerscher uit den weg wordt geruimd, heeft er geen verandering van regeering plaats, maar alleen een verwisseling van Opperhoofd; doch in een Regentenheerschappij kan dit niet gebeuren zonder een staatsomwenteling en den ondergang der meest aanzienlijke burgers,⁹³ waarvan Rome ons de meest noodlottige voorbeelden kan toonen. De reden waarom in een Koninkrijk, naar onze meening, alle krijgslieden zonder loon moeten dienen, geldt in de hier bedoelde staatsinrichting niet. Want daar de nderdanen zoowel van de beraadslagingen als van de stemmingen zijn uitgesloten, moet men ze geheel als vreemdelingen beschouwen en behooren ze dan ook op even billijke voorwaarden als de vreemdelingen voor den

⁹¹ Op grensvestingen was onze Republiek bijzonder gesteld.

⁹² Hier heb ik "nullis aliis" gelezen om het verband met Hst. VI § 10 en ook met het oog op het volgende.

⁹³ Zooals plaats had bij het optreden van Willem III, toen overal de wet verzet werd en de Oude Regenten voor goed werden uitgesloten.

krijgsdienst te worden afgehuurd. Hier bestaat ook geen gevaar dat ze door den Volksraad boven anderen worden voorgetrokken. Zelfs is het beter dat de Regenten aan de soldaten een vast loon voor hun diensten toekennen, opdat niet een ieder zich zooals het meestal gaat, te veel op zijn daden late voorstaan.

§ 10. Om dezelfde reden, namelijk dat alle ingezetenen, behalve de Regenten vreemdelingen zijn, gaat het niet aan zonder gevaar voor het Rijk de akkers, de huizen en al den grond in het bezit der gemeenschap te laten, en jaarlijks aan de ingezetenen te verhuren. Want onderdanen die geen deel aan de regeering hebben, zouden in tijden van tegenspoed zeer licht hun steden verlaten, indien ze hun bezittingen konden brengen waar ze wilden. Daarom moeten de akkers en de hoeven van een dusdanig rijk niet verhuurd worden maar verkocht, op die voorwaarde echter, dat ze jaarlijks uit de opbrengst een zeker quotum betalen enz., zooals dat in Holland geschiedt.

§ 11. Na deze overwegingen ga ik over tot de grondregelen waarop de Opperste Volksraad⁹⁴ steunen moet en gevestigd worden. In § 2 van dit Hoofdstuk zagen wij dat zulk een Raad in een middelmatig rijk uit ongeveer 5000 leden moet bestaan; men zal dus een middel te zoeken hebben om te zorgen dat het gezag niet langzamerhand in handen kome van een geringer aantal personen, maar dat, naarmate het rijk zich uitbreidt, ook hun aantal toeneme; voorts dat onder de Regenten zooveel mogelijk de gelijkheid worde bewaard; dat bovendien in vergaderingen de afdoening van zaken bespoedigd worde; dat er voor het algemeen welzijn gezorgd worde: en eindelijk dat de macht der Regenten of van den Volksraad grooter zij dan die der burgers; in dier voege echter dat het volk daarvan geen nadeel ondervindt.

§ 12. Tegen het bereiken van het eerste doel bestaat echter een groot bezwaar en dat is de afgunst. Want, zooals gezegd, zijn de menschen van nature elkaar vijandig gezind, en al worden ze nu ook door wetten aan elkander gehecht en verbonden, toch blijft hun aard onveranderd. En hieruit laat het zich m.i. dan ook verklaren dat een Volksregeering in een Regentenheerschappij en deze ten slotte in een Koningschap, overgaat,⁹⁵ Vast namelijk ben ik overtuigd dat de Regentenheerschappijen oorspronkelijk Volksregeeringen zijn geweest; en wel in dier voege dat een zeker aantal menschen, een nieuwe woonplaats zoekende, na die gevonden en bebouwd te hebben, een ieders recht op de regeering (aanvankelijk) onaangetast liet, aangezien niemand vrijwillig zijn gezag aan een ander afstaat. Maar hoe billijk ieder het ook moge vinden tegenover elkander gelijke rechten te hebben, toch acht men het onbillijk, dat vreemdelingen die tot hen overkomen gelijke rechten krijgen op een gebied dat zij zich met moeite hadden uitgezocht en ten koste van hun bloed hadden veroverd. Die vreemdelingen zelve hebben daarentegen ook niets in te brengen, daar ze immers niet om te heerschen, maar om hun eigen zaken te drijven derwaarts gekomen zijn, en meenen dat zij ruimschoots tevreden kunnen wezen indien hun slechts de vrijheid wordt gegund om rustig hun zaken te doen. Ondertusschen neemt echter door dien toevloed van vreemdelingen het volk voortdurend in aantal toe en dezen nemen langzaam aan de zeden van het volk over, totdat er eindelijk in geen enkel opzicht eenig onderscheid meer tusschen hen bestaat dan alleen hierin dat zij geen recht hebben om eereposten te verkrijgen. En terwijl nu het aantal van laatstgenoemden

⁹⁴ "Volksraad" heb ik gekozen voor Concilium Supremum, omdat Hooge Raad bij ons een rechterlijk lichaam is, en Rijksraad wat al te grootscheeps klinkt voor de staatkundige verhoudingen der 17de eeuw.

⁹⁵ Dat dit de algemeene gang van zaken is bewijst de geschiedenis der Joden en der Hollanders. Het Volk was oppermachtig in de woestijn, leefde later onder Richteren en eindelijk onder koningen. Nederland verzette zich als volk tegen Philips, leefde toen onder de regenten en nu onder een Koning.

dagelijks aangroeit, gaat dat der burgers om verschillende redenen achteruit.

Vaak immers sterven er geslachten uit, terwijl anderen wegens misdrijven verbannen worden en zeer velen zich niet bekommeren om het Gemeenebest wegens den benarden toestand hunner eigen bestaansmiddelen. Intusschen wenschen de vermogenden onder hen niets liever dan alleen te regeeren, en zoo wordt langzamerhand het gezag tot weinigen en eindelijk uit partijbelang tot een enkelen beperkt.⁹⁶ Hierbij zouden we nog andere redenen kunnen opgeven welke den ondergang van de hier bedoelde rijken tengevolge hebben, doch dewijl deze genoeg bekend zijn, weid ik daarover niet verder uit en zal nu in geregelde volgorde doen zien, welke de wetten zijn waardoor een staatsinrichting, als die waarvan wij hier spreken, in stand te houden is

§ 13. De voornaamste Wet van zulk een Staat moet die zijn, waarbij de verhouding van het getal der Regenten tot het gemeen (volk) wordt bepaald. Want volgens § 1 van dit Hst., moet er tusschen deze beide een vaste verhouding gehandhaafd blijven, zoodat naar gelang van de toename der bevolking ook het aantal der tot regeeren bevoegde burgers (Patriciërs) grooter wordt. Deze verhouding nu moet (met het oog op hetgeen in § 2 van dit Hst. is gezegd)⁹⁷ ongeveer overeenkomen met die van een tot vijftig d.w.z. dat het aantal der Regenten nooit meer van dat der menigte mag verschillen. Want volgens § 1 van dit Hoofdstuk kan zonder eenig nadeel voor dezen regeeringsvorm het getal der Regenten (naar verhouding) gerust veel grooter zijn dan van het volk, maar bestaat er alleen gevaar dat hun aantal te gering wordt.

Op welke wijze nu gezorgd moet worden dat deze wet ongeschonden gehandhaafd blijve, zal ik weldra zoodra de gelegenheid zich voordoet uiteenzetten.

§ 14. Alle regeeringsbevoegde personen (Regenten, Patriciërs) worden slechts uit enkele familiën op bepaalde plaatsen gekozen.

Het is echter uiterst verkeerd dit in een wet uitdrukkelijk voor te schrijven. Want behalve dat zulke familiën vaak uitsterven en men de overige niet kan uitsluiten zonder hen daardoor te beleedigen, is het bovendien met dezen regeeringsvorm in strijd dat de regenten-waardigheid erfelijk is. (Zie § 1 van dit Hst.) Op die wijze zou de regeering veel meer gaan gelijken op een volksregeering, als wij in § 12 van dit Hst. beschreven, een volksregeering namelijk waar slechts zeer weinig oud-burgers regeeren. Aan den anderen kant is het echter onmogelijk ja onzinnig te willen voorkomen, dat de Regenten hun zonen en bloedverwanten in de regeering kiezen en dientengevolge het recht om te regeeren tot enkele familiën beperkt blijft, zooals ik in. § 39 van dit Hst. zal aantonen.

Indien dit recht hun evenwel maar niet uitdrukkelijk bij de wet wordt toegekend en geen der andere burgers (en hiermee bedoelen wij allen die in het Rijk geboren zijn, de landstaal spreken, geen buitenlandsche vrouw tot echtgenoot hebben,⁹⁸ niet eerloos of dienstbaar zijn, noch ook in eenige ondergeschikte betrekking hun brood verdienen; onder welken ook de Wijn- en Bier-huishouders gerangschikt moeten worden) zodoende wordt uitgesloten, zal desalniettemin de regeeringsvorm onaangetast blijven, en de verhouding tusschen de regeeringspersonen en het gemeen⁹⁹ altijd bewaard kunnen worden.

§ 15. Indien nu daarenboven wettelijk bepaald wordt dat er geen jongelieden gekozen mogen worden, zal het onmogelijk zijn dat de regeeringsmacht in handen van enkele familiën geraakt; - en

⁹⁶ Dit is het natuurlijk beloop van zaken; zoo ging het bij ons ten tijde van de Witt.

⁹⁷ Spinoza laat hier de regel van § 2 als wet gelden, ook voor de verhouding tusschen regenten en burgers.

⁹⁸ waardoor in onze Republiek, alle Stadhouders b.v. uitgesloten zouden geweest zijn, en in het Joodsche rijk de meeste koningen.

⁹⁹ In 't Oud-Hollandsch gelijk "het volk."

daarom moet bij de wet worden vastgesteld dat niemand op de lijst der verkiesbaren gebracht mag worden voor hij zijn dertigste jaar heeft bereikt.

§ 16. Ten derde moet bepaald worden dat alle regeeringspersonen op een aangewezen plaats in de stad op vastgestelde tijden samen moeten komen, en dat hij die de Vergadering niet bijwoont en niet door ziekte of door een of andere zaak van algemeen belang verhinderd is, met een zware boete gestraft zal worden. Want deed men dit niet, dan zouden de meesten om de zorg voor hun huiselijke zaken, het gemeene¹⁰⁰ best verwaarloozen.

§ 17. De taak van dezen Raad moet zijn om wetten uit te vaardigen en af te schaffen, Mederegenten te kiezen en alle Rijksdienaren. Want die het gezag voert, zooals dit volgens de onderstelling het geval is met dezen Raad, kan onmogelijk aan een ander de macht geven om wetten te maken en af te schaffen, zonder daarmede tegelijk zijn onafhankelijkheid prijs te geven en het bewind over te dragen aan hem wien hij die macht verleend heeft, aangezien ieder, die, al is het maar een enkelen dag de macht heeft om wetten te maken en af te schaffen, de geheele staatsregeling kan veranderen. Daarentegen kan hij wel zonder gevaar voor zijn oppergezag, het dagelijksch beheer der rijkszaken voor een zekeren tijd en volgens bepaalde regelen aan anderen opdragen. Werden overigens de Rijksdienaren door iemand anders dan door dezen Raad benoemd, dan mocht men de leden daarvan veeleer weeskinderen dan regenten¹⁰¹ noemen.

§ 18. Aan het hoofd van dezen Raad plegen sommigen een Leider of Voorzitter te kiezen, hetzij voor het leven als de Venetiërs, hetzij tijdelijk als de Genuezen; zij doen dit echter met zooveel omzichtigheid, dat men duidelijk kan zien dat daarin een groot gevaar voor het Rijk is gelegen. En werkelijk is het o.i. dan ook niet te weerspreken dat hei rijk zoodoende den eenhoofdigen regeeringsvorm nadert. Voor zoover wij uit hun geschiedenis kunnen opmaken, is dit dan ook nergens anders aan toe te schrijven dan hieraan, dat deze volken voor de instelling dezer volksvertegenwoordiging onder de heerschappij van een Rijksbestierder of Hertog als onder koninklijk gezag stonden. Het benoemen van zulk een Leider is dus meer als een behoefte van dat volk, dan wel als een eisch van elke Regentenheerschappij als zoodanig te beschouwen.

§ 19. Daar nu echter het oppergezag van zulk een Rijk bij dezen Raad in zijn geheel, maar niet bij ieder lid daarvan in het bijzonder berust (want anders ware het een bijeenkomst van een ordelooze troep) is het hoogst noodzakelijk, dat alle Regenten zoodanig door wetten gebonden zijn dat ze als 't ware een lichaam uitmaken, bezielde door éénen geest. Wetten op zich zelf zijn echter krachteloos en worden al zeer licht overtreden, als zij die ze moeten handhaven dezelfde zijn die er tegen kunnen zondigen, die zelf alleen zich aan de straf moeten spiegelen, en hun ambtgenooten moeten straffen om hun eigen lusten door de vrees voor een dergelijke strafoefening te beteugelen; al hetgeen groote onzin is. Er moet dus een middel worden bedacht waardoor de inrichting van dezen Oppersten Raad en de Rijksinstellingen ongeschonden bewaard worden; zoodanig echter dat er onder de Regenten zooveel mogelijk gelijkheid blijve bestaan.

¹⁰⁰ Publicus is alles wat tot het volk behoort, oudtijds tot het "gemeen". Men vertaalt dit thans ten onrechte door "openbaar". Hebben wij hieraan ook ons "Openbaar Ministerie" te danken?

¹⁰¹ Hier komt het duidelijk uit, dat Spinoza met Patricii, Regenten heeft bedoeld.

(DE RAAD VAN STATE)¹⁰²

§ 20. Dewijl nu door het benoemen van een Bestuurder of Voorzitter, die ook stem mag uitbrengen bij de beraadslagingen, noodwendig een groote ongelijkheid ontstaat, vooral door de macht die men hem natuurlijkerwijze moet toekennen om zijn taak nauwgezet te kunnen waarnemen; zoo is er, alles wel beschouwd, niets te bedenken dat nuttiger voor het algemeen welzijn is, dan dat men onder bovengenoemden Volksraad een anderen Raad vorme uit Regenten, wier plicht alleen hierin bestaat om op te letten dat 's Rijks instellingen, voor zoover die de Regeeringslichamen en Landsdienaren betreffen, ongeschonden bewaard worden; in dien zin, dat zij de macht hebben iederen ambtenaar die zich misdraagt, d.w.z. die gezondigd heeft tegen de wetten die zijn eigen ambt betreffen, voor hun rechtbank te dagen en volgens de bestaande wetten te vonnissen; dezulken zullen wij in het vervolg Staatsraden noemen.

§ 21. Dezen moeten voor hun leven gekozen worden. Want indien men ze maar voor een korten tijd benoemde, zoodat ze later weer tot andere regeeringsambten konden worden geroepen, zouden we weer vervallen in die dwaasheid welke door ons in § 19 van dit Hst. is aangetoond. Om nu echter te voorkomen dat ze door een te langdurig bewind overmoedig worden, moet niemand tot dit ambt gekozen worden dan die zijn zestigste jaar of eenig daarboven heeft bereikt en het ambt van Senator (waarover straks) heeft bekleed.

§ 22. Hun aantal laat zich overigens gemakkelijk bepalen als wij bedenken dat deze Staatsraden zich verhouden tot de Regenten, als dezen te zamen tot het volk, hetwelk zij niet kunnen regeeren als hun aantal onvoldoende is. Zoodoende moet het aantal der Staatsraden staan tot dat der Regenten als het getal van dezen tot het gemeen, dat is: (volgens § 13 van dit Hst.) als 1 : 50.

§ 23. Daarenboven moet aan dezen Raad van State, om veilig zijn taak te kunnen uitoefenen, een afdeling; soldaten worden toegevoegd, die geheel onder zijn bevel moeten staan.

§ 24. Aan de Staatsraden moet evenmin als aan andere ambtenaren een vaste bezoldiging worden toegekend, maar zoodanige toevallige baten¹⁰³ dat ze niet dan tot groote schade van zich zelf de staatszaken verkeerd kunnen leiden. Want dat het niet meer dan billijk is aan de ambtenaren van het hierbedoelde rijk een belooning voor de waarneming daarvan toe te kennen, lijdt geen twijfel, daar de meerderheid van zulk een rijk uit het mindere volk bestaat, voor wiens veiligheid de Regenten hebben te zorgen, terwijl het intusschen zelf in 't geheel niet om het Gemeenebest, maar alleen om eigen zaken denkt. Maar aangezien aan den anderen kant niemand (zooals wij zeiden in § 4 van Hst. VII) eens anders belang behartigt dan wanneer hij daardoor tevens zijn eigen belang meent te dienen, is men verplicht de zaken aldus in te richten dat de Staatsdienaren, aan wie de zorg voor het Gemeenebest is opgedragen, niet beter voor zich zelven kunnen zorgen dan door te waken voor het algemeen welzijn.

§ 25. Aan de Staatsraden, wier plicht het is, als wij zeiden, om toe te zien dat de staatsregeling ongeschonden bewaard blijve, moeten de volgende baten worden toegewezen: Ieder huisvader, die ergens in het Rijk zijn woning heeft, moet verplicht worden jaarlijks een geldstukje van geringe

¹⁰² Deze opschriften zijn door ons er bij gevoegd om het overzicht gemakkelijker te maken. Syndici zijn: opziensers of toezieners, episkopoi, die voor het recht van den Staat waken. Zie onze Inleiding. Wetsverdedigers, zegt Glasemaker. De term syndici is aan de Atheners ontleend.

¹⁰³ Emolumenta. "Vervallen" zegt Glasemaker.

waarde, namelijk het vierde gedeelte van een ons zilver, aan de Staatsraden te betalen, om daardoor het aantal inwoners te leren kennen, en zodoende te weten te komen hoe groot het deel is dat de Regenten daarvan uitmaken. Vervolgens moet ieder nieuw benoemde Regent bij zijn verkiezing den Staatsraden een min of meer belangrijke som betalen, b.v. van twintig of vijf en twintig pond zilver.¹⁰⁴ Voorts moet ook de boete waartoe de afwezige Regenten (namelijk die welke een uitgeschreven vergadering niet bijwoonden) veroordeeld worden, aan de Staatsraden worden toegewezen, en daarenboven een gedeelte der goederen van alle misdadige Landsdienaars die voor hun rechtbank moeten verschijnen, hun worden toegekend als ze tot een of andere geldboete worden veroordeeld of hun goederen verbeurd verklaard worden. Dit komt echter niet allen ten goede, maar alleen aan hen die dagelijks zitting houden, en wier taak het is den Raad van State bijeen te roepen, waarover men § 28 van dit Hst. raadplege. Opdat echter de Raad van State altijd voltallig blijve, moet in den Volksraad, als die op den gewonen tijd is bijeengeroepen, voor alles dit punt ter sprake worden gebracht. Indien dit door de Staatsraden verzuimd is, is het de plicht van den Voorzitter van den Senaat (waarover wij straks gelegenheid zullen hebben iets in 't midden te brengen) den Volksraad daarover aan te spreken, en den voorzitter van den Raad van State te vragen wat de reden van zijn stilzwijgen is, en te vernemen wat daarover het gevoelen van den Volksraad is. Indien ook genoemde Voorzitter zich stilhoudt moet de Voorzitter van het Hoog-Gerechtshof, af als ook die zich stil houdt, de eerste de beste der Regenten de zaak ter sprake brengen en aan den voorzitter van den Raad van State zoowel als dien van den Senaat en de Rechters, naar de reden van hun stilzwijgen vragen. En opdat ook de wet waarbij jonge menschen worden uitgesloten, trouw worde nageleefd, bepale men, dat allen die hun dertigste jaar bereikt hebben en niet uitdrukkelijk van de Regeering zijn uitgesloten, hun naam moeten laten inschrijven op de rol in tegenoverstaan van den Raad van State en van hen voor een vasten prijs, een of ander teeken erlangen van de door hen verkregen waardigheid; zoo dat het hun vrijstaat een of ander sieraad, dat hun alleen wordt toegestaan, te dragen, waardoor zij zich onderscheiden en bij anderen in aanzien stijgen, terwijl intusschen wettelijk bepaald moet worden dat geen Regent bij verkiezingen iemands naam mag opgeven, dan hem wiens naam op de algemeene lijst is opgeschreven; en dat wel op zware boete. Bovendien mag niemand eenig ambt of bediening waartoe hij verkozen wordt, weigeren. En opdat ten slotte al de wezenlijke grondinstellingen van den Staat eeuwigdurend mogen wezen, moet er worden bepaald dat ieder die in den Volksraad eenig grondwettig recht ter sprake tracht te brengen, zooals het verlengen van het opperbevel van een of ander Legerhoofd of het verminderen van het aantal Regenten en dergelijke zaken, - zich schuldig maakt aan landverraad, (of Majesteitsschennis) en dat hij niet alleen ter dood veroordeeld moet worden met verbeurdverklaring zijner goederen, maar dat ook ter eeuwige herinnering aan zijn straf een of ander gedenkteeken in 't openbaar worde opgericht.

Ten einde aan de overige staatswetten bestendigheid te verzekeren is het voldoende te bepalen dat geen wet mag worden afgeschaft of eenige nieuwe wet afgekondigd, dan nadat vooraf de Raad van State, en vervolgens 3/4 of 4/5 van den Volksraad daarin hebben toegestemd.

§ 26. Dan moet ook nog bij de Staatsraden het recht berusten om den Volksraad bijeen te roepen, en daarin de zaken die beslist moeten worden ter tafel te brengen, - terwijl hun mede de eerste plaats in den Volksraad toekomt, hoewel zonder stemrecht.

Voor ze echter zitting nemen, moeten ze bij het welzijn van den Volksraad en bij de vrijheid der gemeente zweren, alle krachten te zullen inspannen om de wetten der vaderen ongeschonden te handhaven, en te zorgen dat voor het algemeen welzijn gewaakt wordt. Na deze plechtigheid laten

¹⁰⁴ Een pond was oudtijds een gulden.

zij de aanhangige zaken achtereenvolgens aan den Raad mededeelen door den ambtenaar, die hun geheimschrijver is.

§ 27. Om verder op het nemen van besluiten en het verkiezen van 's lands dienaren, allen regenten gelijken invloed te verzekeren, en alle zaken snel te doen uitvoeren, is het zeer aanbevelenswaardig den regel der Venetiërs te volgen. - Dezen namelijk, kiezen bij de benoeming van Rijksambtenaren eenigen uit den Raad bij loting, en terwijl deze de te verkiezen ambtenaren achter elkander opnoemen, geeft ieder Regent zijn meening over den ter verkiezing, voorgestelden ambtenaar hetzij goedkeurend of afkeurend te kennen door steentjes, zoodat men later niet te weten kan komen in welken zin iemand gestemd heeft. Men bereikt hierdoor niet alleen dat de invloed van alle Regenten op het te nemen besluit gelijk staat en dat de zaken spoedig besteld worden, maar ook dat ieder volkomen vrijheid heeft zijn meening kenbaar te maken, zonder gevaar te loopen de menschen boos te maken, wat in alle Vergaderingen van het hoogste belang is.

§ 28. Ook in de Vergadering van den Raad van State en de overige regeeringslichamen moet deze regel gevolgd worden, dat de stemmen, zooals gezegd, met behulp van steentjes worden uitgebracht.

De bevoegdheid om den Raad van State samen te roepen en de te behandelen zaken ter tafel te brengen behoort bij hun voorzitter te berusten, die dagelijks met tien of meer Staatsraden zitting houdt om klachten van het volk over ambtenaren en geheime beschuldigingen aan te hooren,¹⁰⁵ de aanklagers zoo noodig in verzekerde bewaring te nemen, en den Raad bijeen te roepen zelfs voor den daarvoor gezetten tijd, indien een hunner mocht oordeelen dat de zaak geen uitstel lijden kan. Genoemde voorzitter en die met hem dagelijks vergaderen, moeten door den Volksraad gekozen worden uit den boezem van den Raad van State: niet voor het leven, maar slechts voor zes maanden en niet herbenoemd worden, dan na drie of vier jaar; hun zullen ook, als boven gezegd is, de verbeurdverklaarde goederen en de geldboeten, of eenig deel daarvan worden toegekend. Wat er nog meer van de Staatsraden te zeggen valt, zal elders worden medegedeeld.

(OVER DEN REGEERINGSRAAD)¹⁰⁶

§ 29. Een tweeden Raad, dien wij aan den oppersten Volksraad zouden willen toevoegen, zullen wij den Regeeringsraad noemen. Diens taak zal het zijn alle Staatszaken te regelen, zooals het afkondigen van rijks wetten, de zorg voor de versterking der steden volgens de wet, het uitreiken van bevelschriften aan het leger, belastingen aan de onderdanen op te leggen en die te verpachten, vreemde gezanten te woord te staan, en te besluiten waarheen men gezanten zenden moet. Het kiezen van de gezanten zelf blijft echter opgedragen aan den Volksraad. Want men moet vooral zorgen, dat geen Regent tot eenig openbaar ambt kan worden benoemd dan door den oppersten Raad zelf, opdat niet de Regenten zelf zich gaan beijveren om zich in de gunst van den Regeeringsraad in te dringen. Voorts moet ook alles voor den Volksraad gebracht worden wat in den bestaanden toestand eenige wijziging brengt, zooals besluiten over vrede en oorlog: besluiten van den Senaat over oorlog of vrede moeten dan ook, om geldig te zijn, door het gezag van den Volksraad worden bekrachtigd; en daarom zou het m.i. ook beter zijn, dat alleen de Volksraad en niet de Regeeringsraad het recht had nieuwe belastingen op te leggen.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Spinoza heeft hier een ambtelijke of ambtenaars-rechtbank op het oog, die nog te veel ontbreekt.

¹⁰⁶ Senatus; Eigl. Raad der Ouden. Bij Huigens, Gecommitteerde Raden; Glasemaker's Staatsraad.

¹⁰⁷ Hier bedenkt Spinoza zich. Zie den Aanhef dezer §.

§ 30. Om het getal der Raadsheeren (Senatoren) te bepalen, overwege men het volgende: eerstens moeten alle Regenten even groote kans hebben tot den rang van Raadsheer op te klimmen; vervolgens moeten dezelfde Raadsheeren, wier tijd waarvoor ze benoemd waren verstreken is, niettemin binnen een niet te lang tijdsverloop weer herkozen kunnen worden, opdat het rijk altijd door bekwame en ervaren mannen bestierd worde; en eindelijk moeten onder de Raadsheeren, verscheiden mannen gevonden worden, die door wijsheid en kloekheid uitmunten.¹⁰⁸ Om aan al deze voorwaarden te voldoen, kan niets beters worden bedacht dan bij de wet te bepalen dat niemand in de orde der Raadsheeren kan worden opgenomen dan die zijn vijftigste jaar heeft bereikt en dat er 400 d.i. ongeveer een twaalfde deel der Regenten voor een jaar benoemd worden, welke twee jaar na het verstrijken van dien tijd weer herkozen kunnen worden. Op deze wijze nu zal altijd een twaalfde deel der Regenten ongeveer, met slechts korte tusschenpoozen, het Raadsheerampt bekleeden, welk getal gevoegd bij dat der Staatsraden niet veel zal worden overtroffen door het aantal Regenten die hun vijftigste jaar bereikt hebben. Zodoende zullen alle Regenten steeds veel kans hebben de waardigheid van Raadsheer of Staatsraad te verkrijgen, en toch altijd dezelfde, met slechts korte tusschenpoozen den Raadsheerstoel bezetten, tengevolge waarvan, (naar wij in § 2 van dit Hst. zeiden) in de Regeering nooit voortreffelijke mannen zullen ontbreken, die door beleid en schranderheid uitblinken. En daar men deze wet niet zal kunnen ontduiken dan tot groote ergernis van vele Regenten, heeft men geen anderen waarborg noodig om haar steeds van kracht te doen blijven, dan dat ieder Regent die den door ons genoemden leeftijd heeft bereikt, daarvan een bewijs overlegt bij de Staatsraden, opdat dezen zijn naam inschrijven op de lijst dergenen die voor de Raadsheerlijke waardigheid zijn aangewezen, en dien in den Volksraad voorlezen, opdat hij den zetel in dezen Raad voor zijns gelijken bestemd en zich bevindende naast de plaats der Raadsheeren, met zijns gelijken in rang kunne innemen.

§ 31. De inkomsten der Raadsheeren moeten van dien aard zijn, dat ze meer belang bij vrede dan bij oorlog hebben, en daarom moet hun een honderdste of een vijftigste part worden toegewezen van de waren die uit het rijk naar andere streken of uit andere streken in het rijk worden ingevoerd. Want zodoende kunnen we er zeker van zijn dat ze den vrede zooveel mogelijk zullen bevorderen, en nooit den oorlog zullen uitlokken. Raadsheeren, die bij geval zelve kooplieden zijn, moeten echter nooit van het betalen dezer belasting worden vrijgesteld, daar zulk een vrijstelling niet dan tot groot nadeel voor den handel kan worden verleend; dit zal geloof ik, een ieder wel bekend zijn. Van den anderen kant moet bij de wet bepaald worden dat een Raadsheer of wie het ambt van Raadsheer eens heeft waargenomen geen krijsambt kan bekleeden; en bovendien geen opperbevelhebber of veldoverste, die alleen in tijden van oorlog aan het hoofd van het leger moeten gesteld worden, (zooals wij zeiden in § 9 van dit Hst.) mag worden aanbevolen uit personen wier vader of grootvader Raadsheer is, of het Raadsheerampt nog geen twee jaar geleden bekleed heeft. Zonder eenigen twijfel zullen de Regenten die niet tot den Senaat behooren, deze wetten met alle kracht handhaven en ten gevolge daarvan zullen de Raadsheeren altijd meer voordeel hebben bij vrede dan bij oorlog, en daarom ook nooit den oorlog aanraden dan wanneer het belang van het Rijk hen daartoe onvermijdelijk dwingt. Nu zou men ons kunnen tegenwerpen dat zodoende, namelijk door het toekennen van zulke groote geldelijke inkomsten aan Staatsraden en Raadsheeren, de Regentenregeering niet minder drukkend zal zijn voor de ingezetenen dan eenig ander eenhoofdig bewind. Maar behalve dat een koninklijk hof veel grooter uitgaven vordert die geenszins worden besteed om den vrede te bewaren, en men den vrede nooit tot te duren prijs kan koopen; komt hierbij allereerst dat wat in een koninkrijk aan een of weinigen toekomt, hier aan zeer velen wordt

¹⁰⁸ Vroede mannen, zei Oud-Holland.

gegeven; vervolgens dragen koningen en hunne ministers niet met hun onderdanen hun aandeel in de Rijkslasten, wat hier daarentegen wel gebeurt daar de Regenten die altijd uit de meervermogenden gekozen worden, het grootste deel der Staatsgelden opbrengen en eindelijk zijn de bezwaren van het Koningschap niet zoozeer te wijten aan de koninklijke huishouding als wel aan hun geheime fondsen.

Want lasten die tot behoud van vrede en vrijheid den burgers worden opgelegd, zijn hoe zwaar ook, te dragen en worden ter wille van de voordeelen van den vrede geduld.

Welk volk heeft b.v. ooit zoovele en zoo zware lasten moeten opbrengen als het Hollandsche? en toch werd het hierdoor niet uitgeput maar integendeel door rijkdom zoo machtig dat allen zijn voorspoed benijdden.

Indien dus de lasten aan een koningrijk verbonden ter wille van den vrede werden geheven, zouden ze de burgerij niet te zeer drukken; doch het is, zooals ik daareven opmerkte, aan de geheime uitgaven van zulk een rijk te wijten, dat de ingezetenen onder den last bezwijken. Ook komt dit omdat de bekwaamheid der koningen meer in oorlog dan in vrede uitkomt, en omdat zij die alleen willen regeeren, alles in 't werk moeten stellen om hun onderdanen arm te houden; om nu maar te zwijgen van zooveel andere dingen welke door den Hollander V(an) H(ove)¹⁰⁹ weleer zijn aangegeven, daar dit niet strookt met mijn plan dat alleen hierin bestaat om de beste inrichting van ieder der verschillende staatsregelingen te beschrijven.

§ 32. In den Regeeringsraad moeten enkele Staatsraden, die daartoe door den Volksraad worden gekozen, zitting hebben, evenwel zonder recht van stemmen; en wel om toe te zien dat alle wetten die op dien Raad betrekking hebben, trouw worden nagevolgd, en om te zorgen dat de Volksraad bijeengeroepen wordt, wanneer er door den Regeeringsraad iets aan den Volksraad ter beslissing moet worden onderworpen, daar, zooals wij reeds zeiden, de Staatsraden het recht hebben den Volksraad bijeen te roepen en aldaar zaken aanhangig te maken. Voordat echter over dergelijke zaken gestemd wordt, zal de Voorzitter van den Regeeringsraad de toedracht der zaken en het gevoelen van dien Raad zelf over het onderhavige geval, met aanvoering van redenen uiteenzetten; waarop op de gewone wijze stemopneming geschiedt.

§ 33. De geheele regeeringsraad moet niet dagelijks maar evenals alle groote regeeringslichamen, op een bepaalden tijd bijeenkomen. Maar aangezien ondertusschen de zaken van Staat hun gang moeten gaan, is het noodig dat er een zeker aantal Raadsheeren worde aangewezen, die als de Raad uiteengegaan is, dien plaats vervangt, aan welke Afdeeling¹¹⁰ moet worden opgedragen den Regeeringsraad zoo noodig op te roepen, diens besluiten betreffende het Gemeenebest ten uitvoer te brengen, de brieven aan de Regeerings- en Volksraad gericht te lezen, en eindelijk te overwegen welke zaken aan den Senaat moeten worden voorgesteld. Om dit alles en de inrichting van den geheelen Raadbeter te doen begrijpen, zal ik hierbij eenigszins meer in bijzonderheden moeten treden.

¹⁰⁹ In zijn boek getiteld: Consideratien van Staat, ofte Polityke Weegschaal, enz. door V. H. (Mr. Pieter de la Court) 't Amsterdam 1662; een werk voorkomende in Spinoza's boekerij, thans te Rijnsburg.

¹¹⁰ Dit zijn eigenlijk de Gecommitteerde Raden.

(STAATSHOOFDEN)¹¹¹

§ 34. De Raadsheeren, als gezegd, voor een jaar verkozen, moeten in vier of zes afdeelingen verdeeld worden waarvan de eerste twee of drie maanden inden Senaat voorzit,¹¹² waarna de tweede de plaats der eerste inneemt, en zoo verder: zoodat bij beurten iedere afdeeling binnen een zeker tijdsverloop in den Senaat voorzit en hij die in de eerste maanden de eerste was in de volgende de laatste is.¹¹³ Voorts moeten er naar gelang van het aantal Afdeelingen, Voorzitters en Ondervoorzitters gekozen worden, welke laatsten desverreicht de plaats der eersten kunnen innemen d.w.z. uit iedere Afdeeling worden twee personen gekozen waarvan de een voorzitter, de ander ondervoorzitter van die Afdeeling is; terwijl hij die voorzitter is van de eerste Afdeeling in de eerste maanden ook voorzitter is van den Senaat, of bij zijn afwezigheid vervangen wordt door zijn Ondervoorzitter; en zoo ook, met de overigen, in de bovengenoemde volgorde. Vervolgens moeten er uit de eerste Afdeeling eenigen bij loting of stemming gekozen worden, om met den Voorzitter en Ondervoorzitter van die Afdeeling de plaats van den Regeeringsraad te vervullen als deze uiteengegaan is, en dat wel gedurende hetzelfde tijdsverloop, waarin die zelfde Afdeeling in den Regeeringsraad voorzit. - Is die tijd verstreken, dan worden uit de tweede Afdeeling weer evenveel door het lot of bij stemming aangewezen, om met hun Voorzitter en Ondervoorzitter de plaats van de eerste Afdeeling in te nemen en den Senaat te vervangen; en zoo verder. Het is niet noodig dat de verkiezing van deze mannen, welke, zooals ik zeide, bij loting of stemming alle drie of twee maanden moeten benoemd worden, en die wij in 't vervolg Staatshoofden zullen noemen, door den Volksraad geschiede, want de reden daarvoor in § 29 van dit Hoofdstuk opgegeven geldt hier niet, en nog minder die van § 17. Dus is het voldoende als zij door den Regeeringraad en die Staatsraden, welke de zitting bijwonen, benoemd worden.

§ 35. Hun aantal kan ik echter niet zoo nauwkeurig bepalen. Dit evenwel staat vast dat er zooveel moeten zijn dat zij niet gemakkelijk kunnen worden omgekocht, want hoewel ze alleen geen besluiten kunnen nemen die het algemeen belang betreffen, zoo kunnen ze toch den Regeeringsraad aan het lijntje houden, of wat nog erger zou zijn, om den tuin leiden door ze voor te stellen wat van geen belang en te verzwijgen wat van veel belang was, om er nog niet eens van te spreken dat bijaldien ze te gering in aantal zijn de afwezigheid van den een of ander reeds alleen in staat zou zijn om stilstand in den gang van zaken te brengen. Dewijl echter van den anderen kant deze Staatshoofden juist daarom benoemd worden, omdat groote Vergaderingen zich niet dagelijks aan de Staatszaken kunnen wijden moet hier noodzakelijk een middenweg worden ingeslagen, en het tekort in aantal vergoed worden door den korten duur van hun ambt. Zoodoende zullen er indien er slechts 30 of daaromtrent, in twee of drie maanden worden gekozen, meer zijn dan in zulk een korten tijd kunnen worden omgekocht, en daarom heb ik ook aangeraden om hen die in hun plaats treden, niet anders te verkiezen dan op dat tijdstip waarop dezen zelve moeten opvolgen en de anderen aftreden.

§ 36. Als taak van deze Staatshoofden hebben wij verder aangegeven: den Senaat bijeen te roepen, wanneer eenigen van hen, al zijn het slechts weinigen dit noodig oordeelen; de zaken die behandeld moeten worden ter tafel te brengen; den Senaat te ontbinden en zijn besluiten betreffende het Staatsbeheer ten uitvoer te leggen. Hoe dat nu regelmatig geschieden kan, zonder dat de zaken door

¹¹¹ Consules, eigl. Burgemeesters. Zij zijn eenigszins met onze Staatsdienaren of Ministers te vergelijken.

¹¹² Hier heb ik in plaats van sedeat, praesideat gelezen.

¹¹³ Dit was de gewoonte bij de zittingen der Staten-Generaal.

nuttelooze overleggingen op de lange baan geschoven worden, zal ik thans kortelijks mededeelen. De Staatshoofden hebben namelijk zich te beraden over wat er in den Regeeringsraad zal worden voorgesteld en wat men behoort te doen. Zijn ze het daarover allen eens geworden, dan moeten ze den Regeeringsraad bijeenroepen, de zaak duidelijk uiteenzetten, en mededeelen wat hun gevoelen daarover is; waarop zij zonder af te wachten of iemand daarover iets zeggen wil, volgens de orde tot stemmen overgaan. Indien de Staatshoofden echter meer dan een gevoelen zijn toegedaan, dan moet in den Regeeringsraad eerst dat gevoelen over de voorgestelde zaak worden blootgelegd, wat door het grootste deel der Hoofden werd voorgestaan; en indien dit door de meerderheid in den Regeeringsraad en der Hoofden niet wordt goedgekeurd maar het aantal twijfelenden en tegenstemmers te zamen de meerderheid uitmaakt, wat, als gezegd, uit de steentjes moet blijken, dan moet men de andere meening, die onder de Staatshoofden minder stemmen verkregen dan de eerste, voorleggen, en zoo verder alle overige. Wordt geen der voorstellen door de meerderheid van den Regeeringsraad goedgekeurd, dan moet deze tot den volgenden dag of voor een korten tijd worden verdaagd om den Hoofden gelegenheid te geven andere voorstellen te bedenken, die meer in den smaak vallen. Gelukt hun dit niet, of worden de ontwerpen door hen voorgesteld weer door de meerderheid van den Regeeringsraad verworpen, dan moet het gevoelen van iederen Raadsheer¹¹⁴ gehoord worden, en als hiervoor weer geen meerderheid wordt verkregen dan moet men weer over ieder voorstel stemmen en niet alleen, als tot dusver, de stemmen der voorstemmers maar ook die der weifelaars en tegenstemmers afzonderlijk tellen, en indien er dan meer voorstemmers dan weifelenden of tegenstemmers blijken te zijn, is zulk een voorstel aangenomen, maar daarentegen verworpen, als men meer tegenstanders dan twijfelaars of voorstemmers in de bus bevindt. Is echter het aantal twijfelaars bij alle voorstellen grooter dan dat der tegenstemmers of voorstemmers, dan moet de Raad van State zich vereenigen met den Regeeringsraad en tegelijk met de Raadsheeren stemmen, alleen met voor of tegen, met weglating van, die steentjes die zich noch voor noch tegen verklaren.¹¹⁵

Zaken, welke door den Regeeringsraad bij den Volksraad worden gebracht, worden op dezelfde wijze behandeld. Dit over den Senaat.

(HET HOF)¹¹⁶

§.37. Wat het hof aangaat of de rechtbank, dit kan niet op dezelfde wijze worden ingericht als het hof onder de Vorstelijke regeering, zooals wij dat in Hst. VI § 26 vlgg. beschreven. Want volgens § 14 van dit Hst. strookt het niet met den aard van deze staatsinrichting eenige rekening te houden met rassen of groepen (familiën). Voorts zouden Rechters, die alleen uit Regenten gekozen werden, wel door vrees voor de hen opvolgende Regenten weerhouden kunnen worden tegen een van dezen een onrechtvaardig vonnis uitte spreken, ja zelfs het niet wagen hen naar verdienste te straffen; maar daarentegen jegens weerlooze burgers zich alles kunnen veroorloven en zich dagelijks de rijksten ter prooi kiezen. Nu weet ik dat juist daarom door velen de maatregel der Genuezen wordt toegejuicht, die namelijk hun Rechters niet uit de Regenten, maar uit Vreemdelingen kiezen; - toch schijnt mij dit als ik de zaak geheel onafhankelijk beschouw, een zeer dwaze instelling te zijn, om namelijk vreemdelingen, en geen regenten op te dragen de wetten te verklaren. Want wat zijn Rechters anders dan Wetsduiders? Daarom houd ik mij dan ook overtuigd dat de Genuezen ook in dit opzicht meer te rade zijn gegaan met den aard van hun volk dan met het wezen van de hier besproken

¹¹⁴ Hier wordt zeker bedoeld: van ieder die daarover spreken wil.

¹¹⁵ In de Polityke Weegschaal staat deze wijze van stemmen zeer sierlijk afgebeeld.

¹¹⁶ Forum. Het hof is hier als gerechtshof in algemeenen zin te verstaan.

staatsregeling. Derhalve moeten wij, die hier de zaken geheel op zich zelf beschouwen, op middelen bedacht zijn, die het best met de beginselen van dezen regeerings-vorm zijn overeen te brengen.

§ 38. Wat het aantal der Rechters betreft, daarvoor geeft de aard dezer Staatsregeling geen bijzonderen maatstaf aan; toch moet men evenals bij de Alleenheerschappij, ook hier voor alles zorgen dat er meer zijn dan door een gewoon burger kunnen worden omgekocht. Want hun plicht is alleen om toe te zien dat de eene burger den anderen geen kwaad doet; dus hebben zij zoowel alle geschillen tusschen burgers, zoowel Regenten als lieden uit het volk, te beslechten, als alle misdadigers te straffen, ook al zijn het Regenten, Staatsraden of Raadsheeren, zoodra ze tegen de wetten die voor allen gelden, misdreven hebben.

Moeielijkheden, die kunnen oprijzen tusschen steden die tot het rijksgebied behooren, moeten door den Volksraad beslist worden.

§ 39. De tijd waarvoor zij verkozen moeten worden staat in beide Staatsregelingen gelijk; ook dat jaarlijks een gedeelte van hen moet aftreden, en eindelijk, hoewel het niet bepaald noodig is dat ieder van hen uit een andere volksgroep (familie) zij, is het toch een vereischte, dat nooit twee bloedverwanten tegelijk in de Rechtbank zitting hebben.

Dit moet ook in alle andere regeeringslichamen in acht genomen worden, behalve in den Volksraad. - Hier is het genoeg indien slechts bij verkiezingen door de wet gezorgd worde, dat niemand zijn bloedverwant mag aanbevelen, noch daarover stemmen als hij door een ander wordt voorgesteld; ook mogen nooit twee nabestaanden te zamen een lot uit de bus trekken als er geloot wordt om de benoeming van een ambtenaar. Dit is, zeg ik, een voldoende waarborg in een Raad die uit zulk een groot aantal menschen is samengesteld, en wien geen buitengewone toelagen¹¹⁷ ten deel vallen. Het gevaar dat hierin voor dit rijk gelegen is, is zelfs zoo gering dat het onzin zou zijn een wet uit te vaardigen waarbij alle nabestaanden der Regenten uit den Volksraad geweerd werden, evenals door ons in § 14 van dit Hst. is gezegd. Want dat dit dwaas zou zijn ligt voor de hand. Zulk een wet toch zou door de Regenten zelven niet ingevoerd kunnen worden zonder dat zij daarmede in dit opzicht ten eenenmale afstand deden van hun gezag, zoodat hun eigen recht niet meer door de Regenten maar door het volk gehandhaafd zou moeten worden, wat volmaakt in strijd is met hetgeen wij in § 5 en 6 van dit Hst. hebben aangetoond. Immers de rijkswet, waarbij bepaald wordt dat er altijd dezelfde verhouding tusschen het aantal Regenten en het volk moet blijven, bestaan, bedoelt in hoofdzaak niets anders dan het recht en de macht der Regenten te handhaven, opdat zij vooral niet zooveel in aantal zouden afnemen, dat ze de menigte niet in bedwang konden houden.

§ 40. Overigens moeten de Rechters door den Volksraad, uit de Regenten zelven, dat is (volgens § 17 van dit Hst.) uit de wetgevers zelven gekozen worden, terwijl alle vonnissen door hen in geschillen over mijn en dijn,¹¹⁸ zoowel als in strafzaken gewezen, van kracht zullen zijn, indien zij met inachtneming van alle vormen en zonder partijdigheid zijn uitgesproken. Het zal aan den Raad van State rechtens zijn opgedragen hieromtrent een onderzoek in te stellen, een oordeel uit te spreken en een vonnis uit te vaardigen.

§ 41. De inkomsten der rechters moeten dezelfde zijn als die wij in § 29 Hst. VI hebben opgenoemd. Bij elk vonnis namelijk over eigendomsrecht geveld, zullen zij van de verliezende partij een zeker deel ontvangen van de som waarover het geding loopt. Doch ten opzichte van hun vonnissen in strafzaken

¹¹⁷ emolumenta.

¹¹⁸ res civiles. "Burgerlijke of wel civiele zaken" zegt men tegenwoordig.'

zal hier alleen dit onderscheid gemaakt moeten worden, dat de goederen door hen verbeurd verklaard en elke geldsom, waarmede kleinere misdrijven geboet worden, aan hen alleen worde gegeven: onder dit beding echter, dat zij nooit iemand door de pijnbank tot bekentenis mogen dwingen.

Op deze wijze zal men voldoende gezorgd hebben, dat ze niet onbillijk zijn jegens de kleine luiden, noch uit vrees de Regenten te veel ontzien. Want behalve dat die vrees reeds door hun hebzucht - hier bovendien nog onder den schoonklinkenden naam van rechtvaardigheid bedekt - genoegzaam getemperd wordt, bedenke men dat ze in grooten getale bijeen zijn en hun stemmen niet openlijk, maar met steentjes geschiedt, zoodat iemand die verstoord is over het verlies van zijn geding, toch geen reden heeft dit aan een der rechters in het bijzonder te wijten. Voorts zal het ontzag voor den Raad van State de rechters verhinderen een onbillijk of ten minste eenig ongerijmd vonnis uit te spreken, en elk van hen om een of andere bedriegelijke handelwijze te plegen; nog daargelaten dat er onder zulk een groot getal rechters altijd nog wel een of ander te vinden is, voor wien onrechtvaardigen ontzag hebben. En wat eindelijk het volk betreft, ook daarvoor is voldoende gezorgd, als zij zich op de Staatsraden mogen beroepen, aan wien het, naar ik zeide, rechtens vergund moet zijn, de handelingen der rechters te onderzoeken, te beoordeelen en te vonnissen. Want het lijdt geen twijfel of de Staatsraden zullen zich den haat van vele. Regenten op den hals halen en daarentegen bij het volk steeds in aanzien zijn, welks bijval zij, zooveel hun immer mogelijk is, voor zich zoeken te winnen. Te dien einde zullen zij, als het voorkomt, niet verzuimen, elk vonnis dat tegen de wet in het openbaar is uitgesproken, te herroepen, iederen rechter ter verantwoording te roepen en de schuldigen te straffen; want niets maakt meer indruk op de gemoederen der menigte dan dit. Dat zulke straoefeningen slechts zelden kunnen voorkomen is geen bezwaar, maar veeleer een groot voordeel. Want als het waar is dat elke Staat (of stad) verkeerd is ingericht, waar dagelijks straoefeningen aan boosdoeners worden voltrokken, (zooals wij in § 2 Hst. V zagen) dan moeten voorzeker al zulke vonnissen, waarvan buitengewoon gewag wordt gemaakt tot de zeldzaamheden blijven behooren.

(OVER HET BESTUUR VAN DEN LANDE)¹¹⁹

§ 42. Die naar andere steden of gewesten als Stadhouders¹²⁰ worden gezonden moeten uit den kring der Raadsheeren gekozen worden, dewijl het hun plicht is te zorgen voor de versterkingen der steden, de schatkist, het leger enz. Die echter naar meer verwijderde streken worden afgevaardigd, kunnen de Raadsvergaderingen niet bijwonen, en daarom moeten alleen zij uit den Regeeringsraad gekozen worden, die gezonden worden naar steden die in het vaderland gelegen zijn; doch zij die men naar meer verwijderde streken wil zenden, moeten worden gekozen uit hen wier leeftijd niet veel¹²¹ van den Raadsheerlijken rang verschilt.

Toch geloof ik niet dat hierdoor voldoende voor de rust van het Rijk gezorgd zou zijn, zoolang men namelijk aan de omringende steden alle recht van stemmen volkomen onthield, tenzij ze alle zoo machteloos mochten zijn dat men er volstrekt geen rekening mede behoeft te houden, wat niet wel denkbaar is. Dies is het noodig aan de omringende Steden burgerschapsrechten te geven en uit elkeen 20, 30 of 40 (want dit getal hangt af van de grootte der stad) uitgekozen burgers onderde Regenten op te nemen, uit hen weer 3, 4 of 5 jaarlijks, te kiezen om zitting te nemen in de Regeering, en één voor zijn leven tot Staatsraad te benoemen. Men zou dan hen die in de Regeering zitting namen, met den Staatsraad als stadhouders kunnen zenden naar de stad waaruit zij gekozen waren.

¹¹⁹ "den Lande" is een Oud-Hollandsche uitdrukking voor wat niet de hoofdstad is.

¹²⁰ Proconsules.

¹²¹ Hier heb ik "multum" ingelascht.

§ 43. Ook de Rechters die in elke stad moeten aangesteld worden, moeten uit de regenten dier stad gekozen worden. Ik acht het echter niet noodig hier uitvoerig bij stil te staan wijl het niet behoort tot de grondwet der hier behandelde staatsinrichting.

(OVER DE GEHEIMSCHRIJVERS)¹²²

§ 44. Al de geheimschrijvers der verschillende Regeeringslichamen moeten evenals alle andere dergelijke beambten omdat zij geen stemrecht hebben, uit het volk gekozen worden. Daar dezen echter door de langdurige behandeling der zaken zeer veel kennis hebben van al hetgeen er voorvalt, gebeurt het vaak, dat men meer dan nuttig is aan hun oordeel overlaat en de toestand van het geheele rijk grootendeels van hun bestier afhankelijk wordt; hetgeen Holland tot den ondergang heeft geleid.¹²³ Zoo iets toch kan niet geschieden; zonder dat het de ergernis van vele Aanzienlijken gaande maakt. En inderdaad moet men erkennen dat een Regeering (Senatus) wier beleid niet is te danken aan het overleg der Raadsheeren maar aan het inzicht der beambten, grootendeels uit onbekwame lieden bestaat; zoodat de toestand van zulk een rijk niet veel gunstiger zal zijn dan die van een Koninkrijk, door een klein aantal koninklijke raadslieden bestuurd; waarover gesproken is in Hst. VI, § 5, 6 en 7. Hierbij valt echter op te merken dat een rijk in minder of meerder mate aan dit gevaar zal blootgesteld zijn, naarmate het goed of verkeerd is ingericht**. Immers de vrijheid van een rijk dat niet op stevige grondslagen gevestigd is, is niet zonder groot gevaar te verdedigen. Om dit nu te ontgaan, kiezen de Regenten eierzuchtige mannen uit het volk tot staatsdienaren die dan later als er een omwetting plaats vindt als offers worden geslacht om de woede te koelen dergenen die de vrijheid belagen.¹²⁴

Waar echter de grondslagen waarop de vrijheid gebouwd is sterk genoeg zijn daar behouden de egenten de eer om die to handhaven liever aan zich en zorgen er voor dat het beleid der staatszaken alleen van hun overleg afhankelijk blijft eze twee punten hebben wij dan ook hoofdzakelijk in 't oog gehouden bij het ontwerpen van de grondwet der onderhavige staatsregeling te weten om het volk zoowel van de beraadslagingen als van alle stemmingen uit te sluiten (zie § en 4 van dit st) in dier voege dat de hoogste krijksmacht bij alle regenten het uitvoerend gezag bij de staatsraden en den regeeringsraad en eindelijk het recht om den regeeringsraad bijeen te roepen en de zaken die het algemeen welzijn betreffen voor te stellen bij de staatshoofden uit den regeeringsraad gekozen zou berusten en indien nu verder wordt bepaald dat al wie geheimschrijver is in den regeeringsraad of in andere raden voor 4 of jaar ten hoogste gekozen wordt en hem een opvolger wordt toegevoegd die voor denzelfden tijd tot geheimschrijver wordt aangewezen en ondertusschen een gedeelte van het werk op zich neemt of als er in den regeeringsraad niet een maar meer geheimschrijvers zijn waarvan de een met deze de ander met gene werkzaamheden wordt belast zal bet nooit zoover komen dat de macht der beambten overwegend wordt

(Over de ontvangers)

§ 44 Schatmeesters ¹²⁵ moeten ook uit het Volk gekozen worden en dezen moeten verplicht zijn niet alleen aan den regeeringsraad maar ook aan den raad van State verantwoording te doen.

¹²² "qui a Secretis sunt."

¹²³ Dit ziet op de Unie van Utrecht

¹²⁴ Dit slaat op Oldenbarnevelt en de Witt beide raadpensionarissen

¹²⁵ Aerarii tribuni. Het woord schatmeester is van Glasemaker

(Over den godsdienst)

§ 45 Hetgeen op den godsdienst ¹²⁶ betrekking heeft hebben wij zeer uitvoerig in het Godgeleerd Staatkundig Vertoog uiteengezet. Toch zijn er enkele zakenachterwege gebleven die aldaar minder te pas kwamen en wel in de eerste plaats dat alle regenten van denzelfden godsdienst moeten zijn namelijk van dien allereenvoudigsten en meest algemeenen ¹²⁷ dien wij in datzelfde Vertoog omschreven hebben. Immers voor alle dingen moet men zorgen dat de regenten zelven niet in secten verdeeld zijn en de een deze de andere een andere partij meer begunstigt; maar ook dat zij in 't bijgeloof verstrikt, aan de onderdanen de vrijheid niet trachten te benemen om te zeggen wat zij meenen. Overigens moeten echter, ofschoon aan ieder de vrijheid moet gegeven worden om te zeggen wat hij meent, groote bijeenkomsten verboden worden. Daarom moet aan hen die een anderen godsdienst zijn toegedaan wel toegestaan worden zooveel kerken to bouwen als hun lust maar klein van omvang en van een bepaaldegrootte en op plaatsen die ietwat van elkander verwijderd zijn.¹²⁸ Daarentegen is het van hoog belang alle kerken ¹²⁹ aan den landsgodsdienst gewijd grootsch en kostbaar te maken en alleen aan regenten en raadsheeren te vergunnen de voornaamste plechtigheden daarvan te leiden ¹³⁰ zoodat regenten alleen mogen doopen huwelijken inzegenen en handen opleggen ¹³¹ en zij geheel en al als een soort hoogepriesters en handhavers en uitleggers van het landsvaderlijk geloof worden erkend. Om te prediken, de kerkelijke fondsen en de dagelijksche zaken te beheeren, moeten door de regeering eenige mannen uit het volk gekozen worden die als plaatsvervangers van den regeeringsraad optreden en daaraan dus van alles rekening en verantwoording schuldig zijn.

§ 47 Dit nu is het voornaamste wat tot de grondregeling van dit rijk behoort, waarbij ik nog een paar andere zaken wil voegen die wel niet zoo zeer grondzakelijk maar toch van groot gewicht zijn te weten dat de regenten zich moeten vertoonen met een of anderen bijzonderen mantel of kleedij waaraan ze te onderkennen zijn; dat ze met een bijzonderen titel moeten worden aangesproken en ieder man uit het volk voor hen uit den weg moet gaan terwijl elke regent die door eenig ongeluk dat hij niet had kunnen vermijden zijn fortuin verloren heeft en dit duidelijk kan bewijzen, uit de schatkist, weer in zijn doen hersteld moet worden. Blijkt echter dat hij door verkwisting overdaad dobbelspel of hoererij zijn vermogen heeft doorgebracht of dat hij in bet geheel meer schuldig is dan hij betalen kan, dan moet hij van zijn achtbaarheid afstand doen en alle eereambtenen betrekkingen onwaardig verklaard worden. Want wie zich zelf en zijn eigen zaken niet kan regelen zal nog minder voor het algemeen welzijn kunnen zorgen.

(Van den eed)

§ 48 Wie door de wet gedwongen worden een eed af te leggen, zullen zich veel meer van meineed onthouden indien men hen gelast bij 's lands welzijn en de vrijheid of bij den Volksraad te zweren, dan bij God; want wie bij God zweert stelt slechts een bijzonder belang tot pand waarvan hij alleen

¹²⁶ Religio.

¹²⁷ Religio maxime Catholica

¹²⁸ Deze wet heeft nog lang bij ons gegolden

¹²⁹ templa

¹³⁰ Hier komt in zekeren zin de collegiant voor den dag insoover hij eerstens de Algemeene Kerk predikt en tweedens aan leeken de kerkelijke leiding geeft. Toch zouden de Collegianten dit niet ten volle beaamd hebben omdat geen hunner overheidspersoon wilde zijn.

¹³¹ vermoedelijk is hier priesterwijding investituur bedoeld

de waarde heeft te bepalen; maar die met een eed de vrijheid en het behoud des lands in de waagschaal stelt, zweert bij een goed dat allen gemeen is en niet aan hem te waardeeren staat, zoodat hij in geval van meened zich zelf daardoor tot een vijand des vaderlands verklaart.

(Hoogescholen)

§ 49 Academiën op staatskosten gesticht strekken meestal minder om de geesten to ontwikkelen dan om ze in toom te houden.¹³²

In een vrijen Staat kunnen kunsten daarom en wetenschappen niet beter beoefend worden dan wanneer aan ieder die daarom verzoekt, wordt toegestaan in t openbaar als leeraar op te treden op eigen kosten en op eigen verantwoording.

Deze en dergelijke zaken zal ik echter liever elders behandelen daar ik mij hier alleen heb voorgenomen te spreken over datgene wat op de Regentenheerschappij als zoodanig betrekking heeft.

¹³² De Leidsche Hoogeschool werd hoofdzakelijk opgericht om predikanten van het Gereformeerde geloof to vormen. Elk professor moest dat geloof belijden. De eKurfurst van den Pfalz stelde een dergelijken eisch aan Spinoza. De grootste geesten werden meestal buiten de hoogescholen gebannen ofgehouden. Ook in onzen tijd en in ons land zijn daarvan voorbeelden aan tewijzen.

HOOFDSTUK IX.

(VAN DE REGENTENHEERSCHAPPIJ BESTAANDE UIT VERSCHILLENDE STEDEN)¹³³

§ 1. Tot dusver hebben wij een Regentenheerschappij op 't oog gehad, die genoemd wordt naar één stad, die het hoofd is van het geheele Rijk. Thans willen wij het een en ander zeggen over een dergelijke regeering, bij meerdere steden berustend, een staatsinrichting welke ik boven de vorige verkies. En om nu het onderscheid tusschen beide en beider waarde te doen uitkomen, zullen we de grondslagen van het hiervoor behandelde rijk stuk voor stuk nagaan; die welke hier niet van pas komen, verwerpen en daarvoor andere in de plaats stellen, waarop een rijk als het hier bedoelde moet gevestigd worden.

§ 2. Alle steden dan die in dit Rijk in de Burgerschapsrechten deelen, moeten zoo gebouwd en versterkt zijn dat elk op zich zelf wel niet zonder de andere kan bestaan, maar daarentegen ook niet zonder groot gevaar voor het rijk van de andere kan afvallen; want op die manier zullen ze altijd vereenigd blijven. Die evenwel in zulk een toestand verkeeren, dat ze noch voor zich zelf kunnen waken, noch ook andere steden vrees kunnen aanjagen, zijn inderdaad niet eigenmachtig¹³⁴ maar volkomen afhankelijk van de overige.

§ 3. Al wat wij in § 9 en 10 van het vorige Hoofdstuk hebben aangetoond, is afgeleid uit de algemeene eigenschappen der Regentenheerschappij: evenals de verhouding van het aantal der Regenten tot het aantal der gewone burgers en welken leeftijd en stand men hebben moet om tot Regent te worden verkozen. - Omtrent deze punten kan er dus geen verschil bestaan, hetzij het gezag in zulk een staatsregeling bij een of meer steden berust. Maar de inrichting van den Volksraad moet hier anders wezen. Want werd de een of andere stad van zulk een Rijk voor den zetel van dezen Raad aangewezen, dan zou die stad inderdaad het hoofd des rijks zijn; en dan zou men of wel bij beurten in de verschillende steden moeten vergaderen, of wel zulk een plaats voor dezen Raad uitkiezen, die geen Burgerschapsrechten heeft, en aan alle tegelijk behoort.¹³⁵ Maar het een zoowel als het ander is even gemakkelijk te bepalen als moeielijk ten uitvoer te brengen, daar toch in zulk een geval telkens ettelijke duizende menschen hun Steden zouden moeten verlaten, en dan hier dan daar weer te zamen komen.

§ 4. Om nu echter uit liet wezen en de gesteldheid van een dusdanig Rijk naar behooren op te maken wat in dezen behoort te worden gedaan en op welke wijze de regeeringslichamen daarvan moeten worden ingericht bedenke men het volgende: natuurlijk heeft iedere stad zooveel meer gezag dan elk gewoon (ambteloos) burger als zij hem in macht overtreft (§ 4 Hoofdst. II) en diensvolgens komt aan elke stad van dit Rijk (§ 2 van dit Hoofdst.) zooveel rechtsgezag toe binnen haar muren of de grenzen van haar rechtsgebied, als zij kan handhaven. In de tweede plaats moeten alle steden niet als verbondene staten maar als één rijk met elkander vereenigd en verbonden zijn;¹³⁶ in dier voege

¹³³ De volgorde is geschiedkundig. De stedelijke gemeenebesten gaan aan de Vereenigde Steden vooraf, evenals deze aan de Vereenigde Staten.

¹³⁴ Sui juris, zelfstandig.

¹³⁵ Den Haag is in de Republiek nooit als stad erkend. Men vond het veiliger voor de Regeering in een vlek zonder muren bijeen te komen. Zoo woonden ook de Fransche vorsten liefst te Versailles.

¹³⁶ Geen Statenbond maar een Bondsstaat.

evenwel, dat iedere stad zooveel meer invloed op de regeering hebbe dan de overige, als zij die in macht overtreft: want wie onder ongelijken gelijkheid zoekt, zoekt naar iets dat ongerijmd is. Burgers worden met recht als gelijken beschouwd, daar ieders macht in het bijzonder, vergeleken met die van het geheele rijk, in het geheel niet in aanmerking komt. Maar de macht van iedere stad maakt een groot deel uit van de macht van het rijk zelf; een deel dat belangrijker is, naarmate de grootte van de stad. Daarom, kunnen de steden niet alle als gelijke beschouwd worden, maar moet ieders recht evenals ieders macht naar haar grootte worden afgemeten. - De banden echter waarmee zij verbonden moeten zijn om te zamen een rijk te vormen, zijn hoofdzakelijk de Regeeringsraad (senatus) en het (Gerechts)Hof (Forum)¹³⁷ (Hoofdst. IV. § 1) Hoe nu echter alle door deze banden te vereenigen zijn, zoodanig dat ieder van haar zooveel mogelijk, eigenmachtig blijve, zal ik hier kortelijks uiteenzetten.

§ 5. Ik stel mij namelijk voor dat de Regenten van iedere stad, die naar gelang van haar beteekenis meer-of minder in aantal moeten zijn (§ 3 van dit Hoofdst.), over hun eigen stad onbeperkt gebieden en is den Raad die in hun stad de Opperraad is, het volste recht hebben om de stad te versterken, de muren uit te leggen, lasten op te leggen, keuren te maken en af te schaffen, in een woord alles te doen wat voor het behoud en de ontwikkeling der stad door hen noodzakelijk wordt geacht. Maar voor de behandeling der algemeene rijkszaken moet een Regeeringsraad worden gekozen geheel op denzelfden voet als wij in het vorige Hoofdst. aangaven, zoodat tusschen dezen Senaat en den daareven bedoelden geen ander verschil bestaat, dan dat deze ook gemachtigd is geschillen die tusschen steden onderling mochten ontstaan, te beslechten. Want dit laatste kan in ons Rijk, waarvan geen enkele stad het hoofd is, niet evenals bij het vorige door den oppersten Volksraad geschieden (zie § 38 van het vorige Hoofdst.).

§ 6. Overigens moet in dit Rijk de Volksraad nooit worden bijeengeroepen dan indien men het noodig acht de Grondwet van het Rijk te herzien, of wel in eenig hoogst moeielijk geval, waarin de Raadsheeren het niet op zich durven nemen, te beslissen. Zodoende zal het zeer zelden gebeuren dat alle Regenten ter vergadering worden opgeroepen. De hoofdtaak van den Volksraad is immers (zooals wij in § 17 van het vorige Hoofdst. zeiden), om wetten te maken en af te schaffen, en voorts om Rijksambtenaren te benoemen. Nu behoeven echter de wetten of grondregelen die voor het geheele Rijk gelden, niet zoodra ze zijn ingesteld weer te worden herzien. Indien echter tijd en gelegenheid mede mochten brengen dat men een of anderen nieuwen grondregel moest maken of een bestaanden wijzigen, dan kan men daarover eerst in den Regeeringsraad beraadslagen, en is men het daarover in dien Raad eens geworden, dan kunnen er van zinentwege gezanten naar de steden worden afgevaardigd, om aan de Regenten van iedere stad het Senaatsbesluit mede te deelen: Indien dan ten slotte de meerderheid der Steden het gevoelen van den Raad blijkt toegedaan, dan kan dit bekrachtigd worden, terwijl het in het andere geval verworpen is. Deze zelfde regel moet gevolgd worden bij het verkiezen van legeroversten, het afvaardigen van gezanten naar andere mogendheden, het verklaren van den oorlog of het aannemen van vredesvoorslagen. Bij het verkiezen van andere rijksdienaren moet echter noodzakelijk een andere regel gevolgd worden, daar, volgens het door ons, in § 4 van dit Hoofdst. gezegde, elke stad zooveel mogelijk eigengerechtigd¹³⁸ moet blijven en zooveel meer gezag in het rijk moet uitoefenen als zij machtiger dan de anderen is. Er moeten namelijk door de Regenten van iedere stad senatoren gekozen worden; met dien

¹³⁷ In onze Republiek waren aan de rechtspraak van het Hof van Holland, Zeeland en West-Vriesland alle steden in sommige gevallen onderworpen. Volgens Huigens was Senatus de naam voor Gecommitteerde Raden.

¹³⁸ Sui juris.

verstande dat de Regenten van een of andere stad in hun Vergadering zooveel Raadsheeren kiezen uit hunne Mederegenten, dat dezen zich tot het aantal Regenten van die stad verhouden als 1:12 (zie §30 van het vorig Hoofdst.) waarbij ze tevens moeten aanwijzen, welke in de eerste, tweede of derde Afdeeling zitting zullen nemen. Evenzoo moeten de Regenten der overige steden naar gelang van hun aantal meer of minder Raadsheeren kiezen en in zooveel groepen verdeelen, als de Regeeringsraad te verdeelen is (zie § 34 van het vorig Hoofdst.), tengevolge waarvan in elke Afdeeling van den Raad meer of minder Raadsheeren van een of andere stad zullen gevonden worden, naar gelang die grooter of kleiner is. De voorzitters der Afdeelingen en hun plaatsvervangers evenwel, wier aantal kleiner is dan het aantal steden, moeten door den Regeeringsraad bij loting gekozen worden uit de benoemde Staatshoofden.

Bij het verkiezen der hoogste rechtspersonen moet ook dezelfde regel gevolgd worden, dat namelijk de Regenten uit iedere stad naar gelang van hun getalsterkte meer of minder Rechters kiezen uit hun standgenooten. Dusdoende zal iedere stad, zooveel mogelijk vrij zijn in de keuze der rijksdienaren, en naar gelang van haar macht meer invloed hebben in de Regeering zoowel als in het Hof; hierbij uitgaande van de onderstelling dat de Regeeringsraad en het Hof dezelfde regelen volgen bij het behandelen der Rijkszaken en het beslechten van geschillen, als wij beschreven hebben, in § 33 en 34 van het voorgaande Hoofdstuk.

§ 7. Verder moeten ook de Veldoversten en de Kolonellen en Ritmeesters¹³⁹ uit de Regenten gekozen worden. Want aangezien het billijk is, dat aan iedere stad de verplichting wordt opgelegd, naar gelang van zijn grootte een zeker aantal soldeniers op de been te brengen ter bescherming van het geheele Rijk, is het ook billijk dat uit de Regenten van iedere stad naar gelang van het aantal troepen¹⁴⁰ die zij moeten onderhouden een zeker aantal Kolonels, hoplieden en vaandrags¹⁴¹ gekozen worden mag, als noodig is om dat gedeelte van het leger dat door hen aan het Rijk wordt verstrekt, behoorlijk onder tucht te houden.

§ 8. Door den Regeeringsraad moeten geen belastingen aan de ingezetenen worden opgelegd; ter bestrijding van uitgaven, die noodig zijn tot uitvoering van bij Senaatsbesluit vastgestelde werken moeten niet de ingezetenen, maar de steden zelve door den Regeeringsraad worden aangesproken, zoodat iedere stad naar gelang van zijn grootte een grooter of kleiner deel der kosten heeft te dragen; welk deel de Regenten van elke stad van hunne Stadgenooten mogen invorderen op welke wijze het hun goeddunkt, hetzij door ze naar hun vermogen te belasten, hetzij door ze wat veel billijker is tollen en pachten¹⁴² op te leggen.

§ 9. En al mochten ook alle steden van het rijk geen havensteden zijn, al worden ook de Raadsheeren niet alleen uit de zeesteden verkozen, toch kunnen dezen dezelfde inkomsten worden toegewezen als in § 31 van het vorig Hoofdst. is bepaald. Te dien einde kunnen er overeenkomstig de staatsregeling middelen worden bedacht om de steden nauwer met elkander te verbinden. Overigens is alles wat den Regeeringsraad, het Hof en het rijk in zijn geheel betreft, en door mij in 't voorgaande Hoofdstuk behandeld is, ook op dezen Staat toepasselijk. Wij zien dus dat het in een rijk

¹³⁹ Glasemaker vertaalt hier Militiae Tribuni door "Kolonellen en Ritmeesters," waaruit is op te maken dat dezen gelijk in rang waren.

¹⁴⁰ legiones.

¹⁴¹ Deze drie vakwoorden heb ik ontleend aan Glasemaker voor: tribuni, duces et signiferi.

¹⁴² Vectigalia in het begin van deze § met algemeene beteekenis van belastingen, is hier op 't einde meer in 't bijzonder: tollen en pachten; zooals Glasemaker vertaalt.

dat uit meerdere steden bestaat, niet noodig is voor het bijeenroepen der Groote Vergadering van den Volksraad, een bepaalden tijd of plaats te bepalen. De Regeeringsraad en het Hof moeten zetelen in .een vlek¹⁴³ of in een stad die in den Volksraad niet vertegenwoordigd is. Doch laten we thans terugkeeren tot datgene wat de steden ieder op zichzelf betreft.

§ 10. De orde die de Volksraad in elke stad moet volgen bij de verkiezing van stads- en staatsambtenaren en bij het nemen van besluiten, moet dezelfde zijn die ik in § 27 en 36 van het vorige Hoofdst. heb aangegeven. Want daar zoowel als hier gelden dezelfde redenen. Voorts moet er een Raad van State (of een Collegie van Wethouders) aan dezen Raad worden toegevoegd, die zich verhoudt tot den Stadsraad als de Raad van State van het vorig Hoofdstuk tot den Rijksraad, terwijl ook diens bevoegdheid binnen de grenzen van het Stadsrecht met die des anderen gelijk staat en de leden daarvan in het genot van dezelfde inkomsten zijn. Indien echter de stad en dus ook het getal der Regenten zoo klein mocht zijn, dat men niet meer dan een of twee Staatsraden kan kiezen, die met hun beiden geen Raad kunnen uitmaken, dan moeten er bij eenig in te stellen onderzoek naar gelang van zaken door den Oppersten Stadsraad eenige rechters aan de Staatsraden worden toegevoegd of wel de zaak verwezen worden naar den Hoogen Raad van State. Want uit elke stad moeten ook eenige Staatsraden gezonden worden naar de plaats waar de Regeering zetelt, om toe te zien dat de Rijkswetten ongeschonden bewaard worden, welke Staatsraden in den Senaat zitting moeten hebben zonder recht van stemmen.

§ 11. Ook moeten door de Regenten van elke stad Burgemeesters¹⁴⁴ worden aangesteld, die als 't ware den Regeeringsraad van zulk een stad uitmaken. Hun aantal -kan ik niet bepalen maar dat is m.i. ook onnoodig, daar de stedelijke aangelegenheden van eenig gewicht door den Stads-Opperraad en die op het geheele Rijk betrekking hebben door den grooten Regeeringsraad behandeld worden. Is hun aantal echter gering dan zal het noodig zijn dat ze in hun bijeenkomsten openlijk stemmen, en niet met steentjes zooals, in de groote Vergaderingen. Want in kleine vergaderingen waar men in 't geheim stemt, kan hij die een weinig geslepen is, gemakkelijk de stem van elkeen te weten komen, en minder snuggeren op allerlei wijzen om den tuin leiden.

§ 12. Bovendien moeten in elke stad door den Stadsraad rechters verkozen worden, van wier vonnis men zich echter op liet hoogste Rijksgerecht beroepen mag, behalve als de schuld van den beklagde openlijk gebleken is en de schuldenaar bekent. Hierop behoef ik evenwel niet verder in te gaan.

§ 13. Dus rest ons nog alleen te spreken over steden die geen eigen recht hebben. Zijn deze in hetzelfde gewest of dezelfde hemeelstreek gelegen als het rijk, en behooren hun inwoners tot denzelfden landaard of spreken ze dezelfde taal, dan moeten ze evenals de dorpen beschouwd, worden als deelen der naburige steden, zoodat ieder van haar komt te staan onder het gebied van deze of gene stad, die eigen rechten heeft. De reden hiervan is dat alle Regenten niet door den Grooten Volksraad maar door den Raad van iedere stad gekozen worden, en hun kleiner of grooter aantal afhangt van het aantal ingezetenen die zich binnen de palen¹⁴⁵ van het Gerecht dezer Stede bevinden (zie § 5 van dit Hoofdst.) Daarom ligt het voor de hand dat het volk van een stad die geen

¹⁴³ Zooals 's Gravenhage was.

¹⁴⁴ Hier kon het woord Consul door Burgemeester vertaald worden, evenals in de vorige § de Raad van State door Collegie van Wethouders.

¹⁴⁵ Deze palen heetten "banpalen" en waren in Amsterdam zeer sierlijk uitgevoerd. Er staat nog een aan den Amstel bij Ouderkerk.

eigen rechten heeft, wordt gerekend te behooren tot een andere bevolking die wel stedelijke rechten heeft en onder haar beheer wordt gebracht. Steden echter die in oorlogstijd veroverd en bij het Rijk zijn ingelijfd, moeten als bondgenooten beschouwd en door lijfsbehoud aan het Rijk verbonden worden; of men moet er volksplantingen heen zenden die dan in het genot van burgerschapsrechten treden, en de oorspronkelijke bewoners wegvoeren of uitroeien.¹⁴⁶

§ 14. Hiermede heb ik de grondslagen van dezen regeeringsvorm afgehandeld. Dat zijn toestand gunstiger moet zijn dan die van een rijk dat van een enkele stad afhankelijk is, leid ik af uit de volgende overweging: vooreerst zullen toch de Regenten van iedere stad, door menselijke begeerte gedreven, alles in het werk stellen hun gezag in de stad zoowel als in de Regeering te handhaven en zoo mogelijk uit te breiden; daarom zullen ze zooveel mogelijk trachten het volk aan zich te verbinden, terwille daarvan het rijk veeleer aanhoudend bevoordeelen dan daarin onrust verwekken, en hun aantal pogen te vermeederen. Immers hoe meer burgers er zijn, des te meer Raadsheeren mogen ze kiezen uit hunnen raad (volgens § 6 van dit Hoofdst.); en zullen dien ten gevolge, volgens dezelfde §, meer invloed in de regeering verkrijgen.

Dat er nu onder de steden nog al eens tweedracht zal heerschen, en zij hun tijd met krakeelen zullen doorbrengen, dewijl iedere stad op zijn eigen voordeel bedacht en op de overige afgunstig is, is geen overwegend bezwaar. Want al gaat ook somtijds Sagunthe verloren, terwijl men te Rome beraadslaagt; zoo gaat aan den anderen kant de vrijheid verloren en het algemeen welzijn te niet, indien slechts enkele personen alles regelen naar hun eigen zin. De menselijke hersens zijn veel te bot om alles dadelijk goed in te zien; maar door elkander te raadplegen, naar elkander te luisteren en met elkander te overleggen wordt het inzicht verscherpt, en na allerlei maatregelen overwogen te hebben vindt men eindelijk wat men wil, wat door allen wordt goedgekeurd en waaraan niemand te voren had gedacht.¹⁴⁷

Indien nu iemand mij zou willen tegenwerpen dat dit rijk der Hollanders niet lang zonder een Graaf of Stadhouder die 's Graven plaatsvervanger was, in wezen is gebleven,¹⁴⁸ dan antwoord ik dat de Hollanders om hun vrijheid te verzekeren genoeg meenden gedaan te hebben, met den Graaf af te zweren en dus aan het lichaam der regeering het hoofd af te slaan; dat ze er evenwel niet over dachten het rijk te hervormen, maar alle leden daarvan lieten zooals ze te voren waren samengesteld, zoodat men het graafschap Holland zonder Graaf, als een lichaam zonder hoofd overhield en een rijk waaraan men geen naam kon geven. Het is daarom dan ook geenszins te verwonderen dat de meeste ingezetenen, niet wisten bij wien de hoogste macht in den Staat berustte. En al was dit niet het geval geweest, dan nog waren zij die inderdaad de teugels van het bewindvoerden, veel te gering in aantal om het volk te regeeren en hun machtige tegenstanders in bedwang te houden.¹⁴⁹ Van daar dat dezen hen dikwerf straffeloos, konden belagen en eindelijk uit den zadel konden lichten. Zodoende is de plotselinge ondergang van deze Republiek¹⁵⁰ niet daaraan

¹⁴⁶ Dit was de gewoonte der oude Hebreeën in Palestina, der Hollanders op Java en der Engelschen in Egypte.

¹⁴⁷ In de Holl. vertaling staat hierbij: daaraf wij in Holland veel voorbeelden gezien hebben. De volgende zin maakt het zeer waarschijnlijk dat dit in de Latijnsche uitgaven vergeten is.

¹⁴⁸ Men bedenke dat Spinoza, met de tweede Regentenheerschappij het oog op de Hollanders had (zie VIII 3), en dat de Loevenstijnsche partij in 1675 meende dat de vrijheid verloren was. Zie ook Hoofdst. 18 van het Godg. Staatk. Vertoog.

¹⁴⁹ Dit ziet op de Oranjepartij.

¹⁵⁰ in 1672.

te wijten dat men nutteloos, den tijd met beraadslagen verspilde, maar wel aan den ongeregelden toestand van het Rijk en het geringe aantal Regenten.¹⁵¹

§ 15. Bovendien is zulk een Regentenrijk, in handen van vele steden, te verkiezen boven den anderen regeeringsvorm, wijl men niet als bij den eerstgenoemden bevreesd behoeft te zijn dat zijn geheele Volks-raad door een onverhoedschen aanval overrompeld wordt,¹⁵² aangezien (volgens § 9 van dit Hst.) geen bepaalde plaats of tijd voor de bijeenroeping daarvan wordt vastgesteld. Ook behoeft men in zulk een rijk minder vrees te koesteren voor overmachtige burgers. Want waar meerdere steden zich in onafhankelijkheid verheugen, kan hij die naar de oppermacht streeft niet volstaan met één stad in bezit te nemen, om daarmede tegelijkertijd de andere in zijn macht te krijgen. En eindelijk worden in zulk een rijk meerdere der vrijheid deelachtig, want waar slechts een stad regeert, wordt alleen in zoover aan het belang der overige gedacht als dit tevens der regeerende stad te stade komt.

¹⁵¹ "Regentium" Ook hier blijkt duidelijk dat Spinoza het woord Regenten bedoelde. Glasemaker zegt hier: Bestierders.

¹⁵² Dit doelt zeker op den aanval van Willem II op Amsterdam.

HOOFDSTUK X.

(ONDERZOEK NAAR DE VRAAG OF DE BEHANDELDE REGENTENHEERSCHAPPIJEN OOK NOG INWENDIGE GEBREKEN HEBBEN, DIE HUN VAL KUNNEN VEROORZAKEN.)

§1 Na aldus de grondslagen van beide Regentenheerschappijen te hebben ontvouwd en aangetoond, staat ons nog te onderzoeken of ze ook door een of ander gebrek in den aanleg kunnen worden ondermijnd of in een andere soort van regeering overgaan. De voornaamste oorzaak waardoor dergelijke rijken ten ondergaan, is, volgens de opmerking van den schranderer Florentijn¹⁵³ (Boek 3 Hst. I der Redevoeringen over Titus Livius,) deze dat zich namelijk "in elk rijk," evenals in 's menschelijk lichaam "dagelijks een en ander ophoopt dat nu en dan gezuiverd moet worden," weshalve het z.i. noodzakelijk is, dat er soms iets gebeurt waardoor het rijk terugkeert tot zijn uitgangspunt, den toestand waarin het verkeerde, toen het begon zich te vestigen. Indien dit niet binnen den vereischten tijd gebeurd is, zullen de inwendige gebreken zoodanig toenemen dat ze niet te verwijderen zijn dan met opheffing van het Rijk zelf, terwijl, hetgeen hij hier bedoelt, naar zijn meening, of bij geval of door het beleid en de schranderheid der wetten óf van een man met buitengewone gaven te weeg gebracht kan worden. Zonder twijfel is deze zaak van het hoogste gewicht en kan een rijk waarin in dit bezwaar niet voorzien is, nooit door eigen kracht, maar alleen door een gunstigen samenloop van omstandigheden in stand blijven; terwijl aan den anderen kant, daar, waar voor deze kwaal een afdoend geneesmiddel is aangewend, het rijk onmogelijk door innerlijk verval, maar alleen door een onverbiddelijk noodlot ten val kan komen; zooals wij weldra duidelijk zullen maken. Het eerste middel dat tegen deze kwaal werd aangewend, was dat men elke vijf jaar voor een of twee maanden een Rijksvoogd¹⁵⁴ aanstelde, met het recht de handelingen der Raadsheeren zoowel als van alle andere Rijksambtenaren na te gaan, te beoordeelen en te berechten, en zodoende het rijk weer tot zijn oorspronkelijken toestand terug te brengen. Doch die de gevaren van een of andere Staatsinrichting vermijden wil, moet middelen aanwenden die zich met den aard dier Staatsregeling verdragen en uit de beginselen daarvan zijn af te leiden; want anders strandt hij op Scylla, terwijl hij zich inspant Charybdis te ontzeilen. Nu is het wel waar dat allen, Regenten zoowel als geregeerden, door vrees voor straf of scha weerhouden moeten worden, zoodat het onmogelijk zij om straffeloos of zelfs met voordeel kwaad te doen; maar daarentegen is het niet minder waar, dat een rijk waarin brave zoowel als booze lieden door deze vrees bevangen zijn, zeer zeker in groot gevaar verkeert. Daar nu de macht van den Rijksvoogd onbeperkt is, moet deze natuurlijk voor allen evenzeer te duchten zijn, vooral indien, zooals men verlangt, op vastgestelden tijd een Rijksvoogd wordt verkozen, dewijl alsdan ieder eerzuchtig man zich beijveren zal naar dien eerepost te dingen, en men altijd ziet dat in vreedestijd niet zoo zeer op burgerdeugd dan wel op uiterlijk aanzien wordt acht geslagen, zoodat men te gemakkelijker eereposten verkrijgt, naarmate men zich meer laat voorstaan. Misschien was dit wel de reden dat de Romeinen de gewoonte hadden, niet op een vastgestelden tijd, maar alleen als de nood hen onverwachts daartoe dwong, een Rijksvoogd aan te stellen. En toch was om Cicero's woorden te gebruiken "het opzienbarend bewind van een Rijksvoogd voor bezadigde burgers altijd een ergernis." En inderdaad, aangezien de macht van een Rijksvoogd volkomen met die van een Koning gelijk staat, gaat het niet zonder gevaar voor den staat, de regeering op een gegeven oogenblik in een koninklijke te veranderen, al geschiedt dit ook voor nog zulk een korte spanne tijds. Hierbij komt, dat, als er geen bepaalden tijd is aangewezen voor de verkiezing van een Rijksvoogd, men volstrekt geen acht zal

¹⁵³ Macchiavelli.

¹⁵⁴ Dictator, Tijdelijk onbeperkt heerscher.

slaan op den tijd die tusschen den een en den ander is verlopen, wat volgens onze meening zeer nauwkeurig in acht genomen behoort te worden, en dat de maatregel zelf dan ook zeer onbepaald zou zijn, zoodat hij ligt geheel in vergetelheid zou kunnen geraken. Indien dus deze Rijksvoogdij niet altijddurend en onveranderlijk is, een macht die met behoud van dezen regeeringsvorm nooit aan een man kan worden opgedragen, zal zulk een rijk zelf en mitsdien het welzijn en het behoud van het Gemeenebest, in zeer onzekeren toestand verkeerden.

§ 2. Daarentegen houden wij ons overtuigd (volgens § 3 Hoofdst. VI) dat ingeslopen gebreken nooit zulk een omvang zullen kunnen verkrijgen dat ze onuitroeibaar en onverbeterlijk zijn, indien met behoud van den Regeeringsvorm, een zwaard als dat van den landvoogd voortdurend geheven kon zijn, en boosdoeners alleen tot afschrik dienen. Om aan al deze eischen te voldoen, hebben wij gezegd dat aan den Volksraad een Raad van State moest toegevoegd worden, opdat namelijk het bovenbedoelde Rijkszwaard voortdurend in handen zou blijven niet van een of ander natuurlijke persoonlijkheid, maar van een rechtspersoon, bestaande uit zooveel leden dat zij het bewind onmogelijk onder elkander kunnen verdeelen (§ 1 en 2 van Hoofdst. VIII¹⁵⁵ en ook niet allen kunnen samenspannen tot het bedrijven van een misdaad, waarbij nog komt dat zij van het vervullen van andere rijksbetrekkingen zijn uitgesloten, dat zij geen soldij aan het leger uitbetalen, en eindelijk dat ze zulk een leeftijd bereikt hebben dat ze het behoud van het bestaande en hun veiligheid verkiezen boven nieuwe en hachelijke proefnemingen. Zodoende heeft het rijk van hen geen enkel gevaar te duchten en kunnen zij alleen boosdoeners maar geenszins braven burgers schrik inboezemen; hetgeen dan ook werkelijk het geval is.

Want even weinig als zij zelve in staat zijn kwaad te doen; even krachtig zullen zij zijn in het beteugelen van de boosheid. Immers behalve dat zij elk kwaad reeds in den aanvang kunnen tegengaan, (dewijl hun Vergadering aanblijvend is) zijn ze bovendien talrijk genoeg om zonder wraak te duchten een of ander machtige persoonlijkheid aan te klagen en te durven veroordeelen; vooral daar de stemmen met steentjes worden uitgebracht en het vonnis uit naam van den geheelen raad wordt gewezen.

§ 3. Wel waren de Tribunen of Volkstaalmannen te Rome ook onafzetbaar, maar toch waren ze niet in staat de macht van een Scipio te weerstaan; bovendien moesten zij wat hun doelmatig toescheen, aan den Senaat (Regeeringsraad) zelf onderwerpen, die hun vaak allen invloed wist te benemen door namelijk te zorgen dat het gemeen bij voorkeur mannen verkoos, waarvan de Raadsheeren zelf weinig te vreezen hadden.

Daarbij kwam dat het gezag der Tribunen tegenover de Patriciërs, afhing van de gunst van het volk en dat zoo vaak zij het volk opriepen, het meer den schijn had alsof ze oproer gingen maken dan wel een Volksvergadering bijeenroepen. Al welke bezwaren in een rijk als wij in de twee voorafgaande Hoofdstukken beschreven hebben, inderdaad niet kunnen voorkomen.

§ 4. Evenwel nogtans zal men door het gezag der Staatsraden alleen dit kunnen bewerken dat de staatsregeling in stand wordt gehouden en daarmee voorkomen dat er inbreuk wordt gemaakt op de wetten en dat men met voordeel onrecht kan plegen; men zal er echter volstrekt niet door voorkomen dat er gebreken insluipen die door geen enkele wet zijn tegen te gaan, zooals die, waarin menschen die te veel vrijen tijd hebben, gewoonlijk vervallen en die niet zelden den val van een rijk veroorzaken. Want als de menschen, in vrede levende, eenmaal alle vrees terzijde gezet hebben, worden ze langzamerhand van woeste barbaren, goede burgers en beschaafde menschen, en

¹⁵⁵ De eerste Uitgaaf heeft "het vorige Hst."

vervolgens van beschaafd, verweeklijkt (verwijfd) en lui, waarbij de een den ander niet in geestkracht, maar in pracht en overdaad zoekt te overtreffen; waarop men er ten slotte toe komt de vaderlijke zeden te minachten en zich vreemde eigen maken, d. i. zich te verknechten.

§ 5. Om deze rampen te keeren heeft men dikwijls-getracht wetten tegen de weelde te maken,¹⁵⁶ maar vruchteloos. Want alle wetten die men kan overtreden, zonder een ander leed te doen, worden bespot: en wel verre dat zij der menschen lusten en begeerten beteugelen, wakkeren zij ze integendeel aan, want altijd haken wij naar 't geen verboden is, en begeeren 't geen ons wordt ontzegd. Leegloopers ontbreekt het bovendien nooit aan vernuft om wetten te ontduiken die uitgevaardigd worden tegen daden die men onmogelijk verhinderen kan, als daar zijn: het houden van gastmalen, het spelen, uiterlijke tooi en al dergelijke dingen, wier overdaad alleen verkeerd is en die alleen te beoordeelen zijn in verband met ieders vermogen, zoodat zij in 't geheel niet onder algemeene regelen te brengen zijn.

§ 6. Ik houd mij dan ook overtuigd dat al die eigenaardige schaduwzijden van den vrede, waarvan hier sprake is, nooit rechtstreeks maar zijdelings moeten worden tegengaan, door namelijk den Staat zoo in te richten dat de meerderheid der burgers wel niet verstandig leven wil, want dat is onmogelijk - maar zich leiden laat door begeerten, waarvan het Gemeenebest niet anders dan baat kan hebben. Daarom moet men liet er vooral op toeleggen om de rijken niet zoo zeer gierig als wel geldgierig te maken. Want er is geen twijfel aan of de meeste menschen zullen, indien hun zucht om geld te verdienen, die een algemeene en onuitroeibare menschelijke eigenschap is, door eerezucht wordt aangevuurd, met allen ijver zich er op toeleggen hun vermogen zonder schandelijke middelen te vergrooten, om daardoor tot eer en aanzien te geraken en groote schande te ontgaan.

§ 7¹⁵⁷ Letten wij nu op de grondslagen van beiderlei Regentenregeering, door mij in de twee vorige Hoofdstukken uiteengezet, dan zullen we zien dat dit alles juist het gevolg van hun inrichting is. Want in beide is het aantal Regenten¹⁵⁸ zoo groot dat voor de meerderheid der vermogende burgers den toegang tot de regeering en het verkrijgen van eereposten open staat. En als nu nog bovendien wordt vastgesteld (zooals wij bespraken in § 47 Hoofdst. VIII) dat Regeeringspersonen (Heeren) die meer schuld dan vermogen hebben, uit den Regentenstand verstooten worden, en zij die hun fortuin door een noodlottig toeval verloren, weer in het bezit daarvan worden gesteld; is het zeker dat allen zooveel mogelijk hun geld zullen trachten te bewaren. Naar vreemde kleedij zullen zij verder nooit verlangen noch de vaderlandsche kleederdracht verwerpen, indien bij de wet bepaald is dat de Regenten en zij die naar eereposten dingen, zich door een bijzondere kleedij moeten onderscheiden, waarover ik gesproken heb in § 25 en 47 van Hoofdst. VIII en bovendien kunnen in elk rijk weer andere middelen worden uitgedacht in verband met landaard en volksgeest, bij al hetwelk vooral gezorgd moet worden dat de onderdanen veeleer uit eigen beweging dan door de wet gedwongen, hun plicht vervullen.

§ 8. Want een regeering die op niets anders bedacht is dan de menschen door vrees daartoe te bewegen, moet veeleer zonder gebreken dan wel deugdelijk ingericht heeten. Men moet de

¹⁵⁶ Zooals Lodewijk XIV o.a. destijds deed, en ook bij ons is voorgekomen. Deze wetten werden nergens slechter nagekomen dan door de Amsterdamsche patriciërs zelve.

¹⁵⁷ In de Lat. text is § 7 vergeten. De Hollandsche vertaling geeft aan waar het cijfer moet staan. De vreemdelingen hebben het allen verkeerd geplaatst.

¹⁵⁸ numerus Regentium. Zie VIII § 30.

menschen zoo weten te te leiden dat ze meenen niet geleid te worden maar geheel naar eigen zin en lust te leven; in dier voege namelijk dat ze alleen in toom gehouden worden door vrijheidszin, winzucht en de hoop op het bekleeden van eereposten of rijksbetrekkingen. Gedenkpenningen, feestelijke intochten, en andere dergelijke middelen om hen tot plichtsbetrachting aan te sporen, zijn veeleer teekenen van slavernij dan van vrijheid. Want slaven wel, geen vrijen beloont men voor hun moed.

Ik weet wel dat de menschen door dergelijke prikkels in hooge mate aangevuurd worden; maar terwijl men al deze eerbewijzen aanvankelijk slechts aan groote mannen wijdt, worden ze later, daar de een den ander benijdt, ook aan nietswaardigen en menschen die trotsch op hun geld zijn, toegekend, tot groote ergernis van alle weldenkenden.

Voorts meenen zij die zich verheffen op de zegetochten en gedenkpenningen hunner vaders, dat hun onrecht geschiedt, als zij niet aan anderen worden voorgetrokken, en eindelijk is het, om al het andere met stilzwijgen voorbij te gaan, ontegenzeggelijk dat de gelijkheid - met wier verlies noodwendig ook de algemeene vrijheid te loor gaat, - in 't geheel niet te handhaven is, zoodra men aan een of anderen bijzonder verdienstelijken man van Staatswege buitengewone eer bewijst.

§ 9. Laat ons nu, na dit overwogen te hebben, eens nagaan of dergelijke regeeringen ook ten gevolge van eenig gebrek dat aan hun eigen inrichting te wijten is, ten val kunnen komen. Zeker is het, dat als eenig rijk kan blijven bestaan, het zulk een zal zijn, welks eenmaal goed samengestelde inrichting ongeschonden be-bewaard blijft. De wetten toch zijn de ziel van elk rijk, zoodat als deze worden geëerbiedigd, ook het rijk in stand zal blijven. De wetten nu kunnen niet ongeschonden blijven, tenzij ze zoowel door de Rede als door de algemeen verspreide menschelijke neigingen gesteund worden; want anders, als ze namelijk alleen op de hulp der Rede steunen, zijn ze ten eenenmale krachteloos, en geraken licht buiten werking. Maar de wijl wij nu hebben aangetoond dat de grondbeginselen van beide soorten van Regentenregeering, met de rede en 's menschen hoofdneigingen in overeenstemming zijn, mogen wij beweren, dat zoo eenig rijk, dan dit voorzeker onvergankelijk zal zijn, of wel nooit door een gebrek in eigen inrichting, maar (alleen) door een of ander onverbiddelijk noodlot ten val te brengen is.

§ 10. Toch kan ons nog worden tegemoet gevoerd, dat al vinden ook de bovenvermelde regeeringsbeginselen hun steun in de Rede en de meest voorkomende menschelijke neigingen, zij desniettemin te eeniger tijd zouden kunnen bezwijken. Want er is geen begeerte die niet wel eens door een sterker en daaraan tegenovergestelde begeerte wordt overheerscht. Zoo zien wij immers de vrees voor den dood niet zelden verwonnen door de begeerte naar andermans goed;¹⁵⁹ terwijl zij die door vrees verbijsterd voor den vijand vluchten, zich door niets anders schrik laten aanjagen of weerhouden, maar in het water springen of zich in het vuur werpen om het staal der vijanden te ontkomen.

Hoe volkomen dus ook een staat zij ingericht en hoe voortreffelijk haar grondwet geregeld zij; zoodra een rijk in benarde omstandigheden geraakt en allen, gelijk men dat kent, door zekeren panischen schrik worden bevangen, laten ze zich alleen bewegen door hetgeen hun op 't oogenblik door de vrees wordt ingegeven zonder eenigszins te denken aan de toekomst of de bestaande wetgeving; aller oogen richten zich op een of ander door zijn krijgsdaden beroemd persoon,¹⁶⁰ dezen stelt men boven de wet, verlengt telkens den duur van zijn bewind (wat een zeer verderfelijik beginnen is) en vertrouwt het geheele Gemeenebest aan zijne zorgen toe; hetgeen zonder eenigen twijfel de

¹⁵⁹ Op diefstal volgde oudtijds heel licht de doodstraf.

¹⁶⁰ Hier geldt het weer Willem III.

oorzaak is geweest van den val van het Romeinsche rijk. Als antwoord op dit bezwaar, zeg ik ten eerste dat in een wel ingerichten Staat een dergelijke schrik niet dan om gewettigde redenen ontstaat; en dat dus die angst en de verbijstering daardoor ontstaan aan geen oorzaak kan worden geweten, welke door menscheijk beleid vermeden had kunnen worden. Voorts bedenke men dat het in een Staat als door ons hierboven beschreven is, volgens § 9 en 25 van Hoofdst. VIII, ondenkbaar is, dat de een of ander door den roem zijner daden zoo uitsteekt, dat hij aller oogen tot zich trekt; het kan niet anders of hij heeft meerdere mededingers, die weer door anderen begunstigd worden. Al mocht er dus ook eens uit angst eenige verwarring in onzen Staat ontstaan, toch zal niemand de wet kunnen schenden noch een of ander tegen den eisen der wet tot opperbevelhebber¹⁶¹ kunnen uitroepen, zonder dat terstond daartegen verzet ontstaat van hen die anderen verlangen; om welken strijd uit te maken het ten slotte noodzakelijk zal zijn, tot de eenmaal vastgestelde en door allen goedgekeurde wetten terug te keeren, en 's rijks zaken volgens de bestaande wetgeving te regelen. Ik kan dus met grond beweren, dat zoowel een rijk dat slechts van een Stad afhangt, als vooral zulk een dat door verscheiden Steden wordt beheerd, onvergankelijk is, d.w.z. door geen innerlijk gebrek te gronde kan gaan of in een anderen staatsvorm worden omgezet.

¹⁶¹ In de Republiek zeide men Kapitein-Generaal.

HOOFDSTUK. XI.

(VAN DE VOLKSREGEERING).

§ 1. En zoo kom ik ten slotte tot den derden en meest volmaakten regeeringsvorm, dien wij Volksregeering noemen. Het verschil tusschen deze en de Regentenheerschappij bestaat, zooals wij opmerkten, hoofdzakelijk hierin, dat het in laatstgenoemde alleen van den wil van den Volksraad en van vrije verkiezing afhangt of de een dan wel de ander tot Regent wordt verkozen; zoodat niemand het recht om te stemmen en rijksbetrekkingen te vervullen, door zijn geboorte verkrijgt, en niemand dit recht kan opeischen krachtens de wet, zooals dat het geval is in den Staat dien wij thans gaan bespreken. Want, allen wier ouders burgers zijn die op den vaderlandschen grond geboren zijn, die zich jegens den Staat verdienstelijk hebben gemaakt, of aan wien om andere bij de wet voorgeschreven redenen het burgerschapsrecht verleend is, - die allen, zeg ik, hebben het recht, het stemrecht in den Volksraad en het vervullen van Staatsbetrekkingen voor zich te eischen, hetgeen hun dan ook niet mag worden onthouden dan wegens misdrijf of schandelijk gedrag.

§ 2. Indien dus bij de wet is vastgesteld, dat alleen menschen van gevorderden leeftijd, die een vastgestelden ouderdom bereikt hebben, of alleen de eerstgeborenen zoodra zij den vereischten leeftijd hebben, of wel zij die een bepaalde som gelds aan den Staat opbrengen, het recht hebben in den Volksraad te stemmen en de zaken des rijks mogen bestieren; dan zullen dergelijke Staten, al is het zoodoende zeer goed mogelijk dat de Volksraad uit minder burgers bestaat dan dien van de Regentenregeering waarover wij boven spraken, toch Volksregeeringen mogen heeten, wijl de burgers die daarin, voor de regeering van het Gemeenebest in aanmerking komen, niet door den Volksraad, als zijnde de besten, worden uitgekozen, maar door de wet daarvoor zijn aangewezen. En al schijnt het nu ook dat zulke staatsregelingen, waar namelijk niet de besten, maar zij die bij geval rijk of eerstgeborenen zijn, voor de regeering bestemd worden, moeten onderdoen voor de Regentenregeering; toch komt, als wij de feiten en de gewone menschelijke eigenschappen in 't oog houden, alles op hetzelfde neer. Want de Regenten houden altijd de rijke lui, of hun naaste bloedverwanten, of hun bijzondere vrienden voor de besten. Ja, als het met de Regenten zoo gesteld was, dat zij vrij van alle voorliefde en alleen door belangstelling in het algemeen welzijn gedreven, hun mederegenten kozen, dan was er geen rijk dat met de Regentenregeering te vergelijken was. Maar dat het daarmee geheel anders gesteld is, leert ons meer dan overvloedig de ervaring; vooral in familieregeeringen, waar de wil der Regenten bij gebrek aan mededingers, bijna geheel onafhankelijk is van de wet. Want daar houden de Regenten met opzet de besten uit den Raad en kiezen zich tot medeleden geen anderen dan die hun naar den mond praten; zoodat in zulk een rijk de toestand juist daarom zoo ongelukkig is, omdat de keuze der Regenten geheel afhankelijk is van de volmaakt vrije, aan geen wet gebonden willekeur van enkelen. Maar laat ons tot ons onderwerp terugkeeren.

§ 3. Uit hetgeen in de vorige § gezegd is, blijkt, dat we ons verschillende soorten van Volksregeering kunnen denken; mijn plan is echter niet over al die soorten te spreken maar alleen over die, waarin zonder onderscheid allen, die aan niets dan aan de wetten van hun vaderland gebonden zijn, hun eigen meester zijn, en eerbaar leven, mogen stemmen in den Rijksraad en rijksambten mogen waarnemen. Met opzet zeg ik "die aan niets dan aan de wetten van hun vaderland gebonden zijn," om alle vreemdelingen uit te sluiten, die geacht worden onder het gezag van een ander te behooren. Daarbij heb ik gevoegd dat zij, "behoudens hun gebondenheid aan de wetten van hun land voor het overige vrij moeten zijn", om vrouwen en dienstbaren uit te sluiten, die van hunne echtgenooten en meesters afhangen; zoowel als kinderen en weezen, zoolang die afhankelijk zijn van hun ouders of

voogden. Eindelijk heb ik gezegd "en eerbaar leven" om hen vooral uit te zonderen die wegens een of andere misdaad of schandelijk levensgedrag te kwader naam bekend staan.

§ 4. Misschien zal men mij vragen of de vrouwen dan van nature of krachtens een wettelijke bepaling, van de mannen afhankelijk zijn? Want is dit alleen een gevolg van een wettelijke instelling, dan hadden wij geen enkele reden de vrouwen van de regeering uit te sluiten. Raadplegen we echter de ervaring, dan zullen we zien dat dit zijn grond vindt in heur machteloosheid. Immers, nergens ter wereld is het voorgekomen dat mannen en vrouwen te zamen regeerden, en waar ook mannen en vrouwen worden aangetroffen, zien wij dat de mannen regeeren en de vrouwen geregeerd worden en dat op die wijze beide geslachten in eendracht samenleven. De Amazonen daarentegen, die weleer volgens de legende zelven regeerden, duldden niet dat er zich mannen in hun land bleven ophouden; voedden alleen de kinderen van het vrouwelijk geslacht op, en vermoordden hun mannelijk kroost.

Indien nu de vrouwen van nature aan de mannen gelijk waren, en zoowel in geestkracht als vernuft, waarin hoofdzakelijk 's menschen macht en dus zijn recht bestaat, gelijkwaardig waren; dan zou men toch onder zoovele en zoo verschillende volken enkele moeten aantreffen, waar beide geslachten tegelijk, andere waar mannen door vrouwen geregeerd werden en zoo werden opgevoed dat zij geestelijk lager stonden. Daar dit nu nergens is voorgekomen, mag men gerust beweren dat de vrouwen van nature geen rechten hebben gelijk aan de mannen, maar verplicht zijn voor hen onder te doen, en dat het dus niet mogelijk is dat beide geslachten samen regeeren en nog veel minder dat mannen door vrouwen geregeerd worden. Denken wij bovendien nog aan de menselijke hartstochten, aan het feit namelijk, dat de mannen de vrouwen meestal alleen uit wellust minnen, en heur vernuft en verstand even zoo hoog achten als zij door schoonheid uitmunten, dat bovendien de mannen zeer moeielijk kunnen dulden dat vrouwen, die zij beminnen anderen in eenig opzicht genegen zijn, en wat dies meer zij; dan zullen we licht inzien, dat niet zonder groot gevaar voor rust en vree, mannen en vrouwen samen kunnen regeeren.

Maar hiervan genoeg.

[Het overige ontbreekt. Men vindt echter des schrijvers hoofddenkbeelden over de Volksregeering in Hoofdstuk V, XVI, XIX en XX van het Godegeleerd-Staatkundig Vertoog].

Colofon

OCR-tekst genomen van http://www.dbnl.org/tekst/spin003staa01_01/ en bijgewerkt.

Voetnoten, in het origineel per bladzijde genummerd, zijn hier doorgenummerd.

Op de eerste pagina zijn hyperlinks naar de hoofdstukken aangebracht.

